

Problematika specifik studia zrakově postižených na vysokých školách v ČR a jejich integrace do pracovního procesu

Bc. Petra Zlámalová

Diplomová práce
2008

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra ZLÁMALOVÁ**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Problematika specifík studia těžce zrakově
postižených studentů na vysokých školách v ČR
a jejich integrace do pracovního procesu**

Zásady pro vypracování:

Samostatné vypracování dle metodického vedení vedoucího práce
Splnění všech formálních požadavků
**Zpracování teoretických východisek na základě studia odborné
literatury**
Provedení vlastního výzkumu
Zpracování a vyhodnocení výsledků výzkumu
Přijetí odpovídajících závěrů

Rozsah práce: **168 stran**

Rozsah příloh: **46 stran**

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BALUNOVÁ, K., HEŘMÁNKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. Kapitoly z rané výchovy dítěte se zrakovým postižením. Olomouc, 2001. ISBN 80-244-0381-1.

BOTOŠOVÁ, M. Návaznost pracovního uplatnění na možnosti vzdělávání zrakově postižených v ČR. 1. vyd. Olomouc: UP, 2005. ISBN 80-244-10-X

ČÁLEK, O., CERHA, J., HOLUBÁŘ, Z. Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených. Praha: Achát, 1992.

ČERNÁ, M. Školní integrace dětí se zdravotním postižením. Olomouc: PdF UP Olomouc, 1996.

JESENSKÝ, J. a kol. Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001.

JESENSKÝ, J. Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených. Praha: Carolinum, 1995.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Veronika Růžičková, Ph.D.**

Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **3. ledna 2008**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. května 2008**

Ve Zlíně dne 3. ledna 2008

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Jarmila Celá
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Tématem mé diplomové práce je charakteristika některých specifíků průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů na vybraných vysokých školách v ČR se zaměřením na moravské univerzity. Teoretická část této práce pojednává o klasifikaci zrakového postižení, o nevidomosti jakožto jeho nejtěžší formě, o socializaci a integraci jedince se zrakovým postižením a o psychologickém pohledu na jeho osobnost. Stěžejní kapitola tohoto oddílu je věnována formálnímu vzdělávacímu systému zrakově postižených se zaměřením na charakteristiku speciálního i běžného základního a středního školství, jakož i na popis průběhu a náležitostí studia osob se zrakovým handicapem na univerzitě. Stranou nezůstává ani zmínka o zvláštностech začleňování těžce zrakově postižených do pracovního procesu. Závěrečnou kapitolu z teorie tvoří přehled organizací zabývajících se pomocí studujícím i dospělým zrakově postiženým. Jmenovitě jde o instituce jako SONS, Tyfloservis a TyfloCentrum, podpůrná univerzitní centra, rekvalifikační střediska určená výhradně zrakově postiženým osobám a agentury podporovaného zaměstnání. Jádrem praktické části diplomové práce je smíšený výzkum s kvalitativními prvky. Klade si za cíl vystižení specifíků studia účelově vybraných těžce zrakově postižených studentů na pěti záměrně zvolených moravských univerzitách v návaznosti na možnosti následného pracovního uplatnění. Na problematiku je nazíráno ze čtyř úhlů pohledu: zajímá mě stanovisko samotných těžce zrakově postižených studentů, pracovníků podpůrných univerzitních center, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání. Vyhodnocení dat získaných na základě výpovědí čtyř zmiňovaných subjektů je obsahem deváté kapitoly. Poslední kapitola je pak věnována reflexi výzkumného projektu. Závěr přináší komplexní obraz o výsledných informacích, jež z výzkumu vyplynuly.

Klíčová slova:

Těžké zrakové postižení, nevidomost, zrakově postižený jedinec, socializace, integrace, pracovní uplatnění, student s těžkým zrakovým postižením, podpůrné univerzitní centrum, TyfloCentrum, agentura podporovaného zaměstnání.

ABSTRACT

The topic of this thesis are problematic and specific issues of blind and visually impaired students during their studies at universities in the Czech Republic and their integration to the working process in comparison to their abilities and possibilities. Theoretical part contains general knowledge about eye function and structure, about sight defects and visual impairments from which the blindness is the most complex type of disability. Another essential issue concentrates on the processes of socialisation and integration. The most comprehensive thematic unit of this part includes the description of the formal educational system of visually impaired pupils or students with emphases on the characteristics of main primary and secondary school educational current. Integrational specifics of visually disabled people into the working process were not left aside our interest as well. Final chapter of the theoretical part is dedicated to the role of non-profit-making organisations and university centres providing the study support for blind and partially sighted people not only at university. We can mention for example Blind United, Tyfloservis, TyfloCentrum, supportive university centers, requalificational centers established primarily for sightless people and supported employment agencies. Practical part is specialized on the description and realisation of the mixed research with superiority of the qualitative elements. It aims to do justice to specific studying process of purposefully chosen visually handicapped students at five intentionally selected moravian universities in relation to the possibilities of consequent claiming their rights in the world of work. In comparison with students' opinions we can also witness the point of view which is basis of meaning, sentiments and believes that certain supportive university centers, TyfloCenters and some non-profit-making organisations (especially supported employment agencies) experience. Gist of the ninth chapter of the thesis is the analysis and the interpretation of answers which those four mentioned subjects taking part in the recherche provided. Conclusive chapter of this essay offers us the look back at the key data gained in submitted survey and complete summary of the issue.

Keywords:

Serious visual handicap, blindness, visually impaired or disabled person, socialisation, integration, working usefulness, visually handicapped student, supportive university center, TyfloCenter, supportive employment agency.

Poděkování, motto

Chtěla bych srdečně poděkovat všem, kteří se jakýmkoli způsobem společně se mnou podíleli na vyhotovení této diplomové práce a zasloužili se o její realizaci. Můj jmenovitý dík náleží především:

- Mgr. Veronice Růžičkové, PhD. – vedoucí diplomové práce, která při mně stála již od počátku vzniku diplomového projektu a po celou dobu spolupráce mě inspirovala a podporovala praktickými radami, užitečnými náměty i vlastními zkušenostmi, poskytovala mi odbornou literaturu a další důležité dokumenty.
- Manželům Müllerovým - za nezištnou pomoc a zprostředkování kontaktu s vedoucí práce.
- Zrakově postiženým studentům, s nimiž jsem vedla rozhovor, za zodpovědný přístup a hodnotné odpovědi.
- Pracovníkům podpůrných univerzitních center, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání – za ochotu podílet se na výzkumu a poskytnutí významných sdělení.
- Panu Antonínu Molkovi – za pomoc s grafickou úpravou diplomové práce.
- Paní Jiřině Zlámalové – své mamince – za trpělivost, mnohostrannou podporu a pomoc při orientaci v odborné literatuře a za přednesení věcných návrhů týkajících se struktury i obsahu diplomové práce.

Nevěřte světskému kolotoči a ponechte si dětské oči.

Největší lidská slepota je ztratit smysl života.

(Jan Slabý)

Teprve, když víme, že existuje slepota, činí nás to vidomými.

(Hans von Förster)

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	15
1 KLASIFIKACE ZRAKOVÉHO POSTIŽENÍ	16
1.1 OKO JAKO ČIDLO ZRAKU	16
1.2 TYPY A STUPNĚ ZRAKOVÉHO POSTIŽENÍ	17
2 NEVIDOMOST	20
2.1 PŘÍČINY VZNIKU NEVIDOMOSTI	20
2.2 KOMPENZACE NEVIDOMOSTI S VYUŽITÍM OSTATNÍCH SMYSLŮ	20
3 SOCIALIZACE A INTEGRACE ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	22
3.1 SOCIALIZACE	22
3.1.1 Členění socializace	22
3.1.2 Rodina a prostředí zrakově postiženého dítěte	23
3.2 INTEGRACE	25
3.2.1 Vývoj školské integrace	27
4 PSYCHOLOGICKÝ POHLED NA OSOBNOST ZRAKOVĚ POSTIŽENÉHO	29
4.1 POSTOJ SPOLEČNOSTI I SAMOTNÝCH NEVIDOMÝCH KE ZRAKOVÉMU POSTIŽENÍ	29
4.2 CHARAKTERISTIKA ZRAKOVÉHO POSTIŽENÍ Z PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA	31
4.3 VÝVOJ OSOBNOSTI ZRAKOVĚ POSTIŽENÉHO Z HLEDISKA VĚKU	32
4.3.1 Školní období	33
4.3.2 Dospívání	33
4.3.3 Adolescence	36
5 FORMALIZOVANÉ VZDĚLÁVÁNÍ ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	38
5.1 TYPY SPECIÁLNÍCH ŠKOLSKÝCH ZAŘÍZENÍ PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ	38
5.1.1 Základní školy pro zrakově postižené	38
5.1.2 Střední školy	39
5.2 INTEGROVANÉ VZDĚLÁVÁNÍ NA „BĚŽNÝCH“ ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	41
5.2.1 Základní činitele pedagogické integrace	41
5.3 VYSOKOŠKOLSKÉ STUDIUM ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	45
5.3.1 Specifika vysokoškolského poradenství pro studenty se zrakovým postižením	49
5.3.2 Průběh vysokoškolského studia zrakově postižených studentů	50
6 SPECIFIKA PRACOVNÍHO UPLATNĚNÍ TĚŽCE ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	54

6.1	VÝVOJOVÉ TRENDY V OBLASTI ZAMĚŠTNÁVÁNÍ ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	54
6.2	LIMITUJÍCÍ FAKTORY V OBLASTI ZAMĚŠTNÁVÁNÍ ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	55
6.3	PROJEKTY NA PODPORU ZAMĚŠTNATELNOSTI ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH	57
6.4	ÚLOHA ÚŘADŮ PRÁCE	59
7	ORGANIZACE POMÁHAJÍCÍ OBČANŮM SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM	61
7.1	ORGANIZACE PRO DOSPĚLÉ OSOBY SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM	61
7.1.1	SONS – sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých v ČR.....	61
7.1.2	Tyfloservis	62
7.1.3	TyfloCentrum.....	63
7.2	PODPŮRNÁ UNIVERZITNÍ CENTRA.....	64
7.2.1	Teiresiás	64
7.2.2	Centrum pomoci handicapovaným.....	65
7.2.3	Centrum Pyramida.....	67
7.2.4	Centrum Slunečnice.....	67
7.3	REKVALIFIKAČNÍ STŘEDISKA PRO ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ.....	68
7.3.1	Dědina.....	69
7.3.2	Ústav sociální péče Brno-Chrlice.....	70
7.4	AGENTURY PODPOROVANÉHO ZAMĚŠTNÁNÍ.....	71
7.4.1	Centrum služeb postiženým, o.p.s. – agentura podporovaného zaměstnání.....	72
7.4.2	Elim, křesťanská společnost pro evangelizaci a diakonii Vsetín, o.s. – agentura podporovaného zaměstnání	73
7.4.3	Občanské sdružení Agapo Brno – agentura podporovaného zaměstnání.....	73
7.4.4	Občanské sdružení Piafa Vyškov – agentura podporovaného zaměstnání.....	74
7.4.5	Občanské sdružení Spolu Olomouc	74
7.4.6	Občanské sdružení Kafira	75
II	PRAKTICKÁ ČÁST	76
8	PROJEKT VÝZKUMU	77
8.1	VYMEZENÍ TÉMATU VÝZKUMU	77
8.2	TEORETICKÝ ROZBOR TÉMATU VÝZKUMU NA ZÁKLADĚ STUDIA ODBORNÉ LITERATURY.....	78
8.3	DEFINICE VE VÝZKUMU POUŽITÝCH POJMŮ	82
8.3.1	Handicap	82
8.3.2	Integrace.....	82
8.3.3	Speciální škola	82
8.3.4	Běžná škola	82
8.3.5	Zrakově postižený jedinec	83
8.3.6	Zrakové postižení	83
8.3.7	Těžce zrakově postižený jedinec (osoba nevidomá, osoba se zbytky zraku).....	83
8.3.8	Kompenzační pomůcky	84

8.3.9	Asistenční služby	84
8.3.10	Podpůrná univerzitní centra	85
8.3.11	TyfloCentra	85
8.3.12	Agentury podporovaného zaměstnání	85
8.4	VÝZKUMNÉ PROBLÉMY A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	85
8.5	CÍLE VÝZKUMU	87
8.6	HYPOTÉZY	87
8.7	VOLBA TYPU VÝZKUMU	88
8.8	VOLBA VÝZKUMNÝCH METOD A TECHNIK	90
8.9	VOLBA VÝZKUMNÉHO VZORKU	92
8.10	FÁZE PŘÍPRAVY A REALIZACE VÝZKUMU	93
8.11	VÝSTUPY Z VÝZKUMU A JEJICH PŘEDPOKLÁDANÉ VYUŽITÍ	94
9	HODNOCENÍ VÝSTUPŮ Z VÝZKUMU – POSTOJE A NÁZORY RESPONDENTŮ	95
9.1	TĚŽCE ZRAKOVĚ POSTIŽENÍ STUDENTI	95
9.1.1	Výsledky rozhovorů s těžce zrakově postiženými studenty a čerstvými absolventy vybraných vysokých škol	98
9.2	PODPŮRNÁ UNIVERZITNÍ CENTRA	123
9.2.1	Vyhodnocení dotazníků získaných od pracovníků podpůrných univerzitních center	125
9.3	TYFLOCENTRA	132
9.3.1	Vyhodnocení údajů získaných od TyfloCenter	133
9.4	AGENTURY PODPOROVANÉHO ZAMĚSTNÁNÍ	140
9.4.1	Vyhodnocení výpovědí shromážděných agenturami podporovaného zaměstnání	140
10	DISKUSE KE ZHODNOCENÍ VÝZKUMU V NÁVAZNOSTI NA JEHO PROJEKT	145
10.1	ROZBOR VÝZKUMNÝCH PROBLÉMŮ A ZODPOVĚZENÍ VÝZKUMNÝCH OTÁZEK	145
10.1.1	Analýza prvního výzkumného problému a k němu patřících výzkumných otázek	145
10.1.2	Analýza druhého výzkumného problému a k němu patřících výzkumných otázek	148
10.2	REFLEXE NAD CÍLI VÝZKUMU	150
10.3	HYPOTÉZY	152
10.4	MODIFIKACE VÝZKUMNÉHO VZORKU	153
	ZÁVĚR	155
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	161
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	165
	SEZNAM PŘÍLOH	166

ÚVOD

V dnešní době stát zaručuje prostřednictvím legislativních předpisů všem lidem bez rozdílu nárok na vzdělání. Důraz je kladen na spravedlivý a rovnocenný přístup k žákům i studentům a na vytvoření pokud možno stejných šancí pro jejich uplatnění. Přitom je však nanejvýš nutné zohledňovat individuální možnosti a schopnosti studujících, přihlížet k jejich znevýhodněním či smyslovým postižením.

Soudobá společnost se začíná zbavovat neopodstatněných předsudků vůči handicapovaným. Volí moderní přístupy – integrované vzdělávání – společnou výchovu a vzdělávání zdravotně postižených a zdravých žáků a studentů ve školách běžného typu.

Mezi adepty integrovaného vzdělávání patří i těžce zrakově postižení studenti vysokých škol.

Jakýkoli handicap představuje pro studenta začleněného do vzdělávacího procesu různý stupeň omezení a vyžaduje přece jen určitým způsobem odlišný přístup vyučujícího. Dnes lze taková znevýhodnění kompenzovat, zmírnit či téměř odstranit. To se mimo jiné děje důslednou aplikací vhodně zvolených pedagogických, speciálně pedagogických, psychologických i jiných metod nebo využitím odpovídajících speciálních kompenzačních pomůcek. V některých případech postačí pouze účelně upravit prostředí. Jedná se například o odstranění architektonických bariér bránících v pohybu tělesně či zrakově postiženým studentům. Těm, jejichž zrakové vnímání je zachováno natolik, že mohou číst běžný text, lze pomoci například výběrem speciálního osvětlení, lupou či počítačovým programem pro zvětšení písma. Neocenitelným pomocníkem pro zrakově postižené studenty je osobní počítač s hlasovým výstupem, který syntetickým hlasem zprostředkuje informace objevující se na monitoru. Připojí-li se k němu běžná tiskárna či skener, není pro uživatele práce s digitálními či tištěnými daty překážka.

Jako téma své diplomové práce jsem si zvolila problematiku specifik studia těžce zrakově postižených studentů na vysokých školách a jejich integraci do pracovního procesu především z toho důvodu, že jsem sama jedna z nich. Od narození trpím získanou totální slepotou obou očí. Mám zcela nezvratně poškozenou sítnici, tudíž nedovedu rozeznat ani kontrast mezi světlem a tmou. Základní devítiletou školní docházku jsem absolvovala v tehdejší Speciální základní škole pro nevidomé a slabozraké v Brně - Pisárkách (nyní Speciální školy pro zrakově postižené Brno). Možnost navštěvovat běžnou základní školu se „zdravými“ vrstevníky mi tenkrát bohužel dána nebyla. Integrace

zdravotně postižených do systému běžného školství byla spíše jen záležitostí hrstky odhodlaných pedagogů a rodičů. Nedostávalo se potřebných zkušeností, odborné literatury analyzující tuto problematiku, ani patřičného legislativního ošetření. Chyběly odpovídající instituce, které by učitelům a rodičům pomohly nejen odbornou radou, ale také zajištěním příslušných kompenzačních pomůcek či asistencí při jejich výběru.

Když jsem v roce 1999 ukončila speciální základní školu, rozhodla jsem se podat si přihlášku na Všeobecné gymnázium. Za pomoci kompenzačních pomůcek jako Pichtův psací stroj a elektronický hlasový zápisník Eureka A4 se mi povedlo úspěšně složit přijímací zkoušky. Díky vstřícnému přístupu vyučujících a podpoře rodiny i pracovníků SPC jsem studium na gymnáziu zakončila závěrečnou maturitní zkouškou ve školním roce 2002 - 2003.

Přesvědčila jsem sama sebe i okolí, že jsem schopna vystudovat tutéž školu jako intaktní vrstevníci a stát se tak plnohodnotným členem společnosti, který má právo na pracovní uplatnění odpovídající jeho možnostem, schopnostem i potřebám. Odbornou kvalifikaci důležitou pro následné pracovní uplatnění jsem se rozhodla získat studiem na vysoké škole. Zvolila jsem si obor Sociální pedagogika se zaměřením na pomáhající profese. Již od střední školy, kdy započala moje úzká dobrovolnická spolupráce s Mateřskou školou a Speciálně pedagogickým centrem pro zrakově postižené, odbočkou Sjednocené organizace nevidomých a slabozrakých a pobočkou TyfloCentra, se formovala moje představa o budoucím zaměstnání. Mým přáním bylo pomáhat jakkoli znevýhodněným lidem začlenit se do intaktní společnosti například v roli sociální pracovníce, sociálně právní poradkyně, školní výchovné poradkyně, zaměstnankyně SONS, TyfloCentra i SPC. Doufám, že mi zvolený studijní obor dopomůže k realizaci zmíněných představ o uplatnění na trhu práce. Na univerzitě jsem v podstatě „první vlašťovkou“ z řad těžce zrakově postižených studentů. Univerzita tedy prozatím nenašla dostatek důvodů ke zřízení střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky, které má dlouhou tradici například na Katedře matematiky ČVUT Praha (Tereza) nebo na Fakultě informatiky Masarykovy univerzity Brno (Teiresiás). Veškeré studijní materiály a specifické potřeby související s mým studiem si musím obstarávat sama. Stejně jako ostatní studenti využívám služeb krajské a univerzitní knihovny. Neocenitelným pomocníkem je pro mě počítač s hlasovým výstupem, neboť mi prostřednictvím internetu umožňuje komunikovat s univerzitním portálem – získávat z něj materiály ke studiu, sestavovat si vlastní studijní plán a zapisovat se na zkoušky. Potřebuji-li pomoc

v administrativních záležitostech, vychází mi vstříc pracovnice studijního oddělení. Velmi vstřícně ke mně přistupuje i většina vyučujících. Mohu s nimi navazovat osobní i elektronický kontakt, na jehož základě jsou ochotni poskytnout mi učební texty, které mají k dispozici v tištěné či digitální podobě. Je možné se s nimi rovněž individuálně dohodnout o průběhu písemných zkoušek. Štěstím pro mne bylo, že jsem se dostala do kolektivu kamarádkých a ochotných spolužáků, mezi kterými funguje emocionální podpora a dobrá spolupráce při studiu.

Po úspěšném složení závěrečných státních bakalářských zkoušek pokračuji v navazujícím magisterském studiu. Dokonce se mi podařilo uplatnit své jazykové znalosti jako lektorka výuky anglického a francouzského jazyka na základní škole. Ačkoli se jedná o práci zasahující do mého oboru spíše okrajově (naplňuje jeho pedagogický a sociálně výchovný aspekt), znamená pro mě zdroj zcela nových praktických zkušeností, jak výchovně a pedagogicky působit na mládež. Věřím, že tyto cenné poznatky zcela jistě využiji při hledání povolání, pro jehož výkon jsem kvalifikována (sociální pedagog, sociální pracovník, sociálně právní poradce apod.). Prostřednictvím své diplomové práce se vynasnažím zjistit, jaký náhled na vysokoškolské studium a následné pracovní uplatnění, úzce související s integrací sociální, mají ti, jež se od mládí museli vyrovnávat s tímtež postižením jako já. I přes zvyšující se popularizaci problematiky zrakově postižených v médiích se mezi „zdravou“ veřejností najde spousta těch, kteří v důsledku přijímání mylných či zkreslených informací slučují absenci zraku u všech nevidomých s automatickým zaostáváním v mentální oblasti. Najdou se i tací, kteří jsou neochvějně přesvědčeni, že nevidomý člověk kvůli svému postižení nemůže, nesmí, nebo dokonce nemá právo navštěvovat stejné školy, účastnit se totožných společenských aktivit a vykonávat obdobná povolání jako jeho vrstevník bez handicapu. Ráda bych rovněž poukázala na to, že se v naší komunitě zrakově postižených najde dosti takových, kteří se díky své pílì, vynaloženému úsilí, šikovnosti, vytrvalosti a výborným studijním výsledkům jistě prosadí ve společnosti a naplno tak využijí příležitost integrovat se do jejích vrstev.

Za cíl své diplomové práce si kladu objasnění specifík průběhu výchovně vzdělávacího procesu u těžce zrakově postižených (trpících totální nebo praktickou slepotou), kteří studují na některé z vysokých škol či univerzit v ČR (se zaměřením na regiony jihovýchodní, jižní, střední a severní Moravy) a usilují o následné plnohodnotné uplatnění na trhu práce. Na základě vlastních zkušeností a poznatků těch nevidících, kteří stejně jako já nastoupili cestu vysokoškolského vzdělávání (spojenou s integrací do intaktní

společnosti), nastíním jeho přednosti a nedostatky. Pokusím se také o vystižení shodných a rozdílných aspektů průběhu vysokoškolského studia nevidomých studentů na vysokých školách se specializovanými asistenčními a digitalizačními středisky a bez nich. Soustředím se rovněž na zjištění, jaký postoj k vlastnímu vzdělávání a možnostem pracovního uplatnění v návaznosti na zvolený obor zaujímají samotní vysokoškolští studenti, případně čerství absolventi. Budu se též zajímat, jakým překážkám museli čelit a na které instituce se obraceli s prosbou o radu a pomoc. Poukáži také na důležitost existence univerzitních středisek pro pomoc studentům se specifickými nároky. V neposlední řadě mě bude zajímat úloha TyfloCenter, jejichž náplní je mimo jiné organizování projektů a vzdělávacích aktivit pro podporu zaměstnanosti těžce zrakově postižených osob, a agentur podporovaného zaměstnání, jež těmto lidem práci přímo zprostředkovávají.

CÍLE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Z výše uvedeného částečně vyplývá, jaké primární a sekundární cíle jsem si stanovila. Těžiště celé práce bude spočívat v její praktické části, tj. výzkumném projektu. V něm se zaměřím zejména na srovnání specifik průběhu vysokoškolského studia u malého vzorku těžce zrakově postižených studentů, jež studují nebo čerstvě dokončili studium na vybraných moravských univerzitách (Univerzita Palackého Olomouc, Masarykova univerzita Brno, Univerzita Tomáše Bati Zlín, Ostravská univerzita Ostrava). Z rozhovorů či dotazníků se studenty by mělo vyplynout, s jakými překážkami se při studiu potýkali, kdo jim při jejich překonávání nejvíce pomohl (pedagogové, podpůrná univerzitní centra, TyfloCentra apod.). Dále mě bude zajímat, jestli se náplň oboru, který si zvolili, shoduje s jejich nynějšími představami o budoucím pracovním uplatnění. V neposlední řadě se vynasnažím zjistit, zda TyfloCentra v Olomouci, Brně, Zlíně a Ostravě pořádají projekty na podporu pracovního uplatnění těžce zrakově postižených studentů a absolventů vysokých škol a zda je o ně z jejich strany zájem. Oslovím také několik agentur podporovaného zaměstnání působících na Moravě, abych si ověřila, jaký zaujímají k této problematice postoj. Druhotným, avšak neméně podstatným účelem výzkumu, bude využití informací získaných od všech zúčastněných subjektů v praxi společně s návrhy řešení vedoucím ke zmírnění zjištěných nedostatků či nesrovnalostí.

PRIMÁRNÍ CÍLE

1. Srovnání průběhu a úrovně vysokoškolského studia vybraných těžce zrakově postižených studentů z různých univerzit v ČR a možnosti jejich následného pracovního uplatnění s ohledem na jimi zvolený obor.
2. Zjištění, jsou-li vysokoškolští pedagogové ochotni a připraveni z pohledu studentů přizpůsobit styl svých přednášek a seminářů těžce zrakově postiženým studentům.
3. Přínos a význam práce podpůrných univerzitních center pro těžce zrakově postižené studenty.
4. Přínos a význam práce TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání pro těžce zrakově postižené studenty a absolventy vysokých škol.

SEKUNDÁRNÍ CÍLE

1. Navržení podnětů pro zmírnění či úplné odstranění případných zjištěných nedostatků.
2. Využití získaných informací za účelem lepší informovanosti těžce zrakově postižených studentů, jejich pedagogů, pracovníků univerzitních středisek, TyfloCenter i agentur podporovaného zaměstnání.
3. Budoucí zúročení načerpaných vědomostí při mém vlastním pracovním uplatnění.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 KLASIFIKACE ZRAKOVÉHO POSTIŽENÍ

1.1 Oko jako čidlo zraku

Jedním z nejdůležitějších smyslů, jež nám zprostředkovává kontakt s okolním světem, je zrak. Čidlem zraku je oko, které je uloženo v očníci. Má kulovitý tvar o průměru 24 mm, jeho stěna sestává ze tří vrstev: povrchové – vazivové, střední – cévnaté a vnitřní – nervové.

Jestliže učiníme průřez okem, zaznamenáme, že se skládá z těchto částí:

- Rohovka – má vzhled terčičku, je čirá, průhledná, nemá cévy. Je nejcitlivějším místem na povrchu lidského těla.
- Bělíma – vytváří vzadu za rohovkou celou zbylou část vazivové vrstvy stěny oka. Je bílá, neprůhledná, obsahuje velmi málo cév a upínají se do ní okohybné svaly.
- Duhovka – nachází se za rohovkou, v jejím centru je zornice. Její šíři ovládají dva hladké svaly – svěrač a rozvěrač, které řídí množství světla vstupujícího do oka. Množství melaninového pigmentového barviva v duhovce určuje barvu očí.
- Řasnaté těleso – je to prstenec umístěný za duhovkou, s nímž je spojený. Uvnitř tělesa se nachází ciliární sval zajišťující akomodaci oka. Navíc toto těleso po celý život produkuje nitrooční tekutinu.
- Cévnatka – je to pokračování řasnatého tělíska a na její vnitřní straně se nachází sítnice.
- Sítnice – je jedinou součástí nervové vrstvy stěny oka. Tato jemná blána vznikla z mozkového základu. Její základní vrstvou jsou fotoreceptory – tyčinky a čípky.
- Žlutá skvrna – místo nejostřejšího vidění.
- Terč zrakového nervu – nachází se v sítnici směrem dovnitř od žluté skvrny. Tudy vstupují do oka sítnicové cévy a vystupují z něj nervová vlákna.
- Přední oční komora – je to prostor mezi rohovkou a duhovkou, vyplněný oční komorovou vodou.
- Čočka – nachází se za přední komorou.

- Zadní oční komora – prostor mezi čočkou a zadní plochou duhovky.
- Sklivec – vyplňuje dutinový prostor mezi čočkou a sítnicí, je čirý a rosolovitý. (33, s. 15-17).

1.2 Typy a stupně zrakového postižení

Zrakové vady neboli zraková postižení obecně představují poškození vidění a s tím spojené obtíže při zpracování zrakových podnětů. Termínem „zrakové vady“ označujeme nedostatky zrakové percepce různé etiologie i rozsahu. Spadají sem onemocnění oka s následným oslabením zrakového vnímání, stavy po úrazech, vrozené či získané anatomicko-fyziologické poruchy. (14, s. 15).

Autorky publikace Malé dítě s těžkým postižením zraku Květoňová L. a Kudelová I. (1996) rozdělují zrakové vady do čtyř skupin:

a) Ztráta zrakové ostrosti

Při této vadě má dítě obtíže s rozlišováním detailů, i když velké předměty může vnímat velmi dobře. Zrakovou ostrost měříme Snellovými optotypy. Bývají znázorněny formou bílé papírové tabulky, v níž jsou umístěna písmena, číslice, obrázky nebo Pflügerovy háky. Před každým řádkem je napsána číslice, která určuje, z jaké vzdálenosti dítě daný řádek přečte. U dětí s vícečetným poškozením a u kojenců je takové zaměření velmi obtížné. Proto se dá schopnost vidění dítěte lépe zjistit pozorováním a experimentováním.

b) Postižení zorného pole

Zorným polem označujeme prostor, který dítě vidí v závislosti na poškození jeho zraku. Ztrátu zorného pole je obtížné změřit. Pokud je centrum zorného pole narušeno, dítě může mít problém při pohledu před sebe, a bude se tedy dívat stranou. Jestliže má dítě narušeno vidění v horní, dolní nebo v postranní části zorného pole, nevnímá předměty, které jsou umístěny na jeho opačné straně. Proto při pohybu v prostoru na tyto předměty naráží. Mohou se projevit potíže s rozlišováním barev, zhoršuje se vidění za šera a při adaptaci na změnu osvětlení.

c) Okulomotorické poruchy

Jedná se o problémy při koordinaci pohybu obou očí. Když dítě sleduje předmět v pohybu, používá nejprve jedno oko, pak druhé, nikoli však obě oči najednou. Dívá-li se na určitý předmět zblízka, stáčí například jedno oko dovnitř, druhé na stranu, nebo obě oči dovnitř, případně obě do strany. Tato porucha se nazývá strabismus – šilhání. Projevuje se v činnostech, které vyžadují přesnost, tj. rýsování, kreslení, uchopování předmětů apod.

d) Obtíže se zpracováním zrakových informací

K atrofii očního nervu dochází tehdy, je-li tento nedostatečně vyživován. Nerv následně odumírá a ztrácí tak schopnost vést zrakový vjem z oka do mozku. V případě poškození zrakového centra v mozkové kůře dochází k problémům při zpracování zrakových podnětů, tj. informací, a to i tehdy, není-li poškozeno ani oko, ani zrakový nerv. (23, s. 5).

e) Poruchy barvocitu

Pod pojmem „barvocit“ rozumíme schopnost vnímat a rozeznávat barvy. Dle Ludíkové a Stoklasové (2005) je „základem pro vnímání barev dostatek čípků ve žluté skvrně. Nacházejí se tam čípky pro červenou, zelenou a modrou barvu. Poruchy barvocitu se mohou vyznačovat nevyvinutím čípku pro jednu, dvě nebo všechny tři barvy. Pokud je barevné vnímání postižené ve všech třech rovinách, hovoříme o achromatopsii a jedinec pak vnímá pouze černobíle. Pro černobílé vidění, tedy vidění za šera či tmy, se na periférii sítnice, mimo oblast žluté skvrny, vyskytují tyčinky. Nejznámější poruchou barvocitu je pravděpodobně daltonismus, tedy narušené vnímání červené a zelené barvy.“ (20, s. 9)

Květoňová-Švecová (1998) v této souvislosti podotýká, že se bez ohledu na typy zrakových vad poruchy zraku ještě rozlišují podle stupňů zrakového postižení:

- slabozrakost (pokles zrakové ostrosti pod 6/18 až 3/60 včetně), která se člení do tří stupňů – lehká, střední a těžká,

- nevidomost (pokles centrální zrakové ostrosti po 3/60 – světlocit), která se rozlišuje na praktickou (pokles zrakové ostrosti pod 3/60 do 1/60 včetně) a skutečnou (pokles zrakové ostrosti pod 1/60 – zachovalý světlocit).
- totální slepota (představuje zachovalý světlocit s chybnou projekcí až po ztrátu světlocitu). (14, s. 18).

Zrak je pro většinu lidí nejdůležitějším smyslem. Získávají jím většinu informací o okolním světě. Zrakové podněty jim zprostředkovává čidlo zraku – oko. Stručný popis jeho stavby s důrazem na jednotlivé vrstvy a části je naznačen v úvodu této kapitoly. Mezi lidmi se však vyskytují i tací, jejichž zrakové vnímání je nějakým způsobem a z různých příčin narušeno či poškozeno. Tito jedinci trpí některou zrakovou vadou či postižením, o jejichž klasifikaci je pojednáno dále. Nejzávažnější ze zrakových vad je beze sporu nevidomost – slepota. Právě osobám prakticky a úplně nevidomým je věnována tato práce.

2 NEVIDOMOST

Nevidomost je nejtěžší zrakové postižení dětí, mládeže i dospělých osob, jejichž zrakové vnímání je narušeno ve stupni slepoty. V pojetí různých autorů se setkáváme s rozdílnými definicemi slepoty (amarouzy). Například Flenerová uvádí, že „nevidomost je ve smyslu speciální pedagogiky vada zraku, která se projevuje úplným nevyvinutím, úplnou (nebo téměř úplnou) ztrátou výkonnosti zrakového analyzátoru a tím nemožností zrakového vnímání.

Jesenský definuje slepotu jako „defekt obou očí, při kterém nevznikají zrakové počítky.“

Podle světové zdravotnické organizace a její mezinárodní klasifikace chorob jsou osoby nevidomé ty, jejichž ostrost zraku s co nejlepší korekcí se pohybuje od maxima 3/60 (počítání prstů na tři metry) po stav, kdy jedinec nevnímá světlo. (17, s. 15).

2.1 Příčiny vzniku nevidomosti

Ludíková (1998) uvádí, že se nevidomost neboli slepota podle doby vzniku dělí na:

- Vrozenou – obvykle následky dědičnosti, porušení plodu v době prenatální, infekční choroby matky v době gravidity (zarděnky, syfilis, horečnatá onemocnění).
- Získanou – choroby zrakového analyzátoru, poruchy v oblasti CNS, komplikace při infekčních onemocněních, tuberkulóza, diabetes, úrazy oka, předávkování kyslíku. (17, s. 15-16).

2.2 Kompenzace nevidomosti s využitím ostatních smyslů

Jak již bylo výše zmíněno, nevidomost představuje závažné postižení, které ovšem možné v jistém ohledu překonat kompenzací, tj. náhradou chybějících vjemů za pomoci ostatních nepoškozených smyslů. Pro nevidomé je v důsledku jejich vady velmi obtížné seznamovat se s okolím, protože nemohou komunikovat zrakem. Mají ztíženou orientaci, samostatný pohyb. Mohou mít zkreslené či neúplné představy o okolním světě, což omezuje jejich pracovní uplatnění.

Zrakový handicap musejí kompenzovat sluchem, hmatem, někdy používají i čichu a chuti. Tím vyrovnávají fyziologickou i psychologickou stránku své osobnosti.

Někteří autoři považují za jeden z nejdůležitějších kompenzačních faktorů sluch, neboť se pomocí něj rozvíjí řeč, myšlení i paměť. Rozvoj sluchu je nepochybně velmi důležitý, nesmí však probíhat izolovaně, ale ve spojitosti zejména s hmatem.

Hmatovým vnímáním se zabývá například Litvak (1979) a člení jej na:

1. Pasivní hmat – prostřednictvím druhé osoby.
2. Aktivní hmat – haptika.
3. Instrumentální hmat – zprostředkovaný za přispění jiné osoby.

Pasivní hmat umožňuje nevidomému získat zprávu o jednotlivých vlastnostech předmětu. Úplnou představu o předmětu si však podle mého mínění takto vytvořit nedovede, neboť jeho ruku vede jiná osoba a poznávání předmětu tedy závisí na stylu, jakým jej nevidomému ukazuje.

Haptika zaujímá mnohem významnější úlohu, jelikož je příslušný objekt nevidomým aktivně ohmatán a on si může zcela samostatně vytvořit představu o celém předmětu, jeho jednotlivých vlastnostech, o umístění v prostoru. Aktivní hmat je nezbytný pro osvojení pracovních návyků a při prostorové orientaci.

Zprostředkovaný hmat je tzv. rozšíření hmatového pole ruky. To znamená, že nevidomý používá nějaký nástroj nebo náradí. Typickým příkladem je chůze s bílou holí.

Litvak tvrdí, že narušení zrakových funkcí není tedy nepřekonatelnou překážkou na cestě k formování plnohodnotné osobnosti. (17, s. 16-17; 14, s. 7).

Nevidomost je nejtěžším zrakovým postižením, jež mnohdy i přes pokrok v moderních vědeckých metodách a lékařských postupech zůstává nezvratné. Přestože nevidomí nemohou ke vnímání okolního světa využívat zrak, neznamená to, že by tento pro ně ztratil „barvy“, pestrost a rozmanitost. Chybějící zrakové vjemy si mohou docela dobře vynahradit zapojením ostatních smyslů – sluchu, hmatu, čichu a chuti. Těmi dost možná někdy vnímá i věci, jež „bystrému“ oku vidícího člověka unikají, avšak „oku“ slepého se zdají barevné a uchu libozvučné.

3 SOCIALIZACE A INTEGRACE ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH

Socializace je proces vzájemného ovlivňování, začleňování, koexistence a kooperace, přeměna individuální lidské bytosti v bytost sociální. Prostřednictvím socializace jedinec „vrůstá“, do společnosti, osvojuje si její normy, hodnoty, zvyky, obyčeje, kulturní vzorce, pravidla chování.

3.1 Socializace

Proces socializace a s ní spojená kultivace osobnosti začíná již naším příchodem na svět a kontaktem s matkou, jež je pro nás prvotním zdrojem sociální interakce. Jedinec od počátku působí svým jednáním na okolí, jež na jeho podněty určitým způsobem reaguje, čímž jej zpětnovazebně ovlivňuje. Jinak řečeno, průběh socializace tak do jisté míry závisí na individuálních charakteristikách a vlastnostech osobnosti projevujících se v chování. Podstatnou složkou podílející se na utváření osobnosti těžce zrakově postižených je beze sporu jejich handicap. Společně s Ludíkovou a Stoklasovou (2005) můžeme tedy konstatovat, že „socializace, přesněji řečeno společenské začleňování osob zrakově postižených do intaktní společnosti, je dlouhodobý a složitý proces. Na zdárném průběhu a jeho úspěšném zakončení se musejí podílet nejen samotní nevidomí, ale také společnost, jež je obklopuje. Socializace zrakově postižených osob je proces oboustranný – ovlivňuje a začleňuje zrakově postiženého mezi intaktní společnost, ale zároveň přibližuje svět zrakově postižených okolnímu prostředí.“ (20, s. 12).

3.1.1 Členění socializace

Na proces socializace a jeho etapy lze nahlížet z mnoha perspektiv.

Sovák dělí socializaci do čtyř stupňů v závislosti na dosažitelnosti míry začlenění jedince:

- a) Integrace – naprosté začlenění jedince postiženého do okolní společnosti bez nutnosti jakékoli pomoci či úpravy prostředí. Dosahuje ji zrakově postižený jedinec, jehož vada byla zcela překonána.
- b) Adaptace – přizpůsobení postiženého jedince intaktní společnosti, jež je uskutečnitelné za určitých podmínek (např. úprava pracovního prostředí).

- c) Utilita – postižený jedinec se může ve společnosti uplatnit, avšak pokud je na něj dohlíženo a jeho práce řízena a kontrolována. Tento stupeň je možné také definovat jako sociální upotřebitelnost jedince.
- d) Inferiorita – segregace, vyřazení ze společnosti, jedná se o osoby s tak závažným postižením, že jsou zcela nesamostatné a závislé na péči a pomoci jiných. Tento stupeň socializace se vyznačuje tzv. sociální neupotřebitelností osob.“ (20, s. 12).

Ludíková (1989) rozčlenila proces socializace rovněž na čtyři etapy:

- a) Elementární socializace – vztahuje se na období do jednoho roku dítěte. Nejprve je dítě pasivní – pouze přijímá podněty z okolí, později na ně aktivně reaguje a svými reakcemi záměrně ovlivňuje své prostředí.
- b) Rodinná socializace – probíhá do tří let života dítěte. Dítě se učí být členem rodiny se svými právy, výsadami a povinnostmi (uklizení hraček na místo apod.). V rodině dítě získává první návyky a zlovyky, ovlivňuje ji a je jí ovlivněno.
- c) Veřejná socializace – na dítě již působí více vlivů, v nichž se musí naučit orientovat. Důležitou roli sehrávají vrstevníci, od kterých se dítě učí důležité postupy při hře či práci, ale také od nich např. získává nevhodný slovník. Dále si dítě osvojuje přijímání rolí dalších dospělých figurujících ve výchovně vzdělávacím procesu. Dítě by v této fázi socializace mělo začít navštěvovat předškolní zařízení.
- d) Sociální soužití – tato fáze začíná nástupem dítěte do školy. Dítě si uvědomuje svou odlišnost a učí se s ní vyrovnávat. Začíná se adaptovat v kolektivu, podřizovat se mu, ale také zaujímat svou pozici, reagovat na názory a regulovat si je. (20, s. 13).

3.1.2 Rodina a prostředí zrakově postiženého dítěte

Jak již bylo výše zmíněno, elementární socializace má své kořeny v rodině, ať v ní přijde na svět dítě „normální“, nebo to s postižením. Všichni rodiče si přejí, aby se jim narodilo zdravé dítě. Když se však dozví od lékařů, že jejich dítě bude mít závažné problémy se zrakem, jsou pro ně tyto chvíle velmi těžké. Vyrovnání se s touto skutečností představuje

nelehkou zkoušku pro partnerský vztah rodičů. Pro dítě je však důležité, aby si matka i otec uvědomili následující:

„Dítě postižené zrakovým handicapem potřebuje při výchově stejné množství nejen lásky, ale i důslednosti jako dítě zcela zdravé.“ (23, s. 8).

Rodiče obvykle nevědí, co si v takové situaci mají počít, a proto se obvykle obracejí o radu k lékařům nebo jiným pracovníkům. Jen velmi málo rodin má to štěstí, že se dozví o instituci, která poradenskou činnost pro zrakově postižené děti provádí. Pokud chtějí být rodiče pro dítě dobrými vychovateli, je důležité, aby se seznámili nejen s teoretickými znalostmi, ale také s praktickými poznatky. Autorky Kudelová a Květoňová v knize *Malé dítě s těžkým poškozením zraku* doporučují rodičům vyzkoušet si na vlastní kůži, jak dítě vnímá okolní svět. „Stačí k tomu pouze zavázat si oči šátkem. Aby se výchova zrakově postiženého dítěte vyvíjela zdárně, je nutné, aby se rodiče dočasně vzdali svých zálib a zábav, nebo je alespoň podstatně omezili ve prospěch věnování se dítěti. Měli by ovládnout své emoce a zajistit tak v rodině klidné a pohodové prostředí. Rodičovská láska se neprojevuje tím, že se dítěti s postižením vyplní všechna přání. Taková výchova totiž vede k sobectví a zbavuje dítě veškeré vlastní iniciativy. Lze jen souhlasit s myšlenkami Ludíkové, Balunové a Heřmánkové (2001), podle nichž „vztah přiměřený vadě dítěte vychází z poznání, že zrakově postižené dítě je třeba milovat jako každé jiné. Dále zde musí být trvalá snaha rodičů porozumět osobitým potřebám a zvláštnostem dítěte. Rodiče by měli v souladu se skutečností věřit, že jejich dítě je schopné se s vhodnou pomocí vyvinout v plnohodnotnou a samostatnou osobnost. Měli by také vědět a mít konkrétní představu o tom, jaké jsou skutečné možnosti zrakově postiženého dítěte a co pro ně a s ním konkrétně dělat, aby se tyto možnosti úspěšně a naplno využily v jeho prospěch. Rodiče musí utlumit nebo odsunout do pozadí citovou stránku zrakové vady dítěte a snažit se o řešení této náročné životní situace reálně. Dítě by rodiči mělo být k činnosti spíše povzbuzováno a lákáno, než aby se mu k ní odepírala příležitost. Rodiče musí respektovat, že některé věci zrakově postižení lidé musí dělat nebo se učit jiným způsobem, než je tomu u vidících.“ (1, s. 16-17).

Rodiče by si měli uvědomit, že jejich dítě není jediné, které trpí těžkou zrakovou vadou. Prostřednictvím poradenských služeb či rehabilitačních soustředění je rodičům umožněn styk s rodinami, kde vyrůstá rovněž stejně postižené dítě. Taková setkávání by mohla prospět nejen rodičům, ale i dětem samotným. (31, s. 20).

Rodina zaujímá tedy v procesu socializace nezanedbatelnou úlohu. Probíhá v ní totiž výchovné působení rodičů na dítě. Právě na volbě výchovných metod, cílů a prostředků závisí vývoj osobnosti dítěte a jeho zdravého sebepojetí. „Výchova je jednou ze základních sociálních funkcí spočívající v permanentním formování osobnosti člověka a jeho přípravě pro výkon sociálních rolí, jakož i sjednávání podmínek pro život jedince jako společenské bytosti s možností konzumace kultury a seberealizace.“ (33, s. 27).

Význam elementární fáze socializace nepodceňuje ani Botošová (2005).

Společně s ní si znovu a znovu uvědomujeme, že „na utváření osobnosti zrakově postiženého dítěte se podílí hlavně rodina a její způsoby výchovy. Rodiče svými postoji ovlivňují sebehodnocení dítěte, utváří složky sebepojetí a sebevědomí, což ovlivňuje jeho začlenění do společnosti a prosazení se v ní. S tím úzce souvisí výběr povolání. Dítě zdravě sebevědomé si zvolí povolání úměrné svým schopnostem.“ (2, s. 15).

Stejně jako osoby vidící vyrůstají i osoby nevidomé v určitém prostředí majícím vliv na jejich budoucí uplatnění. Prostředí zrakově postiženého by mělo být podnětné, aby jej stimulovalo k dalšímu rozvoji a umožňovalo mu utvářet jeho schopnosti, intelekt a zdravé sebepojetí celé osobnosti. (2, s. 16).

3.2 Integrace

Hovoříme-li o procesu socializace, nelze v návaznosti na něj opomenout pojem „integrace“. V naučném slovníku cizích slov z roku 1986, jehož autorem je Klimeš, je na straně 297 termín „integrace“ definován jako zcelení, ucelení, sjednocení. Z domácích autorů se vymezení definice integrace nejvíce věnuje Jesenský. „Integraci (školskou) chápe jako „dynamický, postupně se rozvíjející pedagogický jev, ve kterém dochází k partnerskému soužití postižených a intaktních na úrovni vzájemně vyvážené adaptace během jejich výchovy a vzdělávání a při jejich aktivním podílu na řešení výchovně vzdělávacích situací.“ Pro takto zvolené pojetí pak užívá termín „pedagogická integrace. (6, s. 78; 27, s. 11).

Provázanost socializace a integrace je nejvíce zřejmá v Sovákově pojetí. Autor uvádí: „Nejvyšším stupněm socializace je integrace jako: „úplné zapojení individua stíženého vadou, u něhož byly důsledky vady zcela a beze zbytku překonány.“ (27, s. 12).

V poslední době se v souvislosti s termínem „školní integrace“ stále častěji používá pojem „inkluze“. V souladu s Müllerem (2001) jej chápeme následovně: „Inkluze předkládaná jako „začlenění“ či „přijetí“ dítěte se zdravotním postižením např. do prostředí tzv. běžné třídy je někdy považována za nutný předpoklad integrace. Jinak řečeno „inkluze“ znamená vytvořit ve třídě takové prostředí, které vítá a oceňuje odlišnost“ (27, s. 10).

Michalík (2005) rozlišuje integraci na širší – tj. integrace občanů se zdravotním postižením do společnosti – a integraci dílčí – tj. integrace ve škole, v zaměstnání, ve sportu, ve volném čase.

Jesenský (1995) hovoří o integraci sociální, pedagogické a pracovní. Provedl odstupňování socializace integrace a klasifikoval ji do devíti stupňů:

- Plná integrace
 1. Sociálně integrovaný jedinec – plně se účastní všech společenských činností;
- Vysoká integrace
 2. Inhibovaná účast – postižení vyvolává určitou nevýhodu, dochází k mírnému omezení v plné účasti;
 3. Omezená účast – jedinec se plně neúčastní společenských činností, negativní omezení ovlivňuje jeho život;
- Středně vysoká integrace
 4. Zmenšená účast – účast na společenském životě je omezena na komunitní vztahy (rodina, pracoviště);
- Nízká integrace / nízká segregace
 5. Ochuzené vztahy – omezení ve fyzickém, sociálním, psychickém vývoji, nemožnost zlepšení;
 6. Redukované vztahy – udržování vztahů jen k vybrané a omezené skupině či jednotlivci;
 7. Narušené vztahy – jedinec není schopen udržovat trvalejší vztahy s ostatními lidmi, změny jeho chování působí negativně i v prostředí přirozené skupiny;
- Středně vysoká segregace
 8. Odcizení

- Vysoká segregace
- 9. Společenská izolace – případy úplné segregace, schopnost míry socializace je nejistitelná;
- Segregace – opak integrace, postižený se sám (nebo jej společnost intaktních) vyčleňuje. (Jesenský, 1993, WHO)

3.2.1 Vývoj školské integrace

Koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století se projevují snahy o budování speciálních vzdělávacích ústavů a škol s tím, že je nutno dětem s postižením poskytnout odpovídající vzdělání. Müller (2001) vysvětluje: „Otázkou tehdy nebylo, jak či jaké vzdělání poskytnout, nýbrž zda je vůbec poskytnuto.“ (27, s. 17).

Po roce 1950 dochází k rozvoji speciálního školství a ústavnictví a vytváří se nová pedagogická disciplína – speciální pedagogika. Její zakladatelé vycházeli z názoru, že právě koncentrací dětí s postižením a užitím odpovídajících speciálně pedagogických metod a postupů lze nejlépe realizovat právo dětí s postižením na vzdělání.

V letech 1970-89 byly postižené děti vzdělávány ve školách běžného typu jen výjimečně. Dělo se tak na přání rodičů, ale vzdělávání bylo ponecháno na vůli a libovůli učitelů.

Ve 2. polovině 80. let vešel v platnost Školský zákon č. 29/1984 Sb., který nezaručoval právo na vzdělání s použitím znakové řeči nebo Braillova písma. Neřešil ani umístění zdravotně postiženého dítěte do běžných škol, jedinou možností bylo absolvování školní docházky ve speciálních zařízeních.

Na počátku 90. let byly základní vztahy ve školství upraveny zákonem ČNR č. 564/1990 Sb. O státní správě a samosprávě ve školství ve znění novel. Za nejdůležitější bylo považováno ustanovení 3 zákona, kde ředitel rozhodoval „o zařazení dětí do speciálních mateřských škol a speciálních základních škol, základních škol, zvláštních škol a školských zařízení jim sloužících a do pomocných škol,“, přičemž je nutné si všimnout i další věty cit. odst. stanovícího, že do „základních škol se přednostně zařazují děti, které mají trvalý pobyt ve spádovém obvodu školy...“ Tohoto ustanovení se dalo využít při umístění dítěte s postižením, které bydlelo v obvodu místní ZŠ. (27, s. 23-24).

1. ledna 2005 nabyl účinnosti nový zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

„Nově je podle tohoto zákona pojmáno vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, zejména uplatněním jejich práva na vzdělání pomocí specifikovaných forem a metod a na vytvoření zvláštních podmínek, které jejich vzdělávání umožní. Změnou v této souvislosti je, že zákon podporuje propojení speciálního školství se školami běžného typu a do jisté míry posiluje tendenci k individuální integraci žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do „běžných škol“. (26, s. 237).

Klíčovými termíny této kapitoly jsou procesy socializace (zespolečňování) a integrace (začlenění do společnosti), které mají v životě každého jedince, tedy i člověka s těžkým zrakovým postižením, nezastupitelný význam. Osobnost těžce zrakově postiženého je těmito procesy celoživotně formována a utvářena, přičemž má jejich průběh vzhledem k závažnosti handicapu svá specifika. Těžce zrakově postižené dítě se nejprve začleňuje do společnosti prostřednictvím vlivů rodiny, v níž začíná výchovný proces. Později přicházejí ke slovu vrstevnické skupiny a školské instituce. Proces socializace se tak přirozeně prolíná s procesem integrace, o němž prvotně hovoříme v souvislosti se začleněním dítěte s těžkým zrakovým postižením do školy „běžného“ typu. Školská integrace je předstupněm začlenění jedince do společnosti – její hierarchie a vztahů – a co možná nejplnohodnotnějším uplatněním se v ní.

4 PSYCHOLOGICKÝ POHLED NA OSOBNOST ZRAKOVĚ POSTIŽENÉHO

4.1 Postoj společnosti i samotných nevidomých ke zrakovému postižení

Společnost zaujímá vůči svým handicapovaným členům různorodé postoje vykazující určité rysy a charakteristiky. Lze se domnívat, že jsou ovlivněny nedostatečnou informovaností veřejnosti o handicapovaných a specifické v projevech jejich osobnosti nepochybně s postižením související. Projevuje se v nich sklon vidět všechny handicapované stejně, šablonovitě a nediferencovaně. Jde ovšem o velký omyl, protože mezi postiženými lze, obdobně jako mezi zdravými lidmi, spatřovat osobité rozdíly. Je nanejvýš zřejmé, že například zrakové postižení působí na osobnost jeho nositele jinak než mentální, sluchový či pohybový handicap. Dokud budou lidé mít o různorodých skupinách postižených spoluobčanů nízké povědomí a neprobudí v sobě zájem informačně se obohatit v tomto směru, zakoření se v nich lpění na zafixovaných stereotypech se sklonem je spíše odmítat, nežli se pokusit přivyknout, že i oni jsou plnohodnotnými lidmi. V postojích laické veřejnosti k jakkoli postiženým podle Vágnerové (2002) existuje ambivalence, jež má pramálo společného s rozumovým posouzením dané situace. Na jedné straně vyplývá z neznalosti tematiky, na straně druhé svědčí o nevyrovnaném vztahu ke skutečnosti, že tyto osoby mezi námi žijí a v poslední době jsou poněkud více vidět na veřejnosti, vyvolávajícím obavy a úzkost. (32, s. 12). Vágnerová dále vysvětluje, že „v emocionální rovině mívá postoj dvě složky, které se docela dobře mohou vyskytovat společně: negativní, s tendencí postižené odmítat, izolovat či přímo pronásledovat, nebo pozitivně protektivní, s tendencí je litovat a pečovat o ně.“ (32, s. 13).

Vztáhneme-li nyní tato tvrzení na zrakově postižené, na jejichž specifický průběh vysokoškolského studia je tato práce zaměřena, můžeme se na dalších řádcích opět opřít o tvrzení výše citované autorky. Vágnerová (2002) ve své publikaci Oftalmopsychologie dětského věku poukazuje na fakt, že problémem bývá rovněž integrace zrakově postižených do společnosti a její schopnost tyto jedince absorbovat. To se týká především integrace dětí se zrakovou vadou do „normálních“ škol, což je dnes již docela běžné. Další obtíže jsou spojeny se začleňováním zrakově postižených do zaměstnání a jejich soužití s ostatními v místě bydliště. Některým zrakově postiženým však nebyla dána možnost sžít

se s okolím natolik, aby si v něm vytvořili hodnotné přátelské či sousedské vztahy. Ti pak dávají přednost pouze společnosti rodiny, případně enklávě stejně znevýhodněných. „Život v rodině, v ústavu nebo v komunitě stejně postižených může představovat určitou izolaci, avšak na druhé straně zde bývají postižení jedinci v mnoha oblastech uspokojováni lépe, než kdyby byli vystaveni tlaku norem zdravé populace. Vlivem společného způsobu života si bývá jednání postižených skutečně více podobné, než kdyby žili v různých podmínkách, a tak se laická veřejnost dále utvrzuje v představě stereotypu chování lidí se zrakovým handicapem. Izolace zrakově postižených může zvýšit riziko takové změny osobnosti, která postupně čím dál více znemožňuje alespoň základní integraci do zdravé populace.“ (32, s. 14).

Intaktní lidé si uvědomují, že postižení jsou akceptováni společností s rozpaky. Názory společnosti se s míněním samotných postižených shodují v aspektu, že je postižený nejnáze přijímán ve vlastní rodině. I v tomto případě můžeme hovořit o izolaci, ačkoli se nejbližší prostředí jeví být subjektivně nejbezpečnější. Společnost však nelze z tohoto hlediska považovat za příliš bezpečnou, neboť příliš ochranný přístup nejbližších zrakově postiženému ve svém důsledku škodí. Členové rodiny mohou totiž zastávat přesvědčení, že nevidícímu je mezi nimi nejlépe, vždyť jsou tu neustále pro něj, kdyby něco potřeboval, znají ho v podstatě od narození, tudíž mu nezbytně musejí nejlépe rozumět. Necht' jako názorný model takového jednání poslouží případ mladého nevidomého muže, jenž po absolvování praktické školy zůstal bez zaměstnání, nemá k dispozici ani nabídku vhodných volnočasových aktivit, tudíž tráví převážnou část všedních dní doma o samotě, zatímco jeho rodiče a sourozenec je tráví v práci. Zatouží-li po zábavě či společnosti vrstevníků, byť stejně postižených, prosazuje se jen velmi obtížně. Jeho snaha o občasné povyražení bývá devalvována slovy prarodičů: „Proč bys musel někam chodit, vždyť nejlépe je ti s námi doma.“ Dědeček a babička tohoto mladíka zdaleka nejsou jediní, kdo přijal tento konzervativní postoj za vlastní, přičemž si ani zdaleka neuvědomují, k jakému zbrzdění osobnostního rozvoje handicapovaných může vést.

Zrakově postižení lidé i ti s pohybovým handicapem věří, že by „zdraví“ pro ně nanejvýš zřídili ústav „nejlépe hodně daleko od lidí“. (32, s. 15). I v jiných projevech těchto osob byl zřejmý pocit, že zdraví o spolužití s nimi nejeví zájem, proto z jejich strany očekávali spíše vyhýbavý postoj. S ohledem na výše uvedené informace můžeme konstatovat, že i postižení mají své postojové stereotypy, v nichž se upevňují pocity ukřivdnosti

a nespravedlnosti vůči intaktním bez ohledu na to, jsou-li zaujímány oprávněně či nikoli. Lze je stručně a obecně vyjádřit takto: „Zatímco my chceme, oni ne – nebudeme se tedy snažit o jejich přízeň“. (32, s. 14).

4.2 Charakteristika zrakového postižení z psychologického hlediska

Carl Rogers, představitel humanistické psychologie a na klienta orientovaného přístupu v sociální práci, konstatuje, že handicap do značné míry ovlivňuje sebepojetí jedince. Je známo, že se lidé chtějí chovat v souladu s jejich sebeobrazem. Utváření sebeobrazu napomáhá již od dětství rodina. Pracovníci rané péče, SPC či jiní odborníci by tedy měli rodičům vysvětlit, jak u svých dětí předcházet vytvoření negativního sebepojetí. Ve shodě s Rogersem se domníváme, že „jako nejvhodnější přístup k postiženému a k jeho výchovnému formování lze doporučit působení prostřednictvím pozitivního hodnocení. To znamená, že děti cítí, že rodiče a další lidé je pozitivně oceňují i tehdy, když jejich pocity, postoje a chování nejsou ideální. Sem lze zařadit i prožívání vlastního handicapu. Rodiče a pedagogové by měli u dítěte napomáhat v budování adekvátního vztahu k vadě, umět ji přijímat, což je mnohdy pro ně i pro dítě samotné celoživotní úkol.“ (33, s. 28).

Zraková vada podobně jako jiná postižení ovlivňuje celou osobnost dítěte i jeho psychický vývoj v závislosti na charakteru handicapu (diagnóza), jeho závažnosti, ale často i na době nebo etiologii (příčinách) jeho vzniku. Dle Vágnerové (2002) je pro určení hloubky zrakového defektu podstatná míra zrakové ostrosti. Zraková ostrost je přesnost vizuální diferenciací a měří se z hlediska schopnosti vidět na blízko nebo na dálku. Rozsah zrakového vnímání, tzn. funkčnost zorného pole souvisí se schopností pohybu v prostoru a získávání informací. Zorné pole může být vlivem různých druhů očních onemocnění omezeno v periferii, centrální oblasti nebo celkově.

Z předchozích řádků lze odvodit, že zrakové postižení je širokým a komplexním pojmem zahrnujícím množství omezení a vad zraku. Ztotožňuji se s následujícím pojetím: „Zrakové postižení je obecný pojem označující skupinu velmi různorodých onemocnění a poruch, které mají společné jenom to, že nějakým způsobem omezují schopnost zrakového vnímání.“ (32, s. 16).

Etiologie určuje rozsah handicapu, tj. zda jde o izolovanou zrakovou vadu či kombinované postižení. Spolupodílí se mimo jiné na psychosociálním významu onemocnění – postoje

rodičů a široké veřejnosti. Vedle etiologie hraje významnou roli též doba vzniku zrakové vady. Vrozený defekt nebývá subjektivně tolik traumatizující, nýbrž představuje větší zátěž pro psychický vývoj. Získaný defekt znamená nezvratnou ztrátu již získaných kompetencí, z toho důvodu působí jako trauma. „Vrozené postižení má největší význam pro raný vývoj, protože negativně zasahuje do uspokojování základních psychických potřeb dítěte, modifikuje jeho základní strategie a postoj k životu. Mění ve větší míře rodičovské postoje k dítěti, které je již od počátku vývoje hodnoceno jako handicapované. Z psychologického hlediska je jedinec, který alespoň po určitou dobu dokázal svou normalitu, akceptován lépe než dítě s vrozeným handicapem.“ (32, s. 18).

4.3 Vývoj osobnosti zrakově postiženého z hlediska věku

Aby nedocházelo k senzorické deprivaci a sociálnímu zaostávání zrakově postiženého dítěte, je třeba pro jeho rozvoj zajistit dostatek podnětů. Velký význam má z tohoto úhlu pohledu školní věk a období dospívání. Škola výrazně napomáhá zrakově postiženému k rozvoji konkrétních vědomostí a dovedností, s čímž je samozřejmě úzce spojen výběr navazujícího středoškolského, případně vysokoškolského studia a následná volba povolání.

Zákonitosti tělesného i psychického vývoje jedince jsou známé z vývojové psychologie. Jednotlivá stádia jsou stanovena s ohledem na posloupnost věku, přičemž platí, že vývoj tělesných a psychických funkcí nemusí probíhat souběžně a rovnoměrně, tzn. po stejně velkých krocích. Vývoj člověka se zrakovým postižením prochází obdobnými fázemi. Následující řádky jsou věnovány spíše vývoji osobnosti zrakově postiženého, tj. psychickému vývoji. „Psychický vývoj zrakově postiženého dítěte prochází sice stejnými vývojovými fázemi jako vývoj dítěte zdravého, ale má i svoje specifické znaky, kterými se od obecné normy může lišit. Platí zde tyto základní předpoklady:

1. Každá osobnost se vyvíjí pod vlivem prostředí.
2. Následkem zrakového defektu působí toto prostředí jinak než za normálních okolností.
3. Zrakově postižený jedinec reaguje na své okolí a v jeho chování se odráží nejen jeho zraková vada, ale i výchovné postoje rodiny a další sociální vlivy.“ (32, s. 20).

Vzhledem k tomu, že jádro výzkumu, jenž je součástí diplomové práce, je zaměřeno na vysokoškolské studenty (nacházející se z hlediska vývojové psychologie v etapě rané dospělosti), je třeba nastínit popis školního období, dospívání a adolescence. Tyto fáze měly dle mého mínění největší vliv na utváření stabilních rysů jejich osobnosti, jež se bez pochyby projeví v profilu jejich studijní dráhy a podepší se i na tom, jak se postaví k možnostem budoucího profesního uplatnění.

4.3.1 Školní období

Nástup do školy je důležitým sociálním mezníkem. U postižených dětí funguje i jako potvrzení určité úrovně normality. Zrakově postižené děti mívají nerovnoměrně rozvinuté schopnosti a dovednosti potřebné pro zvládnutí školních nároků. Nástup do školy lze proto někdy charakterizovat jako krizi identity handicapovaného dítěte. Pokud možno úspěšné vyrovnání se s požadavky a nároky školského zařízení závisí na mnoha faktorech spojených se zráním, genetickou dispozicí, učením a v neposlední řadě se zkušenostmi ovlivněnými prostředím, v němž dítě vyrůstá. U zrakově postižených je závislost na prostředí daleko větší než u „zdravých“ školáků. Často potřebují specifické vedení respektující jejich stav. Podstatný vliv má kvalita rodinného prostředí, eventuelně zkušenosti získané v předškolním zařízení.

Pro mnohé zrakově postižené žáky je zařazení do speciální školy spojeno s odchodem od rodiny a se zásadní změnou životního stylu. Někteří to mohou obtížně snášet. Umístění do internátu může pro dítě znamenat ztrátu rodinného bezpečí a zázemí nebo zpochybnění představy o všemocných rodičích, kteří jej najednou dokázali nechat v péči neznámých lidí. V tomto případě znamená nástup do školy skutečně změnu radikální, neboť se dítě musí adaptovat nejen na školu, ale také na pobyt v internátě. Vágnerová (2002) vyslovuje názor, že „život v internátní škole klade mnohem více nároků než běžná škola a postižené děti bývají navíc v průměru méně zralé a hůře disponované než děti zcela zdravé.“ (32, s. 22). Z vlastní zkušenosti mohu zodpovědně říci, že bych stanovisko autorky o nižší emocionální vyzrálosti a menší disponovanosti tolik negeneralizovala. Nepochybuji, že odloučení od rodiny je pro nevidomé dítě mnohdy stresující a přináší negativní pocity jako stesk či odcizení. Věřím však, že pobyt na internátě se může pro dítě stát i dobrou „školou života“ – podporuje samostatnost v rozhodování i vykonávání nejrůznějších činností (vychovatel narozdíl od rodičů není vždy po ruce, aby bez prodlení spěchal ku pomoci), utváří pocit

sounáležitosti a solidarity s vrstevníky, posiluje ducha vzájemné pomoci a kolektivní spolupráce.

Ani integrace těžce zrakově postiženého dítěte do běžné školy nepřináší bezproblémové řešení situace. Dítě se musí přizpůsobit požadavkům vyučování, autoritě učitele, ale i skupině „zdravých“ spolužáků. Jestliže zrakově postiženému dítěti chybějí předpoklady pro vyrovnání se s výukovými nároky i sociální adaptace za ztížených podmínek, může prožívat neúspěch, jenž bude působit traumaticky. V „běžné“ škole získá dítě větší zkušenost s postoji veřejnosti ke zrakově postiženým právě prostřednictvím chování spolužáků, kteří tímto způsobem vyjadřují názory svých rodičů. „Ty nebývají vždycky jen ohleduplné, pozitivní a akceptující, ale i odsuzující, zavrhuující s důrazem na nízkou hodnotu postiženého jedince obecně. Náročnost této situace a strach ze selhání může nepříznivě ovlivnit i postoje rodičů handicapovaného dítěte.“ (32, s. 23).

Pokud zrakově postižené dítě integraci zvládne, může být pro něj přínosem v oblasti socializace, zachování rodinných vztahů a vývoje identity jeho osobnosti. Bude se tak na většinovou společnost snadněji adaptovat než dítě, které pobývalo poněkud izolovaně v internátní škole.

Chceme-li školní období charakterizovat komplexně, můžeme se ztotožnit s Vágnerovou (2002), která hodnotí školní období z hlediska svého základního zaměření jako fázi „píle a snaživosti. Důležitou roli má školní výkon, který může pro rodiče zrakově postiženého dítěte fungovat jako kompenzační prostředek, důkaz relativní normality dítěte. Výkon a zejména jeho sociální ocenění mají značný význam pro sebehodnocení dítěte. V případě zrakově postiženého žáka je větší riziko extrémního přístupu k hodnocení (nadměrné tolerance nebo negativní anticipace), zejména ve srovnání se zdravými dětmi. Mladší školák uvažuje konkrétně a realisticky, akceptuje skutečnost jako danost. Tímto způsobem posuzuje i svůj handicap a vlastní životní situaci.“ (32, s. 26).

Rodiče zrakově postižených dětí se mnohdy upínají na jejich školní výkon. Úspěšnost dítěte ve škole slouží jako kompenzační prostředek k vyrovnání se s defektem. Převážně se objevuje v rodinách, kteří se s postižením svého dítěte dosud adekvátně nesmířili. Školní úspěch dítěte, byť relativní, poskytuje rodičům náhradní uspokojení,

jelikož je potvrzením kladných vlastností dítěte a jeho normality ve srovnání s intaktními vrstevníky.

4.3.2 Dospívání

Období dospívání je osamostatněním se z vazby na rodinu a počátkem hledání vlastní identity. Pro zrakově postiženého jedince může být emancipace z rodiny obtížnější než za normálních okolností. Další zátěž pro nevidící pubescenty představuje výběr navazujícího středoškolského nebo vysokoškolského studia i volba vhodného povolání. Puberta bývá složitá i pro rodiče zrakově postižených – zejména tehdy, pokud zaujmají příliš ochranný postoj a není pro ně jednoduché smířit se s tím, že se dítě bude z jejich péče chtít časem vyvázat. S rozvojem osobnosti na konci puberty souvisejí dva důležité mezníky – ukončení základní školy a volba povolání (jež může znamenat i pokračování v dalším studiu).

„Pro zrakově postižené dítě je puberta náročnější. Na jedné straně jej zatěžují nedostatky některých kompetencí (například obtíže v orientaci u dětí s omezeným zorným polem, sociální nezkušenost atd.). Na druhé straně si pubescent stále více uvědomuje důsledky omezujícího sociálního tlaku, který jej hodnotí jinak než „zdravé“ a nedovolí mu totéž co jim. Pubescent se setkává s určitou sociální bariérou omezující jeho další seberealizaci (například profesní volbu). V rámci pubertálních změn osobnosti se u zrakově postižených objevuje i revolta, negativismus vůči subjektivně nepřijatelným projevům společnosti, například soucitu, ohledům, které už svou existencí zdůrazňují nekompetentnost handicapovaného (například nabízení pomoci při běžných příležitostech).“ (32, s. 30-31).

V období dospívání dochází k různým změnám v osobnosti zrakově postiženého, které vyvolávají pocity nejistoty a zpochybňují představu o bezpečnosti světa, v němž by byl pubescent kladně přijímán. Potřebnou pozici nezískává pubescent automaticky – musí si ji vydobýt svými výkony, ale i úrovní sociálního chování.

V době dospívání je dítě konfrontováno s vlastním handicapem, avšak poněkud jiným způsobem než dříve. Když poznává samo sebe, uvědomuje si, že jeho postižení má trvalý charakter a že jej musí brát jako součást vlastní identity.

Konkrétní představu o období dospívání svým pojetím pomáhá dokreslit Botošová (2005). „V tomto období se výrazně mění jednotlivé složky osobnosti, hledání smyslu vlastního života je u zrakově postižených osob daleko obtížnější než u vidoucích pubescentů. Jeho ohrožení se může projevit v pocitech nejistoty, strachu ze ztráty aspoň přijatelné role a žádoucí pozice mezi lidmi.“ (2, s. 12).

4.3.3 Adolescence

„Adolescence je obdobím dalšího rozvoje identity a fází přípravy na povolání (jako součásti této identity). Pro zrakově postižené je nejvýznamnější skutečností, že se na konci tohoto období zařazují, v rámci nástupu do zaměstnání, mezi zdravé.“ (32, s. 36).

Pro některé zrakově postižené je to úplně nová zkušenost, která může být dalším zdrojem krize identity. Adolescent má možnost uvolnit se z vazby na rodinu a získat pocit jistoty ve vztazích s vrstevníky. Pro zrakově postiženého v tomto věku je rovněž významné partnerství, jež mu přináší potvrzení vlastní přijatelnosti a normality.

Přechod ze střední nebo učňovské školy do zaměstnání je pro zrakově postiženého další změnou. Jako nejdůležitější se jeví, že se zařadí do společnosti zdravých. Někteří postižení jsou touto situací stresováni, neboť musejí zvládnout roli handicapovaného zaměstnance a zároveň se vyrovnat s postojem intaktních spolupracovníků. Chování „zdravých“, ať je jakékoli, mají postižení sklon interpretovat jako reakci na své znevýhodnění. Ačkoli si zrakově postižení mohou vykládat chování kolegů nesprávně, nelze se vyhnout konstatování, že jej mnohdy ovlivňují předsudky o postižených a neopodstatněnými generalizacemi. Obě strany bývají na vzájemný kontakt nedostatečně připraveny, proto zařazení do pracovního procesu má pro obě strany povahu zátěžové situace.

„Pracovní skupina většinou nepotřebuje, aby její nový člen vynikal. Profesionální role má s rolí žáka společné pouze to, že vyžaduje konformitu. K nespokojenosti přistupuje i určitý diskonfort daný časovým omezením, délkou pracovní doby, ranním vstáváním apod. Adolescenti jej prožívají jako ztrátu svobody a nepříjemnou zátěž.“ (2, s. 13).

Ani role nezaměstnaného zrakově postiženého se neobejde bez obtíží. Riziko nenalezení vhodného pracovního uplatnění může ohrozit naplnění potřeby seberealizace. Postižený považuje za příčinu svého neúspěchu handicap

i za předpokladu, že to není pravda. Neschopnost najít si zaměstnání zvyšuje jeho závislost na rodině. Existuje reálné nebezpečí, že když se s rolí nezaměstnaného příliš ztotožní, přestane se po nějakém čase poohlížet po přijatelné práci. Platí to zvláště tehdy, pokud mu invalidní důchod poskytne alespoň minimální potřebné materiální zajištění. „Jestliže ztratí sebedůvěru nebo zpohodlní, přijme takový životní styl jako definitivní řešení vlastního života.“ (2, s. 13).

V adolescenci se tedy zcela uzavírá období bezstarostného mládí, s dokončením školní docházky a nástupem do práce přichází zodpovědnost, ohlašující příchod nové životní etapy. „Charakteristickým rysem pro adolescenci je dosažení dospělosti, což má pro zrakově postižené velký význam v sociálně-právní oblasti. Dosažením osmnácti let věku většina těžce zrakově postižených začíná pobírat invalidní důchod.“ (2, s. 14).

Zrakové postižení výrazně ovlivňuje celou osobnost jeho nositele. Není to však pouze on, kdo může vykazovat jisté potíže s adaptací na vadu. Pro příslušníky tzv. „normální“ společnosti může zrakový handicap představovat větší překážku než pro postiženého jedince. V důsledku toho si pak osvojují různorodé postoje, často zbytečné a neopodstatněné. Avšak ani komunita osob se zrakovým postižením si pod vlivem vlastních zakořeněných předsudků nevytváří bezproblémové vztahy se „zdravými“ lidmi. Opravdová komunikační i jiná nedorozumění vznikají tehdy, jestliže se intaktní většina i znevýhodněná menšina staví vůči druhé straně do pozice charakterizované stanoviskem: „Oni jsou jiní než my, my se od nich též lišíme, tudíž si nemůžeme rozumět.“ Mnohé „bariéry“ na obou stranách by se snad díky troše vzájemné tolerance, úcty a pochopení pro individualitu vůbec nevytvořily. Postoje společnosti vůči člověku s těžkým zrakovým postižením, ale i postoje samotného jedince vůči vadě pak spolu s dalšími vlivy napomáhají k formování jeho osobnosti v jednotlivých stádiích vývoje. Vzhledem k zaměření této práce na formální vzdělávání zrakově postižených, jejich studium na vysoké škole a následné pracovní uplatnění, se jako nejvýstižnější jevílo podrobně popsat období školního věku, dospívání a adolescence.

5 FORMALIZOVANÉ VZDĚLÁVÁNÍ ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH

„V současné době se již daří stále více dětí a mládeže se zrakovým postižením zapojovat do aktivit společně s intaktní společností. Lidé si postupně zvykají, že se s osobami se zrakovým postižením setkávají v tzv. běžných školách, ale i při různých volnočasových aktivitách. Často se ale setkáváme s tím, že stále ještě existují obavy, stud, nejistota na straně široké veřejnosti, která pramení většinou z neznalosti, jak k osobám se zrakovým postižením přistupovat.“ (20, s. 16).

Dnes má každé dítě právo na vzdělání odpovídající jeho schopnostem. Tyto předpoklady, možnosti, vlastnosti, zájmy a potřeby však nejsou u všech dětí stejné. Mezi těmi, kterým je třeba věnovat v procesu vyučování i mimo něj odborný dozor či péči, se vyskytují i žáci se specifickými vzdělávacími potřebami – jsou to děti s různými typy smyslového postižení nebo s poruchami chování a učení. Právě mezi ně patří ty s těžkým zrakovým postižením (dětí prakticky a úplně nevidomé). Dříve byly vzdělávány výhradně ve speciálních školách a zařízeních, které měly na našem území velkou tradici.

Nevýhodou speciálních škol bylo jejich situování ve velkých městech. Děti trávily celý týden na internátě mimo dosah a působnost svých rodin. Dlouhodobý pobyt měl nepochybně nepříznivý vliv na jejich psychiku a duševní vývoj. Ačkoli měly tyto školy i své kladné stránky (vysoká odbornost učitelů, kvalitní příprava žáků na střední školy, rozvoj jejich samostatnosti), mnohé rodiny zrakově postižených se s tehdejším stavem smiřovaly nesnadno. Zlom do obtížné situace vnesla nová vyhláška, která umožnila začlenění dítěte s těžkým zrakovým postižením do „běžné“ školy, čímž mohlo dojít k posílení jeho sebevědomí, ctižádost, motivace a sociální adaptace.

5.1 Typy speciálních školských zařízení pro zrakově postižené

5.1.1 Základní školy pro zrakově postižené

Základní školy, v nichž jsou vzděláváni zrakově postižení žáci (v současné době mnohdy společně se žáky s různými typy tělesného a smyslového postižení) působí v Praze, Plzni, Českých Budějovicích, Brně, Opavě, Litovli, Olomouci.

U těchto škol se obsah a rozsah vzdělávání vůči základním školám „běžným“ v podstatě neliší. Určité rozdíly je možné shledat v tělesné a výtvarné výchově, v pracovním vyučování, v matematice. Tyto odlišnosti jsou předznamenány např. speciálními vzdělávacími potřebami či omezeními přímo či nepřímo vyplývajícími ze zrakového handicapu (v případě tělesné výchovy se jedná o omezení či absenci cviků, které by měly nepříznivý vliv na nitrooční tlak prakticky či úplně nevidomých žáků). Zvýšená pozornost se věnuje hudební výchově včetně předmětu výuka hry na hudební nástroj. V rámci volnočasových aktivit realizovaných po vyučování se velké oblibě těší rozličné zájmové kroužky a sportovní činnosti (lehká atletika, plavání, golball, showdown, šachy).

5.1.2 Střední školy

„Při volbě střední školy se běžně zamýšlíme nad tím, co vlastně chceme dělat a k čemu máme vlohy, co nás baví, co dělají rodiče, co je perspektivní atd. Osoby se zrakovým postižením pochopitelně také zvažují uvedené okolnosti, ale současně jsou znevýhodněny svým zrakovým postižením, jeho prognózou, ale i pohledem společnosti, následnou uplatnitelností v další etapě života a řadou dalších faktorů.“ (22, s. 24).

I přes rozvíjející se integraci žáků s těžkým zrakovým postižením do škol běžného typu si střední školy speciální zachovávají svůj význam. Integrace je totiž do značné míry závislá na jedinečnosti každého dítěte se zrakovým postižením. Může se stát, že na něj klade nezládnutelné nároky a jeví se tedy jako vhodnější zařadit jej do školy speciální. „Na střední školy primárně určené pro zrakově postižené mohou být přijati žáci, kteří úspěšně dokončili povinnou školní docházku a další studium na škole tzv. běžného typu by jim činilo potíže, nebo žáci, kteří ukončili docházku v některé ze speciálních základních škol, ale i žáci ze základních škol běžného typu, kteří mají zrakovou vadu a tato se jim v průběhu dosavadní školní docházky zhoršila do té míry, že by jim studium na běžné střední škole působilo nesnáze.“ (36, s. 60).

Do středních škol pro zrakově postiženou mládež jsou přijímáni studenti stejným způsobem jako do středních škol běžného typu. Na středních školách pro zrakově postiženou mládež je ve třídách nižší počet žáků a výchovně vzdělávací činnost se organizuje po skupinách podle stupně zrakového postižení.

V ČR v současné době působí tyto speciální střední školy:

- Gymnázium pro zrakově postiženou mládež (Praha)
- Obchodní akademie pro zrakově postiženou mládež (Praha)
- Obchodní škola pro zrakově postiženou mládež (Praha)
- Konzervatoř a ladičská škola Jana Deyla (Praha)
- Speciální školy Aloise Klára – SOU, SOŠ, OU (Praha)

Keramické práce

Keramik

Čalouník

Kartáčnické a košíkářské práce

Masér – sportovní a rekondiční (čtyřletý obor s maturitou)

Textilní výtvarnictví – tvorba dekorativních předmětů z textilních a přírodních materiálů

Knihář – ruční výroba

- Konzervatoř a Vyšší odborná škola Jaroslava Ježka pro zrakově postižené (Praha)
- Praktická škola Moravská Třebová
- Speciální SOU, OU a praktická škola pro smyslově postižené (Olomouc)
- Speciální střední školy Brno

Obchodní akademie pro zrakově postiženou mládež

Masér – sportovní a rekondiční

Sociálně správní činnost

- Odborné učiliště pro zrakově postiženou mládež (Brno)

Střední odborné učiliště – čalounická výroba

Pečovatelství – práce ve zdravotnických a sociálních zařízeních

Obor tkalcovství

- Obchodní akademie v Opavě

Ekonomika – podnikání (2, s. 19-24; 22, s. 24-25; 36, s. 63)

5.2 Integrované vzdělávání na „běžných“ základních a středních školách

V dnešní době si děti s těžkým zrakovým postižením mohou vybrat mezi vzděláváním ve speciální základní či střední škole a v základní či střední škole „běžného typu“. Oba tyto způsoby výchovně vzdělávacího působení na žáky mají své přednosti i nedostatky. Vzdělávání ve speciálních třídách běžných škol umožňuje kombinovat speciální výuku s výukou integrovanou. „Integrované vzdělávání, tedy společná výchova a vzdělávání postižených dětí se zdravými dětmi probíhá v běžných školách. Vychází z předpokladu, že pokud dítě s postižením žije od dětského věku společně se zdravými vrstevníky, nebude mít v dospělosti velké problémy při začleňování do širší společnosti ani do pracovního kolektivu. Prokazatelnou výhodou integrace je pro postižené dítě především možnost zůstat v rodině. Z hlediska jeho sebejistoty není zanedbatelná ani skutečnost, že běžná škola, kterou navštěvuje, je obvykle v blízkosti jeho bydliště, tedy ve známém prostředí.

Zdařilé integraci musí předcházet vytvoření celého souboru určitých podmínek, bez nichž je nezodpovědné dítě se zrakovým postižením do běžné třídy vůbec přijmout. Proto by jeho nástup měl být projednáván s dostatečným časovým předstihem. Na integraci se musí připravit nejen rodina, ale i škola. Dítěti se zrakovým postižením musí být jeho škola a třída dobře dostupná. Rovněž materiální vybavení by mělo umožňovat dítěti samostatnou orientaci.“ (12, s. 55).

5.2.1 Základní činitelé pedagogické integrace

- integrovaný žák
- jeho rodina
- škola

- učitel
- osobní asistent a asistent pedagoga
- spolužáci
- speciálně pedagogické centrum
- pedagogicko-psychologická poradna
- pomůcky
- individuální výchovně vzdělávací plán

Integrovaný žák

Ke vstupu do školy musí být zdravé i postižené dítě přiměřeně připraveno a motivováno. Předpokladem úspěšné integrace je i dostatečná sociální zralost handicapovaného dítěte, která by mu umožnila adekvátně se vyrovnat s nároky vyučování, novým prostředím a vztahy v kolektivu. Je důležité využít výhody, kterou skýtá umístění postiženého žáka do školy v místě jeho bydliště.

Rodina

Je důležité, aby si rodina uvědomila, jestli je pro dítě vhodnější umístění do speciální školy, nebo integrované vzdělávání. Rozhodující roli hraje úroveň vztahu mezi dítětem a rodiči i skutečnost, jak a jestli vůbec rodiče vadu dítěte akceptovali. Rodina by měla přihlídnout k možnostem a schopnostem dítěte a volbu zařízení, v němž má školní docházku absolvovat, s ním prokonzultovat. Negativní vliv má příliš ochranná výchova, která vyvolává nepřiměřenou závislost na rodině. Neocenitelný význam přináší spolupráce rodiny se školou a projevení zájmu o školní dění. S tím souvisí účast rodičů na domácí přípravě dítěte na vyučování.

Škola

Pokud se škola rozhodne přijmout zdravotně postiženého žáka, měl by ředitel své usnesení prodiskutovat s pedagogickým sborem, neboť se stává, že u některých

pedagogů přetrvávají výrazná protiintegrační stanoviska mající původ převážně v neznalosti problematiky a nedostatku informací. Právě tak by měli být o přítomnosti žáka s postižením ve třídě informováni i jeho spolužáci.

Učitel

Pokud je integrovaný žák přijat do školy „běžného“ typu, musí ředitel zodpovědně rozhodnout, kterému třídnímu učiteli ho svěří. Akceptace osobnosti žáka i jeho vady představuje pro vyučujícího zvýšené nároky. Měl by umět rozdělit svůj čas rovnoměrně mezi žáky intaktní a žáka s postižením. Důležité je, aby byl pro integrovaného žáka vypracován individuální vzdělávací program, na jehož realizaci by se učitel podílel. Předpokládá se, že se učitel bude dále vzdělávat, číst odbornou literaturu, aby se o postižení svého svěřence dozvěděl co nejvíce. Nezbytná je jeho spolupráce s SPC, pod které žák spadá. V takovém případě je nutné roli učitele dítěte s postižením vyzdvihnout a ocenit.

Osobní asistent a asistent pedagoga

Osobní asistent je převážně přidělován žákům s těžkým zdravotním postižením integrovaným na základních a středních školách. Této funkce se ujímají převážně studenti, kteří se zajímají o studium speciální pedagogiky na vysoké škole. Využívá se také učitelů v důchodě i dalších lidí pracujících se zdravotně postiženými. Funkci mohou vykonávat i osoby, které si rodiče sami vyberou a doporučí je škole. Dobré zkušenosti byly s chlapci z civilní služby. Nejméně vhodnou alternativou je zastávání úlohy osobního asistenta některým z rodičů žáka s postižením. K výběru osobního asistenta je dobré přistoupit formou konkursu. Škola by s ním měla sepsat dohodu o pracovní činnosti. Asistenti byli doposud odměňováni z prostředků krajského úřadu, školy, obcí. Zdroj financí poskytovaly také neziskové organizace, nadace nebo občanská sdružení. Výjimkou nebylo ani placení asistenta samotnými rodiči.

Asistent přebírá odpovědnost za žáka od jeho převzetí od rodičů až po návrat domů. V době vyučování pomáhá při činnostech, které žák není schopen sám zvládnout. Účastní se i kroužků a dalších akcí, jež žák v rámci školy absolvuje. Podílí se na přípravě a vytváření speciálních pomůcek do jednotlivých předmětů. Asistent vede

žáka k soběstačnosti a sebeobsluze i prostorové orientaci. Společně s učitelem vytváří přátelskou atmosféru a porozumění mezi žáky.

Vyhláška MŠMT uvádí jako jedno z hlavních podpůrných opatření při vzdělávání žáků s těžkým zdravotním postižením činnost asistenta pedagoga. „Hlavními činnostmi asistenta pedagoga jsou pomoc žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomoc pedagogickým pracovníkům školy při výchovné a vzdělávací činnosti, pomoc při komunikaci s žáky, při spolupráci se zákonnými zástupci žáků a komunitou, ze které žák pochází.“ (24, s. 247).

Spolužáci

Učitel by měl v nepřítomnosti postiženého žáka svolat schůzku spolužáků i jejich rodičů, na které by všechny seznámil s přijetím zdravotně postiženého spolužáka do třídního kolektivu. Měl by informovat o zvláštностech spojených s jeho handicapem i o tom, že bude žák používat při vyučování speciální pomůcky nebo mít k ruce asistenta. Případné negativní postoje žáků vůči postiženému spolužáku se sice odvíjejí od jejich rodinné výchovy a sociálního prostředí, v němž žijí, avšak učitel je může pozitivně ovlivnit a přispět tak k jejich změně v pozitivní náhled.

Poradenská pracoviště

Od 1. 1. 2005 vstupuje v platnost vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských zařízeních. Upravuje některé náležitosti školské integrace. Vyhláška stanovuje tyto typy školských poradenských zařízení:

- speciálně pedagogické centrum („centrum“),
- pedagogicko-psychologická poradna („poradna“),

Pro pedagogickou integraci mají z výše jmenovaných institucí největší význam speciálně pedagogická centra. Jsou to účelová školská zařízení, která poskytují bezplatné poradenské služby dětem ve věkovém rozmezí od tří let po ukončení školní docházky. Nabízejí pomoc rodičům postižených dětí formou školení, kurzů, konzultací, seznamují je s novými pomůckami.

Individuální vzdělávací plán

Institutu individuálního vzdělávacího plánu se podrobně věnuje vyhláška MŠMT č. 73/2005 Sb. „Individuální vzdělávací plán stanoví takovou organizaci vzdělávání žáka nebo studenta, aby se mohl s ohledem na svůj handicap vzdělávat za podmínek odpovídajících jeho fyzickým nebo časovým možnostem. Podmínkou pro stanovení IVP je, aby i při případném zkrácení doby vzdělávání žák nebo student splnil požadavky stanovené rámcovým vzdělávacím programem příslušného oboru vzdělávání, ve kterém se vzdělává, tj. byl hodnocen z obsahu učiva. Ředitel školy může individuální vzdělávací plán povolit pouze na základě předložené žádosti a doporučení školského poradenského zařízení.

IVP je vypracován před nástupem žáka do školy – nejpozději jeden měsíc po nástupu s tím, že se předpokládá jeho doplňování a úprava v průběhu celého školního roku. Odpovědnost za zpracování nese ředitel školy ve spolupráci se školským poradenským zařízením a zákonným zástupcem žáka nebo zletilým žákem. Zákonný zástupce tuto skutečnost potvrdí svým podpisem.“ (24, s. 242).

Kompenzační pomůcky

Škola, která má v úmyslu integrovat žáka s postižením, musí mít k dispozici příslušné kompenzační pomůcky usnadňující průběh výuky žáka. Jisté je, že jejich dostupnost je oproti speciálním školám daleko menší, protože ty u nás působily desítky let a za tu dobu měly více možností pomůcky nashromáždit. Běžné školy si pomůcky buď zapůjčují z SPC, nebo je nakupují z prostředků příplatku na zdravotní postižení integrovaného. Lze také využít kompenzačních pomůcek, které si přinese žák z domova. Domnívám se, že nejlepším řešením, jak a kým by tyto pomůcky měly být hrazeny, by bylo vydání závazné právní normy, čímž se prozatím orgány k tomu zmocněné nezabývaly.

5.3 Vysokoškolské studium zrakově postižených

„Současná společnost na jedné straně klade velký význam na to, aby se zvyšovala vědomostní úroveň, aby lidé dosahovali co nejvyššího vzdělání, ale současně si stále ještě

obtížně dovede představit, že mládež se zrakovým postižením může být úspěšná na vysoké škole, natož v jiných oborech, než jsou hudba a jiná tradiční nasměrování této skupiny studentů.“ (22, s. 27).

Česká republika se v posledních letech snaží o rovnoprávné zapojení studentů se zdravotním postižením do vysokoškolského vzdělání. Vysoké školy toto úsilí vesměs akceptují, a počet studentů s postižením se tedy každým rokem zvyšuje.

Každý zrakově postižený člověk, který ukončil studium na střední škole závěrečnou maturitní zkouškou a vykazuje zájem o další vzdělávání, má možnost ucházet se o studium na vyšší odborné škole nebo vysoké škole formou podání přihlášky. K výběru oboru by měl přistupovat pečlivě, zodpovědně a k rozhodnutí dospět po zralé úvaze. Přitom by měl zohlednit nejen vlastní zájem o obor a jeho přitažlivost, ale také své možnosti i schopnosti vypořádat se s náplní studia a uvědomit si, je-li vůbec v jeho silách studium lákavého oboru zvládnout. V neposlední řadě by pro něho bylo dobré ozřejmit si vyhlídky na smysluplné pracovní uplatnění ve zvoleném oboru.

Při vyplňování přihlášky ke studiu vybraných oborů si zrakově postižený student počíná obdobně jako jeho vidící vrstevník, jen uvede navíc na přihlášce údaj o svém handicapu. Na základě toho by měl kromě běžných propozic od příslušné fakulty o době konání přijímacích zkoušek a jiných náležitostech s tím spojených obdržet také instrukce od podpůrného univerzitního centra, jestliže je takové na dané vysoké škole zřízeno. Pracovníci střediska nabídnou například studentovi možnost účastnit se tzv. přípravného kurzu na přijímací zkoušky konaného obvykle v prostorách centra pro více stejně postižených zájemců o studium zároveň. Na tomto kurzu, který je po určitou dobu před zkouškami (např. od konce února) organizován jednou týdně (např. v pátek, sobotu či neděli), dostane student příležitost vyzkoušet si nanečisto testy obecných studijních předpokladů, jež bývají součástí většiny přijímacích zkoušek. Střediska nabízejí přípravné kurzy např. v těchto oblastech: matematika, čeština, výpočetní technika a angličtina pro zrakově postižené. Cílem testů studijních předpokladů je především zjištění kvality a úrovně studentova induktivního a deduktivního myšlení formou řešení různých „slovních úloh“, doplňování číselných řad podle jistých pravidel, ale i logické úkoly vzniklé na podkladě grafického ztvárnění geometrických obrazců (např. jde o rozhodování, který z nabízených útvarů je nejvíce podobný předloženému vzoru, nebo se od něj zcela liší). Středisko zpravidla zpřístupní studentovi tento typ testů pomocí zhotovení tyflografických obdob použitých geometrických obrazců a nákresů (např. kombinace textů tištěných

v bodovém písmu a reliéfních útvarů či grafů). Jsou-li součástí zkoušky rovněž specializované testy odborných znalostí z oborů, jež uchazeč zamýšlí studovat, bývá mu dána nabídka možností jejich skládání (např. vyplňování testů na počítači s hlasovým či hmatovým výstupem či za pomoci asistenta, vytištění zadání v Braillově písmu apod.). Student zpravidla skládá takto přizpůsobené přijímací zkoušky v prostorách střediska, jelikož jeho součástí je příslušné technické vybavení poskytující mu podmínky pro zdárný průběh procesu. Testy jsou poté standardním způsobem vyhodnoceny a dle jejich výsledků si student obvyklou cestou (např. přes webové rozhraní) zjistí, zda byl přijat či nikoli. Má-li v případě nepřijetí pochybnosti, může stejně jako kterýkoli jiný „zdravý“ zájemce o studium sepsat odvolání, přičemž se mu může i nyní dostat rady a pomoci od zaměstnanců podpůrného univerzitního centra.

Zrakově postižený student integrovaný na vysoké škole již nemůže počítat s přidělením osobního asistenta či asistenta pedagoga. Potřebuje-li však pomoc se zajištěním studijních materiálů v digitální podobě nebo v Braillově písmu či s obstaráváním průvodcovství, může se obrátit na střediska pro podporu a pomoc při samostatném studiu zrakově postižených jako je Teiresiás působící při MU v Brně, Tereza při katedře matematiky FJFI ČVUT v Praze, Laboratoř Carolina při matematicko-fyzikální fakultě UK v Praze, Tyflopeditický kabinet při katedře speciální pedagogiky pedagogické fakulty UHK v Hradci Králové, Centrum pomoci handicapovaným Pedagogické fakulty UP v Olomouci, centrum Slunečnice při VŠB TU v Ostravě a nově zřízené centrum Pyramida při OU v Ostravě. „V současné době podpůrná centra soustředí svou činnost zejména na odborné poradenství v otázkách studia, a to nejen pro samotné studenty se zrakovým postižením, ale i jejich vyučující, na digitalizaci studijních materiálů, tisk dokumentů a výrobu tyflografických produktů, zpřístupnění specializovaného počítačového vybavení pro samostudium a zpracovávání studijních úloh zrakově postiženými, na možnosti zapůjčení potřebné tyfлотechniky, na tvorbu individuálních studijních plánů, na odstraňování architektonických bariér na fakultách a v ubytovacích zařízeních vysoké školy, na zajištění nácviku tras a samostatného pohybu v rámci objektů, které posluchač se zrakovým postižením navštěvuje, po případě na zajištění průvodcovských služeb.“ (22, s. 28).

Domnívám se, že by bylo nanejvýš vhodné zřídit obdobná střediska, v nichž by pracovali vyškolení odborníci (speciální pedagogové) alespoň při těch univerzitách, které se v budoucnu nebrání začlenění zrakově postižených do řad svého studentstva. Jedním z cílů

výzkumu realizovaného v praktické části této diplomové práce bude zjistit, jestli s ustavením podobného centra počítá i Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

„V posledních letech dochází na vysokých školách k nárůstu počtu studentů se zrakovým postižením i k rozšíření spektra oborů, které studují, což je jednak důsledkem pestřejší škály nabídky studijních možností na středních školách, ale i díky širokému spektru tyflotechniky, která zajišťuje větší dostupnost studijních materiálů a možnost samostatného studia osobám se zrakovým postižením. Významnou roli pochopitelně sehrávají i služby výše uvedených podpůrných center.“ (22, s. 28). O popularitě jednotlivých oborů mezi zrakově postiženými studenty a zájemci o studium i o případných omezeních jejich výběru vyplývajících ze zrakového handicapu na svých stránkách výstižně pojednává např. středisko Teiresiás na MU: „Masarykova univerzita principiálně nevylučuje žádný svůj akreditovaný obor z nabídky zrakově postiženým, avšak je vhodné upozornit, že studium na Lékařské fakultě nebo Fakultě sportovních studií u většiny oborů zrak vyžaduje (např. všeobecné lékařství, stomatologie, kolektivní a míčové sporty). Podobně je tomu u exaktních oborů zabývajících se živou přírodou (biologické a chemické obory). Zbývají přesto desítky oborů, jejichž studium nepředstavuje ani pro nevidomého závažný technický problém. Fakt je ten, že na Masarykově univerzitě je prozatím vysoké procento zrakově postižených studentů na společenskovědních oborech, které se těší dobové popularitě: psychologie, speciální pedagogika, sociální práce. Je tomu tak i přesto, že právě v těchto oborech může například nevidomý jen zčásti zvládnout potřebnou škálu odborných dovedností a dosáhnout úplné profesní samostatnosti a konkurenceschopnosti – běžné pracovní metody těchto profesí se totiž nevyhnutelně opírají o zrak.

Naproti tomu řada oborů, jejichž studium na zraku není nijak závislé, jako jsou moderní i klasické filologické obory Filozofické fakulty nebo teoretické exaktní obory Přírodovědecké fakulty zůstávají stranou pozornosti, stejně tak obory právní nebo inženýrské i přes rostoucí zájem upoutávají stále ještě méně pozornosti, než by zasluhovaly.

Nejistota bývá i při rozhodování mezi prezenční či kombinovanou formou, bakalářským nebo magisterským studiem apod. Škála možností je tak veliká, že je opravdu výhodné je předem na místě probrat a zvážit všechny okolnosti: Váš zájem, prospěch na střední škole, skutečné znalosti, šance zvládnout přijímací zkoušku, technické možnosti zvládnout studium, šance na uplatnění apod.“ (38, 39).

5.3.1 Specifika vysokoškolského poradenství pro studenty se zrakovým postižením

V ČR nejsou žádné vysoké školy, které by se přímo specializovaly na studium a profesní přípravu zrakově postižených studentů. Při některých z nich však vznikla již výše zmíněná podpůrná centra, která jsou takto handicapovaným studentům nápomocna při zvládnání obtížných nároků univerzitního studia. V centrech podpory by měly být pro studenty se zrakovým handicapem k dispozici různé pomůcky, které se pro vyrovnávání se s požadavky studia jeví jako nezbytné (jako např. Pichtův psací stroj, dymokleště, digitální diktafony a záznamníky, stolní počítače a notebooky s hlasovým výstupem a Braillským řádkem, přístroj na výrobu tyflografiky, reliéfní mapy a grafy, rýsovací souprava, skripta a studijní materiály ve zvukové, Braillské či elektronické podobě apod.). Dále by centra měla disponovat rovněž pomůckami souvisejícími se zajištěním sebeobsluhy a mobility zrakově postižených studentů (jako např. bílé hole, akustické zvukové majáčky, GPS navigační jednotky aj.). Studenti mají možnost půjčovat si audionahrávky skript a studijní literatury na magnetofonových kazetách, CD nosičích v audiopodobě i v MP3 formátu např. ve zvukové knihovně K. E. Macana v Praze a v jejích pobočkách situovaných do větších měst. Texty v digitalizované podobě si mohou stahovat např. z Knihovny digitálních dokumentů provozované serverem Brailnet.cz nebo z knihovny příslušející k občanskému sdružení Integrace. Sama podpůrná centra významným způsobem rozšířila možnosti zrakově postižených studentů dostat se k široké škále digitalizované odborné studijní literatury. Ta je dostupná z alternativního webového rozhraní, jež bylo vytvořeno na základě spolupráce střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky Teiresiás na MU v Brně s partnerskými pracovišti (ÚVT Univerzity Karlovy a ČVUT v Praze). Rozhraní umožňuje prohledávat více databází knihoven určených právě zrakově postiženým současně, jakož i katalogy jiných knihoven. K portálu knihoven pro zrakově postižené studenty jsou v současné době připojeny následující subjekty: Univerzitní knihovna pro zrakově postižené MU, Knihovna centra Tereza při ČVUT v Praze, Univerzitní knihovna a Digitální knihovna Tyflokabinetu při univerzitě v Hradci Králové, systém knihoven MU v Brně, systém knihoven UK v Praze. Výhledově se předpokládá možnost prohledávání katalogů dalších knihoven obsluhujících stejnou cílovou skupinu a nabízejících v podstatě obdobné služby. Online přístupu ke zmiňovanému digitálnímu knihovnímu systému, jehož zakladatelem je středisko Teiresiás, mohou využívat nejen

interní studenti MU, ale i externí čtenáři z jiných univerzit. Má-li tedy zrakově postižený student zájem o prohlížení knihovní databáze a stahování elektronických materiálů, jež obsahuje, musí se do systému registrovat, přičemž obdrží přístupové heslo. (39).

Součástí podpůrných center by měla tvořit odborná poradenská pracoviště poskytující studentům konzultace např. ke skládání písemných i ústních zkoušek, k psaní seminárních prací nebo závěrečných bakalářských, diplomových i disertačních prací. Poradenství by se mělo zaměřovat i na pedagogické i nepedagogické pracovníky univerzity, kteří se studentem přijdou do styku, aby byli obeznámeni se specifiky vyplývajícími ze zrakového postižení.

Podle Vitáskové a kol. (2003) se univerzitní poradenská pracoviště zaměřují na vykonávání následujících aktivit:

- osobní asistence – zajištění mobility studentů s těžkým zrakovým postižením;
- adaptace studijních materiálů – skenování, převod černotisku do Braillova písma;
- kopírovací služby;
- konzultační činnost – konzultace se zrakově postiženými studenty, jejich pedagogy, případně rodinou;
- metodická pomoc, diagnostika a diferenciatní diagnostika;
- materiální a technické zabezpečení – nákup a modernizace přístrojového vybavení (např. počítačového), nákup odborné literatury;
- grantová činnost – získávání finančních prostředků pro potřeby studentů i osobních asistentů;
- publikační a osvětová činnost – publikační činnost studentů i pracovníků, účast na odborných konferencích, seminářích a kurzech;
- školicí činnost – proškolení asistentů, pedagogických pracovníků i dalších zaměstnanců vysokých škol;

5.3.2 Průběh vysokoškolského studia zrakově postižených studentů

Při vysokoškolském studiu je látka studentům zprostředkována formou přednášek, cvičení a seminářů.

Přednášky mívají zpravidla teoretický charakter. O učivu je pojednáváno formou výkladu, jež bývá rozdělen do výukových bloků s různou dobou trvání (např. 90 minut, 120 minut, 240 minut). Přednášející by měl kombinovat verbální i neverbální výkladové metody, tzn. vlastní výklad či předčítání ze skript doprovázet názornými slovními či obrazovými příklady s použitím počítače s dataprojektorem, promítání fólií (tzv. slidů) apod. Těžce zrakově postižený student může přednášku za pomoci příslušného technického vybavení sledovat relativně bez potíží. Zápisky z vysvětlované látky si pořizuje např. pomocí mechanického či digitálního záznamníku, psacího stroje, přenosného elektronického zápisníku či notebooku s hlasovým nebo hmatovým výstupem. V současné době si student může do počítače zaznamenávat i složité matematické a fyzikální vzorce. Bylo to opět středisko Teiresiás, které se podílelo na vývoji speciálního počítačového softwaru pro zápis matematických symbolů. Zapisuje-li přednášející při výkladu na tabuli (např. textové poznámky, matematické, fyzikální či chemické vzorce apod.), měl by takto zaznamenaný text pro zrakově postiženého zřetelně přečíst. Totéž platí při reprodukci textu ze skript, odborné literatury, monitoru počítače nebo promítací fólie. Přitom je nanejvýš vhodné dát zrakově postiženému studentovi možnost stáhnout si prezentaci látky promítané na obrazovce počítače či fólii přímo do jeho vlastního elektronického zápisníku či notebooku. Osvědčila se také alternativa stažení takových dokumentů v předstihu před přednáškou např. z webových stránek univerzity či příslušného vyučujícího. Zrakově postižený student tak dostává jedinečnou příležitost sledovat výklad obdobným způsobem jako jeho intaktní kolegové a obohacovat takto předpřipravený text vlastními poznámkami. Přednášející může zrakově postiženému poskytnout celá skripta, má-li je k dispozici v elektronické podobě. Tito studenti jsou však vděční i za audionahrávku nebo černotiskový originál, jež si mohou za pomoci skeneru zcela sami převést do počítače, příslušným způsobem upravit, nechat si jej předčítat pomocí hlasového výstupu, sledovat jej na Braillovém displeji, převést jej do MP3 formátu, případně si jej vytisknout do bodového písma s použitím Braillové tiskárny. Upravená skripta či zvukové záznamy jsou dostupné také v podpůrných univerzitních střediscích (např. v Centru pomoci handicapovaným na UP v Olomouci, ve středisku Teiresiás na MU v Brně apod.). Jestliže je počítačové zpracování odborné literatury (např. matematiky, fyziky, chemie) příliš složité, může se student se zrakovým postižením obrátit na servisní oddělení podpůrného univerzitního centra.

Narozdíl od přednášek probíhají semináře v menším počtu studentů. Ti mnohdy pracují ve skupinách a řeší praktické úkoly, v nichž aplikují látku probíranou na přednáškách.

Student se zrakovým postižením si rovněž v semináři může pořizovat poznámky výše zmíněnými způsoby. Určitou nesnáz mohou pro studenta představovat pracovní listy, s jejichž využitím se řešívají skupinové úkoly. Přednášející by měl v předstihu před seminářem počítat s tím, že bude tyto archy potřeba převést do počítačové podoby či Braillova písma.

Způsob skládání průběžných ročníkových, resp. Semestrálních i závěrečných zkoušek je stanoven v řádu příslušné vysoké školy. Univerzitní řád předepisuje, které zkoušky se mají konat ústně a které písemně. Důležité akademické zkoušky jako jsou např. státní závěrečná, rigorózní či doktorská zkouška by měly probíhat v zásadě ústně, bakalářské, diplomové a disertační práce by měly být předkládány písemně. Ročníkové zkoušky probíhají při malém počtu studentů většinou ústně, pouze hromadné zkoušky se skládají písemně. Ukázalo se, že pro zrakově postižené studenty se nejpříjemněji jeví ústní varianta zkoušky. I u tohoto typu zkoušek je mnohdy vyžadováno, aby si student před zodpovězením příslušné otázky vyhotovil písemnou přípravu. Zrakově postiženému studentovi by měla být dána možnost použít k vypracování písemné přípravy počítač s hlasovým či hmatovým výstupem, a to buď jeho vlastní, nebo ten patřící univerzitnímu podpůrnému centru. Hromadnou písemnou zkoušku může zrakově postižený student skládat spolu s ostatními (v takovém případě by mu mělo být dovoleno použít vlastní počítač či elektronický zápisník), nebo v prostorách univerzitního podpůrného centra (tehdy pracuje s počítačovým vybavením střediska). V obou případech je však nezbytné, aby bylo zadání písemné zkoušky (je-li rozdáváno na papíře a není-li zkoušejícím přímo diktováno) pro zrakově postiženého studenta předem upraveno do digitální formy nebo vytištěno do Braillova písma. Je-li třeba, aby zrakově postižený student při zkoušce pracovat s grafy, může zkoušející požádat pracovníky univerzitního centra o vyrobení odpovídajících tyflografických modelů. Některé zkoušky mají kombinovaný charakter, tzn. mohou obsahovat ústní i písemnou část. To se děje zpravidla tehdy, má-li student prokázat znalosti z informatiky či programování. Takovou zkoušku obvykle vykonává v podpůrném univerzitním centru, kde je mu k dispozici počítač s předem připraveným softwarovým vybavením. Forma, v jaké zrakově postižený student skládá zkoušky, záleží zpravidla na jeho dohodě s příslušným vyučujícím.

Seminární, bakalářské, diplomové i disertační práce může student vyhotovit v písemné podobě opět za pomoci počítače s hlasovým či hmatovým výstupem. Do těchto počítačů lze obvykle bez větších potíží technického rázu nainstalovat předem zhotovené formální

šablony na psaní univerzitních prací, má-li je příslušná vysoká škola k dispozici. Nesnáze mohou zrakově postiženému studentovi nastat s grafickou úpravou těchto prací. V takovém případě by měl mít možnost požádat o radu a pomoc pracovníky podpůrného univerzitního centra.

Jedinec se stává účastníkem formalizovaného vzdělávacího systému, jakmile nastoupí do základní školy. Devítiletá školní docházka je povinná – poté záleží na rozhodnutí každého, jestli se bude dále vzdělávat ve škole střední, případně pokračovat ve zvyšování kvalifikace a profesní uplatnitelnosti studiem na škole vysoké. Obdobnou posloupnost sleduje i vzdělávací dráha těžce zrakově postižených, jež by je v ideálním případě měla nasměrovat k nalezení vhodného zaměstnání přinášejícího jim pocit plnohodnotných a právoplatných členů společnosti. Těžce zrakově postižený žák si může vybrat, zahájí-li docházku na speciální základní škole, nebo se rovnou pokusí o integraci do školy „běžného“ typu. Volba mezi speciální i „běžnou“ školou je mu nabízena i při navštěvování školy střední. Jeví-li zájem o studium na vysoké škole či univerzitě, nemá jinou možnost než integrovat se do školy „běžného“ typu - speciální vysoké školy pro zrakově postižené totiž neexistují. Na „normální“ základní či střední škole může žák s těžkým zrakovým postižením využít pomoci osobního asistenta či asistenta pedagoga, na univerzitě mu podporu poskytne univerzitní středisko pro pomoc handicapovaným studentům, je-li takové při škole zřízeno. Vyspělé technické (zejména počítačové) vybavení dává zrakově postiženému studentovi šanci sledovat přednášky obvyklým způsobem jako jeho vidící kolega, aktivně se podílet na úkolech řešených v seminářích a vyhotovovat písemné práce všeho druhu.

6 SPECIFIKA PRACOVNÍHO UPLATNĚNÍ TĚŽCE ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH

„Jistě si každý z nás umí představit (mnozí z nás již tuto situaci i zažili), jak těžké je sehnat práci v dnešní době. Požadavky na zaměstnance jsou stále větší, znalost cizích jazyků a práce na PC je již zcela běžnou normou a to i na takových pracovních pozicích, na kterých by to člověk vůbec nečekal. Je třeba se stále učit něčemu novému a reagovat na požadavky pracovního trhu.

„Jsou však skupiny lidí, kteří jsou v této situaci znevýhodněni. Mezi ně patří i lidé se zrakovým postižením. Naráží totiž na další množství překážek, které zdravý člověk nemusí řešit. Můžeme mezi ně zařadit např. ztrátu možnosti pracovat na dosavadní pracovní pozici (např. šička, řidič), zúženou možnost vzdělání / nabídku studijních oborů (ne každá škola je totiž přizpůsobena a ochotna přijmout studenta se zrakovým postižením), omezenou možnost vhodných pracovních pozic, které by člověk se zrakovým postižením mohl vykonávat, omezený přístup k informacím (např. pracovní inzerce) a v neposlední řadě i předsudky a obavy zaměstnavatelů.“ (37).

6.1 Vývojové trendy v oblasti zaměstnávání zrakově postižených

„Systematická příprava zrakově postižených pro výkon určité profese se začala více rozvíjet se založením prvních zařízení pro takto postižené jedince v České Republice. Nejprve se jednalo převážně o povolání manuálního charakteru, např. kartáčník, čalouník. Pozadu však nezůstala ani výuka hry na hudební nástroje či zpěvu, kde se podařilo získat mnohým zrakově postiženým uplatnění na velmi dobré úrovni. Nelze opomenout ani přínos těchto osob v oblasti intelektuální, kdy i mezi těmito jedinci se objevují učitelé či vychovatelé, a to zvláště na školách, kde jsou žáci se zrakovým handicapem vzděláváni.“ (37).

Po druhé světové válce se oblast vhodných povolání rozšiřuje o další profese jako jsou např. masér a telefonista. K nárůstu uplatnitelnosti dochází i ve sféře intelektuální, zrakově postižené stále častěji vidíme na postech právníků či překladatelů. Na počátku 90. let dochází k mnoha reorganizačním změnám v našem státě, což se bez pochyby dotklo i politiky zaměstnanosti zrakově postižených. Zvýšený důraz je kladen na vzdělávání, díky čemuž se nevidomí mohou vzdělávat i v oborech, které pro ně dříve nebyly dostupné –

např. sociální pracovníci a programátoři. Nové příležitosti k profesní přípravě jim nabízí studium na vysokých školách. Velké oblibě se těší zejména humanitně zaměřené obory jako speciální pedagogika, sociální pedagogika, sociální práce nebo psychologie. Zrakově postižené absolventy těchto oborů si tedy lze představit např. na pozici přednášejících na vysoké škole nebo jako zaměstnance různých typů poradenských zařízení pro intaktní i handicapované občany (pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra, informační střediska úřadů, pobočky TyfloCenter či SONS apod.). Stále více zrakově postižených si ke studiu volí také obory specializující se na ekonomii či informatiku. Tito absolventi se v budoucnu mohou uplatnit např. jako lektoři obsluhy náročných elektronických kompenzačních pomůcek v TyfloCentrech či Střediscích integračních aktivit SONS, jako odborní konzultanti na počítačovou problematiku v podpůrných univerzitních centrech, případně jako administrátoři webových stránek či pracovníci internetových poraden. Stejně dobře mohou pracovat s využitím počítače a internetu z domova – např. vyhledávat určité informace na webu pro firmy a zpracovávat je do podoby tabulek či textových dokumentů.

6.2 Limitující faktory v oblasti zaměstnávání zrakově postižených

Oblast zaměstnávání zrakově postižených je jednou z nejkomplicovanějších. Je to ovlivněno několika limitujícími faktory:

1. Předsudky společnosti vůči zrakově postiženým osobám

Většina intaktní společnosti si nedovede představit, že je nevidomý člověk schopen přijít sám do zaměstnání, zvládnout pracovní úkoly, samostatně se pohybovat v prostoru pracoviště a nejbližším okolí, najít se, uvařit si čaj nebo kávu – zkrátka postarat se sám o sebe a ještě k tomu se s plným nasazením zapojit do pracovního procesu. Vyvracení těchto předsudků, o jejichž pravdivosti jsou jejich majitelé skálopevně přesvědčeni, je mnohdy zbytečné a bezúčelné.

2. Vysoké nároky na výkon

Současná společnost požaduje od zaměstnanců velmi vysoké výkony – flexibilitu a adaptabilitu, dlouhou pracovní dobu, dynamické pracovní tempo. Pro zrakově postižené je často problematické obstát v takových nárocích, což vždy nemusí být způsobeno jejich neschopností, nízkým pracovním úsilím nebo neochotou

se přizpůsobit a „zapadnout“ mezi kolegy. Zrakový handicap přece jen přináší jistá omezení způsobená jejich zdravotním stavem. Z těchto důvodů dávají zaměstnavatelé raději přednost „bezproblémovým“ pracovníkům, na něž by nemuseli brát takové ohledy a mít s nimi tolik starostí.

3. Sami zrakově postižení

Na celkově vysoké nezaměstnanosti zrakově postižených se podílejí určitou měrou i oni sami. Především později osleplí příslušníci střední a starší generace se těžko přizpůsobují novým podmínkám. Jestliže např. kvůli zhoršení zrakové vady nebo reorganizaci podniků přišli o dosavadní pracovní místo, může být pro ně obtížné podstoupit rekvalifikaci, případně se zapojit do procesu celoživotního vzdělávání. Někteří zrakově postižení mohou svým vzhledem a chováním, ač neúmyslně, odrazovat potenciální zaměstnavatele. Prostředí, v němž žijí, nemusí poskytovat dostatek poznatků k rozvoji jejich schopností. Nebyli např. dostatečně obeznámeni se zásadami verbální či neverbální komunikace (potřebnými při absolvování pohovoru v rámci výběrového řízení), nebo jim nikdo nevysvětlil, jak se vhodně obléci na pracovní pohovor či do zaměstnání.

4. Vysoká nezaměstnanost ve společnosti

V průběhu 90. let došlo k uzavírání mnoha podniků, které zaměstnávaly nemalou část populace ČR. Tato restriktivní opatření se dotkla i občanů se zrakovým postižením. Zanikla totiž pracovní místa, která jim poskytovala dobré uplatnění (např. telefonní manipulanti v ústřednách). Do procesu vytváření nových postů zasáhla modernizace, práce lidí byla nahrazena automaty (např. plně automatické telefonní ústředny), čímž počet vhodných pozic pro zrakově postižené vlastně nenarostl.

I přes dlouhodobě přetrvávající nepříznivou situaci ve sféře zaměstnanosti zrakově postižených se začíná objevovat úsilí o zlepšení ze strany organizací sdružujících zrakově postižené i potenciálních zaměstnavatelů. Díky větší vstřícnosti těchto subjektů se tito lidé ve větší míře uplatňují např. v realitních kancelářích, jako konzultanti na úřadech, asistenti a lektori ve školách, administrativní pracovníci apod.

6.3 Projekty na podporu zaměstnatelnosti zrakově postižených

Jak již bylo výše naznačeno, budování profesní kariéry není pro zrakově postiženého nikterak snadné. Práci si musí často hledat ve ztížených podmínkách – v jeho neprospěch hraje celkově vysoká nezaměstnanost jakožto jedna ze socioekonomických charakteristik soudobé společnosti, nelze opomenout ani překonávání nepochopení ze strany zaměstnavatelů, kolegů na pracovišti a široké veřejnosti. Pokusy státu řešit tuto problematiku zcela selhaly (stanovení procentních kvót pro zaměstnávání zrakově postižených či daňové úlevy pro jejich zaměstnavatele se ukázalo být vysoce neefektivní). O zmírnění důsledků dlouhotrvajícího nepříznivého stavu v této sféře života zrakově postižených se v současné době pokoušejí některé neziskové organizace tím, že vytvářejí projekty podporující občany znevýhodněné zrakovým handicapem k samostatnosti při hledání zaměstnání.

Jedním z nich je projekt olomouckého TyfloCentra, jež si klade za cíl zlepšení pozice zrakově postižených na trhu práce. Organizuje specializované kurzy pro výuku počítačů, anglického jazyka, poskytuje individuální konzultace v profesní oblasti a nabízí možnost tříměsíční praxe na pracovišti. V rámci projektu „Podpora zaměstnatelnosti zrakově postižených“ mohou osoby se zrakovým postižením od května roku 2006 využít tyto služby díky finanční podpoře Evropské Unie také v regionálních střediscích v Přerově, Prostějově, Jeseníku a Šumperku. Klienti projektu se s pracovníkem TyfloCentra podílejí na vytvoření vlastního individuálního plánu, tzn. že si zvolí absolvování některého z nabízených kurzů a upraví si konkrétní představu o svém pracovním uplatnění. Po úspěšném absolvování kurzů má klient možnost využít zprostředkování praxe přímo u zaměstnavatele. Někteří klienti již tuto nabídku využili, nebo přímo získali zaměstnání (např. masér, telefonista v realitní kanceláři, pedagogický asistent, pomocný pracovník v knihovně, administrativní pracovnice, osobní asistent apod.).

Mimo tyto projekty se do procesu zapojují i agentury podporovaného zaměstnání, které se spíše specializují na vyhledávání práce pro mentálně postižené, avšak v poslední době se začínají orientovat i na zrakově handicapované. Svým klientům pomáhají hledat vhodné zaměstnání s ohledem na jejich postižení, možnosti a schopnosti. Provádějí konzultace s klienty i se zaměstnavateli. Poskytují informace ohledně zaměstnávání, doprovází klienty na úřady a výběrová řízení. (37).

Určitý počet vyhovujících pracovních míst vytváří výrobní družstva. Příkladem může být Spektra, výrobní družstvo nevidomých, které zaměstnává osoby nevidomé i slabozraké. Zaměřuje se na výrobu mechanických a elektronických kompenzačních pomůcek, obstarává jejich dovoz, instalaci, prodej a servis. (37).

Zrakově postižení se dnes při hledání zaměstnání mohou inspirovat také internetovými servery, na nichž lze nalézt užitečné informace.

Na internetovém portálu Ministerstva práce a sociálních věcí byla ke dni 12.10.2007 zprovozněna nová služba pro nevidomé a slabozraké. Do hledání zaměstnání byly doplněny výběrové podmínky na vhodnost profese pro slabozraké a nevidomé.

Pro tyto podmínky probíhá hledání volného místa podle stupně vhodnosti jeho profese pro dané postižení. Odstupňování je následující: velmi vhodné, vhodné, málo vhodné, nevhodné. Ve vyhledávacím formuláři lze také vyznačit zájemcem požadovaný okres, do něhož má volné místo spadat, přičemž lze využít nabídky běžného či rozšířeného vyhledávání volných míst. (41; 42).

Burza práce provozovaná Kontem bariéry nabízí zrakově postiženým vyhledávání vhodných povolání v databázi pracovních příležitostí, zasílání nabídek nových pracovních míst emailem, vytvoření a vystavení profesního životopisu na webu. (42).

Informační portál Helpnet.cz pro osoby se specifickými potřebami usnadňuje orientaci v problematice zdravotního postižení. Myšlenka zrodu projektu Helpnet.cz zastřešujícího problematiku občanů se zdravotním postižením vznikla na půdě Asociace informačních systémů pro osoby se specifickými potřebami (AISO). Z pověření AISO se úlohy realizátora projektu ujalo BMI sdružení. Pro zrakově postižené uchazeče o zaměstnání přináší server prospěšné informace o legislativě týkající se zaměstnávání občanů se změněnou pracovní schopností, sdružuje seznam vhodných pracovních pozic, pojednává o podporovaném zaměstnání a uvádí odkazy na užitečné weby (např. na stránky České unie podporovaného zaměstnávání, kde lze najít kompletní seznam agentur zabývajících se uskutečňováním těchto služeb). (44).

Cílem projektu Internetporadna.cz provozovaného stejnojmenným občanským sdružením je celorepublikové poskytování poradenství např. v oblastech týkajících se zrakového, sluchového, mentálního postižení nebo zaměstnávání občanů se změněnou pracovní schopností. V současné době je do činnosti sdružení zapojeno více než 250 dobrovolníků / odborníků z pomáhajících organizací v neziskové i státní sféře, kteří odpovídají na dotazy

z oblasti jejich specifické odbornosti. Od března 2007 se služby Internetporadny rozšířily o projekt RESTART - program podpory integrace lidí se zdravotním znevýhodněním, v jehož rámci probíhají školicí aktivity (počítačové kurzy a kurz sociálních a pracovních dovedností). (45).

Portál nejen pro handicapované PRO VÁS vznikl jako nástupce poradny pro zdravotně a sociálně handicapované TARO. Zrakově postižení uchazeči o zaměstnání mohou využít burzy práce, jež je součástí portálu. V jejím rámci mohou zadat vlastní inzerát vyjadřující jejich zájem o nalezení konkrétního zaměstnání, nebo sledovat databázi zaměstnavatelů zajišťujících vyhovující práci vycházející z jejich konkrétních potřeb a požadavků. (46).

Pro zrakově postižené hledající práci mohou být užitečné např. i takové servery, které nabízejí pomoc se sepsáním životopisu a jeho vystavení na webu. Zaměstnavatelům je tím dána příležitost vybrat si příhodného uchazeče na inzerované pracovní pozice přímo dle životopisu.

6.4 Úloha úřadů práce

Významnou roli při vyhledávání zaměstnání pro osoby se zrakovým postižením by měly sehrávat rovněž úřady práce. Jejich úkolem je vyžadovat od zaměstnavatelů seznamy pracovních míst, která jsou pro zrakově postižené vhodná, vést evidenci zrakově postižených uchazečů o práci. Měly by dále ukládat zaměstnavatelům, aby místa vyhrazená občanům se změněnou pracovní schopností obsazovali pouze těmito osobami. Pro takové občany by měly zřizovat výcviková střediska. Svou činnost mají orientovat i na poskytování poradenských služeb k volbě povolání, zabezpečovat pracovní rehabilitaci a rekvalifikaci a po jejím absolvování zajistit občanům se změněnou pracovní schopností dobré profesní uplatnění. Společně s orgány státní správy by měly mít za úkol sledovat, zda v zaměstnání nedochází ke zhoršení handicapu občana se změněnou pracovní schopností.

Profesní příprava, tedy studium na střední či vysoké škole zaměřené na volbu povolání v konkrétním oboru, by měla vyvrcholit nalezením vyhovujícího pracovního místa, které by odpovídalo našim zájmům, schopnostem, potřebám i požadavkům. V současné době, k jejímž výrazným socioekonomickým ukazatelům náleží vysoká nezaměstnanost, není

pracovní uplatnění absolventů škol žádnou samozřejmostí. Těm se zrakovým postižením navíc komplikuje nepříznivou situaci jejich handicap a postoje jím ovlivněné, zaujímané veřejností, ale i jimi samými. Naštěstí již existuje řada projektů uskutečňovaných neziskovými organizacemi, které zrakově postižené v jejich úsilí získat zaměstnání podporují. Zdá se, že nejvýraznější iniciativy vycházejí přímo z organizací zabývajících se přímo pomocí zrakově postiženým (např. TyfloCentrum), ale pozadu nezůstávají ani agentury podporovaného zaměstnání či úřady práce. Zrakově postižení mohou rovněž vyzkoušet služby internetových portálů zřízených k podpoře zaměstnávání občanů se změněnou pracovní schopností. Úsilí žádného z výše jmenovaných podpůrných subjektů by nemělo příliš cenu, kdyby zrakově postižení zájemci o plnohodnotnou realizaci v profesi nezapojili do procesu jeho hledání vlastní houževnatost, odhodlanost, odvahu a vůli, kdyby nebyli ochotni na sobě pracovat – vzdělávat se, učit se novým poznatkům, rozšiřovat si vědomosti. Záleží totiž jen na nich, jaký přístup k celé záležitosti zaujmou – zda se v případě neúspěchu nevzdají, nebo propadnou-li pasivitě a smíří se s tím, že jim zkrátka není pomoci a nezbyvá nic jiného než „trpělivě“ sedět doma a čekat na zázrak, přijde-li vůbec nějaký. V nynější uspěchané a na výkony náročné době není pro jakkoli handicapovaného člověka jednoduché prosadit si svou a dokázat ostatním, že to, co smějí oni, může on také, i když některé věci musí prostě dělat jinak než „zdravý zbytek světa“. V řadách zrakově postižených se jistě objevují i tací, kteří dávají raději přednost pohodlí vlastních domovů a k přežití jim dostačují příjmy z invalidního důchodu, než by vyvinuly byť i nepatrnou snahu změnit své postavení, na něž nezřídka tolik reptají. Já jsem příznivkyní optimističtějších perspektiv a ve shodě s tímto přesvědčením neustále věřím, že mnozí z nás skutečně pracovat chtějí a jsou kvůli příležitosti vybudovat si solidní sociální pozici a získat uspokojivý společenský status obětovat něco ze svého komfortu. Vždyť právě slušné zaměstnání by mělo být jednou z věcí, které dávají našemu životu smysl a přinášejí jeho naplnění.

7 ORGANIZACE POMÁHAJÍCÍ OBČANŮM SE ZRAKOVÝM POSTIŽENÍM

V České republice existují organizace, které pomáhají osobám se zrakovým postižením. Jedná se převážně o neziskové organizace – občanská sdružení a obecně prospěšné společnosti obstarávající služby, které obvykle nezajišťuje stát. Některé mají celorepublikovou působnost, jiné jsou regionální. Jedná se např. o SONS, Tyfloservis, TyfloCentrum, podpůrná univerzitní centra, rekvalifikační střediska, agentury podporovaného zaměstnání apod.

7.1 Organizace pro dospělé osoby se zrakovým postižením

7.1.1 SONS – sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých v ČR

SONS ČR je občanské sdružení s celostátní působností. Vznikla v roce 1996 sloučením České unie nevidomých a slabozrakých a Společnosti nevidomých a slabozrakých ČR. Posláním organizace je sdružovat a hájit zájmy zrakově postižených občanů a poskytovat konkrétní služby vedoucí k jejich integraci do společnosti. SONS nabízí služby členům i nečlenům organizace v následujících oblastech:

- sociální práce mezi těžce zrakově postiženými občany včetně jejich vyhledávání a prvního kontaktu s nimi;
- základní poradenství o možnostech kompenzace handicapu zrakového postižení i poskytovatelích služeb takto postiženým lidem;
- speciální sociálně právní a pracovně právní poradenství;
- technické poradenství při výběru pomůcek včetně nácviku jejich obsluhy;
- vydávání informačních časopisů v Braillově písmu, zvukové podobě, zvětšeném černotisku a digitálním textu;
- provozování informačního systému Brailnet.cz a digitální knihovny přístupné na webu;

- rozvoj a docvičování dovedností získaných v programech základní rehabilitace (vaření, čtení, práce v domácnosti);
- výcvik vodících psů a další služby jejich držitelům;
- služby osobní asistence (průvodcovská a předčitatelská služba);
- odstraňování architektonických bariér a další. (55).

7.1.2 Tyfloservis

Síť krajských středisek Tyfloservisu poskytuje terénní a ambulantní sociální rehabilitaci nevidomým a slabozrakým po celém území České republiky. Tyfloservis podporuje integraci nevidomých do společnosti prostřednictvím intervencí zaměřených na samotné nevidomé a slabozraké, osoby jim blízké a širokou laickou i odbornou veřejnost. Vznikl v roce 2000. Základním zdrojem financování jsou dotace Ministerstva zdravotnictví ČR. Služby Tyfloservisu směřují využívat všichni lidé starší patnácti let, kteří mají výrazné potíže se zrakem, nebo jsou zcela nevidomí. Střediska disponují informacemi, pomůckami a systematickým nácvikem dovedností, které pomohou zvýšit samostatnost a co možná největší nezávislost klientů v každodenních činnostech.

Tyfloservis provozuje a nabízí:

- rehabilitační kurzy (chůze s bílou holí, nácvik Braillova písma, nácvik psaní na kancelářském stroji a počítačové klávesnici, sebeobsluha apod.);
- výběr vhodných pomůcek pro kompenzaci zrakového handicapu (bílé hole, televizní lupy apod.);
- poradenství (při výběru pomůcek, sebeobsluze, samostatném vedení vlastní domácnosti);
- psychologickou pomoc (při zvládání každodenních situací i při vyrovnávání se s náhlou i postupnou ztrátou zraku);
- individuální práci s klientem (nácvik prostorové orientace a samostatného pohybu, psaní na stroji nebo počítačové klávesnici, činností v domácnosti);
- osvětové a jiné aktivity;
- semináře pro lékaře a sociální pracovníky;

- výstavy, konference, hepeningy, benefiční koncerty, veřejné sbírky;
- konzultace zaměřené na odstraňování architektonických bariér;
- hodnocení úrovně mobility u žadatelů o vodící psy;
- soutěže ve speciálních dovednostech (čtení Braillova písma, psaní na stroji, práce na počítači s hlasovým výstupem, vaření, péče o domácnost);
- testování nových kompenzačních pomůcek;
- přípravu podkladů pro nová legislativní a obdobná pravidla. (56).

7.1.3 TyfloCentrum

TyfloCentra začala vznikat v letech 2000-2003, kdy SONS v některých krajích zakládala první krajská střediska sociálních služeb pro nevidomé a slabozraké. Tato střediska mají kompenzovat a rozšiřovat nabídku služeb pro zrakově postižené, zavádět nové služby podle regionálních poměrů a potřeb. Formou právního zřízení TyfloCenter je obecně prospěšná společnost, jejíž činnost je dotována ze zdrojů MVSV, krajských úřadů a magistrátů krajských měst.

Poslání TyfloCenter:

- školicí střediska obsluhy kompenzačních pomůcek a poradenství při výběru;
- denní centra sociálních služeb;
- služby prvního kontaktu pro těžce zrakově postižené občany;
- základní poradenství o možnosti kompenzace handicapu;
- sociálně právní a pracovně právní poradenství;
- základní a nadstavbové kurzy výuky práce na PC;
- rozvoj a docvičování dovedností získaných v programech základní rehabilitace (vaření, stolování, čtení);
- služby osobní asistence;
- pomoc při odstraňování architektonických bariér;
- podpora zaměstnatelnosti zrakově postižených;

- podpora volnočasových aktivit (kulturní a sportovní akce);
- další služby (vyřizování korespondence, vyplňování formulářů, digitalizace textů, průvodcovství, dobrovolnictví). (57).

7.2 Podpůrná univerzitní centra

Podpůrná univerzitní centra jsou střediska zřízená v rámci fakult některých univerzit. Kladou si za cíl pomoc studentům se specifickými nároky (zrakové, sluchové, pohybové postižení) při zvládnání samostatného vysokoškolského studia. Jsou to:

- Laboratoř Carolina při Kabinetu software a výuky informatiky na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy v Praze;
- Tereza při Katedře matematiky Českého vysokého učení technického v Praze;
- Tyflopeditický kabinet při Katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity v Hradci Králové;
- Teiresiás při Masarykově univerzitě v Brně.
- Centrum pomoci handicapovaným při Katedře speciální pedagogiky Univerzity Palackého v Olomouci;
- Centrum Pyramida při Pedagogické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě;
- Centrum Slunečnice při Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě.

Vzhledem k tomu, že výzkum praktické části této práce je zaměřen na studium těžce zrakově postižených na moravských vysokých školách, budou v dalším textu podrobně popsána pouze střediska náležející k univerzitám v Brně, Olomouci a Ostravě.

7.2.1 Teiresiás

Teiresiás, středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky je celouniverzitním pracovištěm Masarykovy univerzity v Brně. Jeho úkolem je zajišťovat, aby studijní obory akreditované na Univerzitě byly přístupné studentům se smyslovým nebo jiným handicapem. Slouží pro uchazeče se zrakovým, sluchovým a pohybovým postižením.

Bylo založeno v roce 2000. Středisko je garantem programu celoživotního vzdělávání nevidomých s účelem doplnit zrakově postižené veřejnosti vzdělání v dílčích předmětech akreditovaných studijních oborů způsobem odpovídajícím zrakovému postižení. Ve struktuře univerzity je zařazeno jako samostatné univerzitní pracoviště spolupracující se Studijním odborem a Akademickým psychodiagnostickým centrem Rektorátu MU, s Poradenským centrem, Centrem jazykového vzdělávání a dalšími společnými pracovišti MU.

Centrum Teiresiás je výjimečné tím, že slučuje dva směry práce s klienty – inženýrský a pedagogický - a snaží se předcházet negativním důsledkům integrační a speciální metodiky. Klade důraz na přímou specializovanou výuku odborných vysokoškolských předmětů (hmatová filologie a hmatová matematika). Věnuje se metodám orientace, sebeobsluhy a práce se speciální technikou. Středisko má charakter centrální univerzitní instituce. Je výukovým centrem s rozsáhlou vlastní výukou (lektorské kurzy doplňující nebo nahrazující řádnou výuku a kurzy celoživotního vzdělávání). Má vlastní celouniverzitní studijní oddělení s právem registrace, zápisu a průběžné kontroly studia postižených studentů v Informačním systému MU. Je poradenským a metodickým centrem pro středoškolské studenty. Je výzkumným pracovištěm s vývojem vlastních technologických řešení. Jako jediné má v republice charakter Braillovského vydavatelství, celostátní vysokoškolské knihovny, tlumočnického centra a asistentského dispečinku. (51).

7.2.2 Centrum pomoci handicapovaným

Centrum pomoci handicapovaným bylo založeno v roce 1996 při Katedře speciální pedagogiky Univerzity Palackého v Olomouci na základě řešení grantu Fondu rozvoje vysokých škol. Poskytuje konkrétní služby speciálně pedagogického zaměření handicapovaným studentům, kteří se ucházejí o vysokoškolské studium na fakultách UP nebo na nich již studují. Na rozdíl od obdobných středisek na jiných vysokých školách zprostředkovává poradenské služby všem kategoriím postižených. Poradenské služby jsou poskytovány na základě osobní žádosti klienta. Konzultační hodiny v jednotlivých odděleních Centra jsou stanoveny v průběhu příslušných semestrů převážně v odpoledních hodinách. Poradenská činnost může po domluvě probíhat i mimo prostory Centra. Speciální poradenské služby jsou poskytovány především pro kategorie osob:

- s narušenou komunikační schopností,
- se zrakovým postižením,
- se sluchovým postižením,
- s poruchou hybnosti,
- se specifickými poruchami učení a chování,
- s více vadami.

„Handicapovaným studentům UP poskytuje Centrum vysoce odborný, kvalitní a komplexní poradenský, technický a terapeutický servis, vyvíjí spolupráci se studijními odděleními jednotlivých fakult, poskytuje poradenské služby pro vyučující a spolupracuje i se středními školami, na nichž studenti se zdravotním postižením studují. Kontakty s praktickými aspekty života handicapovaných, zprostředkovaných v rámci Centra, přispívají k udržování vysoké odborné úrovně vysokoškolských pedagogů studijního oboru Speciální pedagogika a dalších příbuzných oborů. Prioritou Centra je poradenská pomoc handicapovaným studentům UP, popř. uchazečům o přijetí ke studiu. Všichni poradenští pracovníci vykonávají svou činnost v rámci své vlastní vědeckopedagogické práce bez nároku na zvláštní finanční ohodnocení.“ (52).

Centrum poskytuje pomoc handicapovaným v mnoha formách:

- průvodcovské služby těžce zrakově postiženým;
- simultánní tlumočnické a průvodcovské služby těžce sluchově postiženým;
- konzultační činnost týkající se studijních záležitostí klientů;
- převod studijních materiálů z černotisku do Braillova písma;
- asistenční činnost pro klienty s vyšším omezením hybnosti apod.

Pro klienty se zrakovým postižením je k dispozici speciálně upravený počítačový software s hlasovým výstupem usnadňující čtení a zpřístupňující připojení k internetu. (52).

7.2.3 Centrum Pyramida

Centrum Pyramida působí při Pedagogické fakultě Ostravské univerzity od roku 2007. Jeho činnost je teprve v počátcích. Středisko poskytuje základní informace a služby studentům se speciálními potřebami (pomoc při organizování přípravných a jiných kurzů, při zprostředkování přijímacího řízení apod.). Kurzy jsou převážně určeny pro sluchově postižené středoškoláky, maturanty a uchazeče o vysokoškolské studium. Požádá-li uchazeč se speciálními potřebami o studium na Ostravské univerzitě, musí v příloze přihlášky uvést druh svého postižení a specifické potřeby z něj vyplývající. Studijní oddělení požadavek zohlední a zaeviduje. Je dohodnuta osobní schůzka uchazeče s příslušným kontaktním pracovníkem. Společně s vedoucím zaměstnancem příslušné katedry dojedná kontaktní osoba způsob modifikace přijímacího řízení a následně informuje uchazeče o studium. Zjištění, do jaké míry se Centrum orientuje nebo hodlá orientovat na pomoc zrakově postiženým uchazečům o studium a studentům, bude součástí výzkumu tvořícího praktickou část této práce. (53).

7.2.4 Centrum Slunečnice

Centrum pro handicapované studenty Slunečnice bylo otevřeno dne 31. října 2006 při Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity v Ostravě. Vzniklo jako součást aktivit Institutu inovace vzdělávání za finanční podpory Evropského sociálního fondu v rámci projektu „Nechť studuje kdokoliv, kdekoliv a kdykoliv“. Činnost Centra se dále rozvíjí v rámci návazného projektu ESF „FALCO“, aneb „Zkvalitňování přístupu akademických pracovníků VŠB-TU Ostrava k integraci znevýhodněných studentů“. Služby střediska jsou tedy určeny pro studenty:

- tělesně postižené,
- zrakově postižené,
- sluchově postižené,
- se specifickými poruchami učení,
- s kombinovaným postižením,
- jinak znevýhodněné (např. sociálně, ekonomicky, při přestupu z jiné školy či náhlé změně životních podmínek, cizinci).

Centrum zajišťuje pro studenty se specifickými potřebami a požadavky následující služby:

- podpora vedení fakulty garantovaná směrnicí děkana;
- zařazení do Systému studia se specifickými požadavky (individuální studijní plán);
- psychologické a sociální poradenství uchazečům o studium;
- asistence při kontaktu a jednání s akademickými a jinými pracovníky fakulty;
- asistované služby specializované studovny vybavené kompenzačními pomůckami;
- digitalizace studijních materiálů a zvětšování běžného textu;
- práce na PC s využitím hlasového výstupu;
- tisk upravených studijních materiálů;
- zaškolení v práci s technikou a programovým vybavením;
- přizpůsobení formy přijímacího řízení dle specifických potřeb;
- individuální přípravný kurz matematiky, jazyků apod.;
- pomoc při prostorové orientaci na škole a zajištění bezbariérových studijních prostor;
- zajištění pomoci studijních asistentů;
- základní poradenství pro jinak znevýhodněné studenty. (54).

7.3 Rekvalifikační střediska pro zrakově postižené

Ludíková (2005) k pojmu „rekvalifikace“ uvádí, že „umožňuje zásadní nebo dílčí změnu kvalifikace pracovníka objektivně nezbytnou pro jeho další uplatnění. Za rekvalifikaci by měla být považována každá, byť i elementární změna kvalifikace, která bezprostředně reaguje na potřeby praxe, nebo trhu práce, změna, která umožní další nebo nové pracovní uplatnění pracovníka nebo občana.“ (22, s. 35). Rekvalifikace u zrakově postižených má význam pouze tehdy, jestliže po jejím ukončení získá absolvent kurzu zaměstnání.

V ČR existují pouze dvě rekvalifikační zařízení zabývající se rekvalifikací zrakově postižených osob. Je to Pobytové, rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé Dědina v Praze a Ústav sociální péče v Brně-Chrlicích.

7.3.1 Dědina

Dědina je pobytové, rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé, o.p.s., jediné svého druhu v ČR. Umožňuje nevidomým a těžce zrakově postiženým lidem absolvovat intenzivní kurzy pracovní rehabilitace, na které navazuje rekvalifikace s následným pracovním uplatněním. Zřizovatelem střediska Dědina je SONS ČR. Bylo vybudováno za přispění MPSV, Magistrátu hl. m. Prahy a holandské nadace Care For Czech Republic.

Dědina se věnuje programům zaměřeným na osoby v produktivním věku od šestnácti let až do dosažení věku dva roky před vznikem nároku na starobní důchod.

Kurzy rehabilitace:

- výcvik prostorové orientace a samostatného pohybu s bílou holí,
- výcvik čtení a psaní Braillova bodového písma,
- reedukační a kompenzační výcvik,
- rozvíjení fyzických dovedností,
- psychosociální a komunikační výcvik,
- zácvik psaní na kancelářském stroji,
- zácvik práce s elektronickými kompenzačními pomůckami,
- výcvik hmatu v ergoterapeutických dílnách.

Rekvalifikační kurzy:

Jsou pro zrakově postižené občany, zaregistrované na úřadu práce jako nezaměstnaní. ÚP na základě dohody tuto rekvalifikaci zaplatí. Rekvalifikaci může hradit i zaměstnavatel zrakově postiženého nebo případný sponzor.

- telefonista – specialista telefonického centra,
- masér a nevidomý a slabozraký masér,
- keramická výroba,

- košíkářská výroba,
- tkalcovská výroba,
- zvukový designer,
- nácvik obsluhy PC.

Na provádění výše uvedených kurzů získává středisko Dědina akreditaci MŠMT (u masérů MZ ČR). Po úspěšně složených závěrečných zkouškách dostávají absolventi osvědčení s celostátní platností.

Dědina spolupracuje s úřady práce, se zaměstnavateli, pomáhá při zřizování pracovišť pro zrakově postižené, s jejich úpravou a vybavením kompenzační technikou, při odstraňování architektonických bariér, při sestavování pracovní náplně. Zaměstnavatelům poskytuje rady i v oblasti daňové a sociální, upozorňuje je na úlevy, které vyplývají ze zákonů v souvislosti se zaměstnáváním zrakově postižených. (58).

7.3.2 Ústav sociální péče Brno-Chrlice

Ústav sociální péče pro zrakově postižené v Brně-Chrlicích poskytuje rekvalifikační kurzy na práci s počítačem od roku 1997. Je akreditován MŠMT ČR (na základě §108 zákona č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, vyhlášky č. 524/2004 Sb. O akreditaci zařízení k provádění rekvalifikace a správního řádu k provádění rekvalifikace pro pracovní činnosti). Těmito činnostmi se myslí:

- základy Braillova bodového písma,
- základy znakového jazyka,
- instruktor prostorové orientace hluchoslepých,
- obsluha osobního počítače se zaměřením na práci se zvětšovací programem ZoomText v prostředí Windows pro zrakově postižené,
- obsluha osobního počítače se zaměřením na práci s hlasovým výstupem WinMonitor v prostředí Windows pro nevidomé,
- obsluha osobního počítače se zaměřením na práci s hlasovým výstupem Jaws v prostředí Windows pro nevidomé,

- obsluha osobního počítače se zaměřením na práci s hlasovým výstupem WinTalker v prostředí Windows pro nevidomé,
- základy obsluhy osobního počítače se zaměřením na práci s digitálním čtecím zařízením s hlasovým výstupem,
- obsluha osobního počítače.

Výuka probíhá v pěti rekvalifikačních kurzech, které mohou trvat až sto hodin. Je realizována individuální formou – k jednomu klientovi je přidělen vždy jeden lektor. Do kurzů mohou být přijati uchazeči se základním vzděláním ve věku od osmnácti let do dvou let před nárokem na starobní důchod. Měli by mít znalost psaní na stroji (lze se doučit přímo v centru). Po úspěšném absolvování kurzu zakončeném zkouškou obdrží klient osvědčení garantované MŠMT ČR. (59).

7.4 Agentury podporovaného zaměstnání

Termínem „podporované zaměstnání“ se dle pojetí občanského sdružení Rytmus rozumí „komplex služeb, jejichž cílem je poskytnout člověku takovou podporu, aby si našel a udržel místo na otevřeném trhu práce za rovných platových podmínek. Je určeno pro zájemce znevýhodněné na trhu práce tak, že pro získání a udržení pracovního místa potřebují dlouhodobou podporu přímo na pracovišti. Podpora je poskytována podle individuálních schopností a potřeb konkrétního člověka. Podporované zaměstnání se od tradičních služeb pomoci při hledání zaměstnání liší tím, že při použití osvědčených metod nejprve probíhá rekvalifikace následovaná nástupem na pracoviště, kdežto v případě podporovaného zaměstnání se napřed zjistí stávající možnosti pracovníka, na základě kterých se hledá příslušné pracovní místo. Jakmile člověk nastoupí do zaměstnání, dochází k tréninku potřebných dovedností. Obecné příklady podpory jsou:

- pracovní asistence,
- Job klub,
- trénink na pracovišti,
- monitorování průběhu pracovního uplatnění,
- trénink dovedností souvisejících s pracovním uplatněním,

- doprava.“ (66).

Koncem listopadu 2001 byl přijat zákon č. 474/2001 Sb., který novelizoval zákon č. 1/1991 Sb. o zaměstnávání osob se změněnou pracovní schopností. Z tohoto zákona vyplývají pro zaměstnavatele podmínky a výhody při zaměstnávání občanů se ZPS jako např. slevy na daních, snížení mzdových nákladů, odstraňování přesčasové práce, efektivnější využití kvalifikovaných zaměstnanců apod.

Na poskytování služeb podporovaného zaměstnání se specializují agentury podporovaného zaměstnání, jejichž právní subjektivita má nejčastěji formu občanského sdružení. Seznam agentur je evidován na portálu České unie pro podporovaného zaměstnání. Pro účely výzkumu tvořícího praktickou část této diplomové práce bylo k detailní charakterizaci vybráno celkem šest agentur – dvě ze zlínského kraje, dvě z jihomoravského kraje a po jedné z regionu olomouckého a severomoravského.

7.4.1 Centrum služeb postiženým, o.p.s. – agentura podporovaného zaměstnání

V rámci projektu podporovaného zaměstnání „Jdeme do práce“ vznikla jako další zařízení zlínského Centra služeb postiženým agentura podporovaného zaměstnání. Pracuje od roku 2005. Jejím cílem je umožnit zdravotně postiženým a sociálně znevýhodněným občanům získat vhodné zaměstnání na trhu práce. Služba je časově omezená a přizpůsobuje se individuálním potřebám uživatele. Zahrnuje také pomoc a podporu zaměstnavateli klienta.

Agentura pomáhá klientům s těmito typy handicapů:

- mentálním postižením,
- smyslovým postižením,
- fyzickým postižením,
- kombinovaným postižením,
- duševním onemocněním,
- sociálním znevýhodněním.

Podmínkou pro poskytování služeb je, že klient musí bydlet v regionu Zlínska, chtít využívat službu podporovaného zaměstnání a aktivně spolupracovat, chtít pracovat v běžném prostředí, mít takové zdravotní postižení nebo sociální znevýhodnění, které

znesnadňuje najít práci. Nutný je též stabilizovaný zdravotní stav. Po splnění výše uvedených kritérií nabídne agentura klientovi pomoc při ujasnění jeho představ o vhodném povolání, psaní životopisu a vyplňování formuláře žádosti o zaměstnání, jednání se zaměstnavatelem a úřadem práce, orientaci na pracovišti a navazování vztahů s kolegy. (60).

7.4.2 Elim, křesťanská společnost pro evangelizaci a diakonii Vsetín, o.s. – agentura podporovaného zaměstnání

Elim Vsetín je občanské sdružení založené v roce 1991 jako organizační jednotka celorepublikového občanského sdružení Elim, o. s. Svou činnost vyvíjí ve třech následujících oblastech:

- práce s bezdomovci,
- práce s dětmi,
- agentura podporovaného zaměstnání.

Cílem agentury podporovaného zaměstnání je pomáhat lidem s výraznějším zdravotním postižením nebo sociálním vyloučením získat a udržet si vhodné pracovní místo, které by odpovídalo jejich požadavkům a schopnostem. Uživatelům je poskytována poradenská služba ve sféře sociálního zabezpečení, individuální vyhledávání pracovního místa, individuální konzultace a motivační kluby, nácvik dovedností k nalezení práce, podpora a trénink přímo na pracovišti (pracovní asistence), podpora uživatele k vlastním rozhodnutím (plánování kariéry), spolupráce s rodinou uživatele, jinými osobami z jeho okolí a odborníky. (61).

7.4.3 Občanské sdružení Agapo Brno – agentura podporovaného zaměstnání

Agentura podporovaného zaměstnání Agapo, o.s. vznikla v roce 2004. Jejím úkolem je pomáhat znevýhodněným lidem při hledání a udržení práce. Ve svém programu nabízí podporu nejen při hledání pracovního místa, ale i po nástupu do zaměstnání. Podpora trvá maximálně dva roky, v odůvodněných případech je možné prodloužit ji o rok. Služba podporovaného zaměstnání je určena klientům z Brna-města nebo z Brna-venkova. Jedná

se o osoby s mentálním, smyslovým, tělesným, chronickým nebo kombinovaným postižením, duševním onemocněním a osoby sociálně znevýhodněné. Agentura nabízí základní poradenství v sociálně a pracovně právní oblasti, nácvik dovedností, podporu při výběru a hledání zaměstnání, pomoc při získání zaměstnání a při zapracování v zaměstnání, Job klub - skupinový nácvik sociálních a jiných dovedností usnadňujících hledání práce. (62).

7.4.4 Občanské sdružení Piafa Vyškov – agentura podporovaného zaměstnání

Do programu tohoto občanského sdružení náleží projekt podpory integrace zdravotně postižených občanů do společenského života. Cílem projektu je zajistit rekvalifikaci a zprostředkovat pracovní praxi a přispět k rozšíření kvalifikace a obnovení sociálních dovedností i pracovních návyků. Účastníci se rekvalifikovali v kurzech základy obsluhy PC, pracovník sociální péče se zaměřením na asistenci, praxe na nácvikových místech ve firmě APEA v Bohdalicích. (63).

7.4.5 Občanské sdružení Spolu Olomouc

Občanské sdružení Spolu Olomouc vzniklo v roce 1995. Realizuje program podporovaného zaměstnání pro lidi, kteří mají nejrůznější typy handicapů, čímž je jim dána pouze malá šance najít si a udržet vhodné místo na otevřeném trhu práce. Od roku 2006 nově spadají do jeho působnosti osoby dlouhodobě pečující o závislého člena rodiny. Jedná se především o rodiče dětí s postižením. Svým klientům nabízí pomoc při individuálním nalezení vhodného pracovního místa, podporu na pracovišti formou pracovní asistence. Služba je časově omezena na dva roky. V současné době uskutečňuje občanské sdružení Spolu Olomouc dva projekty: „Práce je tu dost“ (financováno z projektu Transition Facility) a „Rozvoj služby podporované zaměstnávání v Olomouckém kraji“ (spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR).

Záměrem prvního projektu je zvýšení zaměstnanosti osob se zdravotním postižením a Romů, oslovení jsou též potencionální zaměstnavatelé a široká veřejnost.

Druhý projekt se soustřeďuje na rozšíření služby podporovaného zaměstnání z Olomouce do regionů Přerov a Šumperk. Cílovou skupinu tvoří osoby se zdravotním postižením a osoby dlouhodobě pečující o závislého člena rodiny. (64).

7.4.6 Občanské sdružení Kafira

Občanské sdružení Kafira má sídlo v Opavě s pobočkami v Ostravě, Frýdku-Místku a Novém Jičíně. Jeho posláním je vyrovnávat příležitosti občanů se zrakovým postižením v pracovním a společenském uplatnění. Poskytuje sociálně právní pomoc, nácvik obsluhy PC a asistenci při vyhledávání vhodných pracovních míst. (65).

V oblasti mnohostranné podpory zaměřené na občany se zrakovým postižením působí v dnešní době řada organizací majících povahu občanského sdružení nebo obecně prospěšné společnosti – náležejí tedy do neziskového sektoru a v poskytování služeb suplují nedostatečně naplněnou roli státu. Potřebují-li tedy zrakově postižení získat dovednosti v oblasti sociální rehabilitace, sociálně právního poradenství, při obsluze náročných kompenzačních pomůcek nebo při prostorové orientaci, mohou vyhledat SONS, TyfloCentrum či Tyfloservis. Nevědí-li si rady s realizací samostatného vysokoškolského studia, pomocnou ruku jim podá podpůrné univerzitní centrum. Nedaří-li se jim uplatnit na otevřeném trhu práce, mohou se obrátit na agentury podporovaného zaměstnání.

II PRAKTICKÁ ČÁST

8 PROJEKT VÝZKUMU

Praktická část této diplomové práce je tvořena smíšeným výzkumem s převažujícími prvky výzkumu kvalitativního. Jeho jádrem je vystižení specifik průběhu studia těžce zrakově postižených na vysokých školách v ČR se zaměřením na moravské univerzity v návaznosti na možnosti jejich následného uplatnění na otevřeném trhu práce. K získání relevantních a rozmanitých údajů použiji informace od čtyř subjektů participujících na procesu. Jedná se o stanovisko samotných těžce zrakově postižených studentů moravských univerzit (MU Brno, UP Olomouc, UTB Zlín, OU Ostrava, VŠB TU Ostrava), zkušených pracovníků podpůrných univerzitních center pro pomoc studentům se specifickými nároky (Teiresiás Brno, Centrum pomoci handicapovaným Olomouc, Centrum Pyramida Ostrava, Centrum Slunečnice Ostrava), zaměstnanců TyfloCenter (ta realizují projekty soustředující se na podporu zaměstnatelnosti zrakově postižených) a agentury podporovaného zaměstnání. Důvody vzniku výzkumu, jeho žádoucí i reálné cíle, ideu i celkový charakter postihuje následující výzkumný projekt.

8.1 Vymezení tématu výzkumu

Prvotním důvodem naplánování a provedení celého výzkumu byla moje touha co možná nejužitečněji zúročit vlastní zkušenosti se svým vysokoškolským studiem na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně a se zkušenostmi nasbíranými z působení na své první pracovní pozici (lektorka výuky cizích jazyků na ZŠ). Kumulace různorodých zkušeností a poznatků ze sféry života zcela nevidomého člověka v intaktní společnosti ve mně vzbuzovala zvědavost, nakolik se tyto zážitky podmíněné empirií a poznáním shodují nebo liší u stejně postižených studentů, tzn. mých současníků (vrstevníků blízkých mi věkem), starších předchůdců a průkopníků či mladších následovníků. Zajímá mě, co je vedlo k volbě oboru, který nyní studují nebo právě absolvovali, jestli se při rozhodování řídili vyhlídkami na budoucí pracovní uplatnění, na koho se při univerzitním studiu obraceli s prosbou o podporu a pomoc, zda a jakým způsobem jim prospěla podpůrná univerzitní centra a krajská TyfloCentra, zda se již potýkají s obtížným hledáním pracovního místa nebo nespějí teprve očekávají, jestli by se při těžkostech nakontaktovali na agentury podporovaného zaměstnání. Tématem mého výzkumu bude tedy Charakteristika specifik průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených na vysokých školách v ČR

se zaměřením na moravské univerzity z pohledu nevidomých studentů, pracovníků podpůrných univerzitních center, zaměstnanců regionálních poboček TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání.

8.2 Teoretický rozbor tématu výzkumu na základě studia odborné literatury

Problematikou návaznosti pracovního uplatnění na možnosti vzdělávání zrakově postižených v ČR se v teoretické i výzkumné rovině zabývala Mgr. Martina Botošová, Ph.D. ve stejnojmenné publikaci, z níž čerpám inspiraci pro následující řádky a konfrontuji její názory se svými. Autorka zkoumala především faktory ovlivňující a limitující výběr povolání u zrakově postižených osob. Je přesvědčena, že jich existuje daleko více než u osob vidících. Podle ní je nejvýznamnějším mezníkem majícím vliv na volbu povolání právě nástup zrakově postiženého dítěte do školy. U dítěte přicházejícího do školy speciální se výrazně mění jeho životní styl a životní jistoty, které mu doposud poskytovala rodina. Musí se přizpůsobit požadavkům školy i internátnímu režimu. Nemůže si utvořit vlastní program. Integrace dítěte do školy běžného typu však s sebou přináší rovněž spoustu problémů – přizpůsobení se požadavkům vyučování, autoritě učitele i „zdravým“ spolužákům. Pokud dítě nemá pro tuto adaptaci předpoklady, může prožívat své neúspěchy velice traumaticky.

Dále je zdůrazněn význam prostředí, jež zrakově postiženého obklopuje. „Prostředí zrakově postiženého by mělo být podnětné, aby jej stimulovalo k dalšímu rozvoji. Takové prostředí mu umožňuje dostatečně rozvíjet jeho schopnosti, intelekt a zdravé pojetí celé osobnosti, což zjednodušuje výběr jeho povolání.

Často se setkává s různými předsudky, hodnoceními, což se odráží i v pracovním uplatnění. Je zvykem, že zrakově postižený je dobrý hudebník nebo masér, ale jen stěží přijímáme, že by mohl být i dobrým programátorem aj.“ (2, s. 16-17).

Na problematiku pracovního uplatnění zrakově postižených zaměřila svůj výzkum Nadace profesora Vejvodského (finančně podporuje hlavně zrakově postižené děti v oblasti vzdělávací a zdravotnické), s níž autorka úzce spolupracovala. Výsledkem této kooperace bylo sestavení dotazníku, který zkoumal návaznost vzdělávání na možnosti pracovního uplatnění. Dotazník obsahoval 15 otázek a cílovou skupinou respondentů byli zrakově

postižení ve věku od 20 do 35 let. Výzkumu se zúčastnilo 21 mužů a 15 žen z celé České republiky. Převážnou většinu respondentů (28 oslovených) tvořili úplně nevidomí. Z celkového počtu zkoumaných respondentů dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou 16 studentů, 1 absolvoval vysokou školu. Po ukončení vzdělání se pouze 12 lidem podařilo najít pracovní uplatnění, z toho pouze 6 získalo práci v oboru. V současné době je z kompletního počtu dotazovaných trvale zaměstnáno pouze 8 lidí, z nichž 2 setrvali v oboru tři a více let. Většina nezaměstnaných respondentů by zvážila možnost rekvalifikace. Přestěhovat se za prací do jiného města či obce by příliš nevadilo pouze malé části z nich. Případný odchod z domova kvůli zaměstnání by byl vázán na dosažitelnost služeb pro zrakově postižené v lokalitě a na možnosti důkladně se s novým prostředím obeznámit. Dle vyjádření většiny respondentů má na jejich nízké pracovní uplatnění vliv špatná ekonomická situace státu a malý okruh nabídky vhodných pracovních míst.

Z výzkumu vyplynulo, že nezaměstnanost představuje v současné době vážný sociální problém pro osoby vidící, natož pak pro jakkoli zdravotně postižené či nevidomé. U zrakově postižených dosáhla míra nezaměstnanosti až 80 %. Botošová se domnívá, že nezaměstnanost zrakově postižených není způsobena: „špatnou návazností pracovního uplatnění na možnosti vzdělávání, ale celkovým stavem celospolečenského pracovního uplatnění, společenským trendem, náhledem společnosti na zrakově postižené, nároky, které zaměstnavatelé na zrakově postižené kladou, a samotnými zrakově postiženými, jejich chováním a jednáním, vystupováním, kterým ovlivňují náhled společnosti na ně samotné.“ (2, s. 39). S těmito vyvozenými závěry se naprosto ztotožňuji. Bude nesporně obohacující srovnat je ve svém výzkumu s názory nevidomých vysokoškolských studentů na příčiny tak extrémní nezaměstnanosti v řadách zrakově postižených. Ke komparaci ovšem použiji spíše kvalitativní metodiku a menší vzorek dotazovaných, přičemž cílový soubor zúžím pouze na zrakově handicapované studenty pěti výše jmenovaných univerzit.

Autorka ve své publikaci uvádí rozsáhlé možnosti přípravy na povolání u zrakově postižených osob, avšak uveřejňuje pouze výčet speciálních středních škol, středních odborných učilišť a konzervatoří. Dle mého mínění poněkud opomíjí stále populárnější integrované vzdělávání na středních školách „běžného“ typu, jež nevidícím studentům značně rozšiřuje obzory pestrou nabídkou atraktivních oborů (všeobecně i humanitně zaměřená gymnázia, střední školy pedagogické, střední školy sociálního zaměření, konzervatoře dříve primárně určené intaktním zájemcům apod.). Do vzorku svého

smíšeného výzkumu hodlám kvůli lepší vyváženosti zahrnout vysokoškolské studenty, kteří se před nástupem na univerzitu vzdělávali jak na středních školách speciálních, tak na těch „běžných“. Mým záměrem je předejít stranění jednomu či druhému typu středoškolského studia.

Stranou autorčina pohledu zůstává též zvyšující se význam a přínos vysokoškolského studia zrakově postižených, které jim opět rozšiřuje repertoár dostupných a lákavých povolání (právník, překladatel, pracovník poradny, lektor výuky cizích jazyků, psycholog, sociální pedagog apod.). Na druhé straně jí připadá zajímavé, že „v pomaturitním studiu si zrakově postižení volili k dalšímu vzdělávání spíše školu vysokou než vyšší odbornou. I přesto, že mají zrakově postižení možnost studovat různé technické obory, většina z nich si ke svému studiu vybrala větev humanitní.“ (2, s. 38).

Připadá mi, že údiv autorky, která se sama rozhodla pro vysokoškolský humanitní obor (speciální pedagogiku), nad touto skutečností není na místě. Obory technického zaměření jsou v současné době stále méně populární i mezi intaktními studenty a zrakově postižení si je mohou volit jen stěží, jelikož speciální programové vybavení, potřebné pro většinu z nich, se jim velmi těžko uzpůsobuje (což je časově i finančně mnohdy náročné) nebo je nedostupné. Představě, že by zrakově postižený dokázal být úspěšný i na poli technických oborů (elektrotechnika, informatika, programátorství), se rozhodně nebráním, jen jsem toho mínění, že takové studium klade dosti vysoké nároky na takové schopnosti jako je nadání pro matematiku a logiku, přesnost úsudku, prostorová a geometrická představivost apod. Takováto zdatnost mnohdy schází i vidícím. Ani výhoda zrakového vnímání však za ně nevyřeší nedostatky ve shora uvedených dovednostech. S nadějnými vyhlídkami na lepší uplatnění v technických oborech přichází ke zrakově postiženým Centrum Slunečnice působící při VŠB TUO. Od rozhovoru či dotazníku, v němž by se jeho pracovníci k problematice vyjádřili, si ve svém výzkumu mnoho slibují.

Zarazil mě i další autorčin výrok, že: „vzhledem k vysoké míře nezaměstnanosti by si zrakově postižené osoby měly vybírat v rámci přípravy na zaměstnání takové obory, jež jsou na trhu práce žádané a ve kterých je nedostatek kvalifikovaných pracovních sil.“ (2, s. 39).

Dle mého zjištění mají úřady práce největší požadavky na kvalifikované kuchaře, číšníky, servírky, zedníky, obkladače, strojní mechaniky, elektrikáře, řidiče dopravních prostředků atd., což jsou profese naprosto nevyhovující pro zrakově postižené osoby. Je sice pravda,

že by se zrakově handicapovaní měly při volbě povolání do jisté míry řídit společenskou nabídkou a poptávkou i lukrativností a zajímavostí profese pro ně samotné, avšak především by měly brát do úvahy své vlastní možnosti, schopnosti, nároky, požadavky a v neposlední řadě i studijní výsledky. Tím chci jen říct, že by si zrakově postižení při přípravě profesní dráhy měli být vědomi, jestli je povolání, k němuž se upnuli, bude bavit a zda na něj „mají“ po všech stránkách. Ani tento aspekt nechci při oslovování zrakově postižených vysokoškolských studentů a čerstvých absolventů opomenout.

Pro můj výzkum se daleko přínosnějším než publikace z roku 2005 jeví odborný článek Mgr. Botošové, Ph.D. uveřejněný ve sborníku z XIII. Mezinárodní konference k osobám se specifickými potřebami pod názvem *Nové trendy v oblasti zaměstnávání osob se zrakovým postižením*. Článek je napsán poutavou formou a čtenáře může skutečně obohatit o dosud málo známé informace týkající se pracovního uplatnění lidí majících vadu zraku. Autorka v něm poukazuje na vývoj škály vhodných povolání pro tyto občany od tradičních zaměstnání jako masér, učitel hudby či telefonista až po nové a dříve neobvyklé profese jako překladatel, sociální pracovník či právník. Zvláště oceňuji zmínku o projektu olomouckého TyfloCentra zacíleného na zvýšení zaměstnatelnosti zrakově postižených a o vstupu agentur podporovaného zaměstnání, jež se ještě donedávna specializovaly výhradně na mentálně postižené, do těchto „neprobádaných vod“. Právě na úlohu agentur podporovaného zaměstnání při pomoci zrakově postiženým uplatnit se na otevřeném pracovním trhu a vydobytou pozici si následně udržet tvoří jedno z klíčových témat mnou uskutečňovaného výzkumu.

Podobně tematicky laděný je článek Mgr. Kamily Zifčákové a Mgr. Zuzany Kundelové uveřejněný v již citovaném sborníku. Přináší spíše praktické zkušenosti sociálních pracovníků s podporou zrakově postižených při hledání zaměstnání. Jádrem článku je podrobný popis projektu TyfloCentra Olomouc nazvaného *Podpora zaměstnatelnosti zrakově postižených*, o kterém se ve zkratce vyjádřila i Botošová. Je mi známo, že stejný projekt mají v náplni svých aktivit i jiná krajská TyfloCentra, proto oslovím ta působící ve Zlínském, Jihomoravském a Moravskoslezském kraji a srovnám jejich služby v této oblasti se službami TyfloCentra Olomouc.

8.3 Definice ve výzkumu použitých pojmů

Je mi známo, že některé pojmy úzce spjaté se zrakově postiženými, s jejich studiem na vysoké škole a jejich zařazením na trh práce (s čímž souvisí jejich integrace do intaktní společnosti), nemusejí být „na první pohled“ zřejmé, přestože se tak mohou jevit. Shledávám nanejvýš žádoucím definovat právě ty dle mého mínění nejcharakterističtější termíny, které jsou ve výzkumu použity nejčastěji. Pro vyjasnění jejich podstaty předkládám následující definice:

8.3.1 Handicap

Každé znevýhodnění jedince s postižením, defektem v porovnání s vrstevníky. (21).

8.3.2 Integrace

Integrace se pokládá za vzájemný proces, ve kterém se obě strany k sobě přibližují a mění se, takže roste oboustranná pospolitost a sounáležitost. Cíl integrace spočívá v tom, vytvořit v kontextu rovnosti šancí vzájemné porozumění a akceptaci mezi postiženými a nepostiženými. (35, s. 17).

8.3.3 Speciální škola

Podle nové právní úpravy (školský zákon účinný od 1.1.2005) se speciální školy stávají školami druhově vymezenými s tím, že „zvláštním typem základní školy zůstává pouze základní škola speciální zřizovaná pro žáky s těžkým mentálním postižením, s více vadami a s autismem. Proto zákon již neuvádí typy či spíše názvy škol zvláštní škola a pomocná škola. (27 s. 238).

8.3.4 Běžná škola

Je běžné školské zařízení typu základní či střední školy, které není primárně

uzpůsobeno ke vzdělávání žáků se specifickými vzdělávacími potřebami, tj. žáků se zdravotním postižením či sociálním znevýhodněním. (27, s. 238).

8.3.5 Zrakově postižený jedinec

V tyflopédickém pojetí je za jedince se zrakovým postižením považována ta osoba, která po optimální korekci (např. medikamentózní, chirurgické, optické) své zrakové vady či poruchy má dále problémy při zrakovém vnímání a zpracování zrakem vnímaného v běžném životě. (21).

8.3.6 Zrakové postižení

Absence nebo nedostatečnost kvality zrakového vnímání. (21).

8.3.7 Těžce zrakově postižený jedinec (osoba nevidomá, osoba se zbytky zraku)

Osoby nevidomé jsou chápány jako kategorie osob s nejtěžším stupněm zrakového postižení a patří sem děti, mládež a dospělí, kteří mají zrakové vnímání narušeno na stupni nevidomosti (slepoty). Nevidomost je ireverzibilní pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 – světlocit.

Praktickou nevidomostí se rozumí:

- a) pokles centrální zrakové ostrosti pod 3/60 do 1/60 včetně,
- b) binokulární zorné pole menší než 10°, ale větší než 5° kolem centrální fixace.

Skutečnou nevidomostí se rozumí:

- a) pokles centrální zrakové ostrosti pod 1/60 – světlocit,
- b) binokulární zorné pole 5° a méně i bez porušení centrální fixace.

Plná slepota:

Světlocit s chybou světelnou projekcí až do ztráty světlocitu. (21).

8.3.8 Kompenzační pomůcky

Speciální pomůcky, jejichž prostřednictvím lze jednak do jisté míry kompenzovat zrakový deficit a na straně druhé mohou zlepšit kvalitu vizuálního vnímání, pomoci ke korekci a reedukaci zraku. Pomůcky provází zrakově postižené při velké většině běžných každodenních činností, při studiu, v pracovním procesu, ale i během volnočasových aktivit. Nejobecnější je dělení pomůcek na tzv. klasické a moderní pomůcky, kterými se převážně myslí dnes velmi hojně využívané elektronické pomůcky (osobní počítače, notebooky, elektronické zápisníky jako Aria či Packmate s hlasovým výstupem). Setkáváme se s pomůckami pro prostorovou orientaci a samostatný pohyb (orientační bílá hůl, zvukový majáček), pomůckami pro sebeobslužné činnosti a domácí práce (indikátor hladiny, mluvicí osobní váha), výukovými pomůckami (Pichtův psací stroj, Braillovský řádek), pomůckami pro volný čas (společenské hry). Dle využitelnosti jednotlivých smyslů se pomůcky dělí na akustické, optické, haptické apod. (21).

8.3.9 Asistenční služby

Práce asistenta spočívá v tom, že pomáhá těžce zrakově postiženému studentovi zvládat činnosti spojené se studiem a studijní přípravou, na které by sám kvůli svému handicapu nestačil. Podílí se např. na vytváření různých speciálních výukových pomůcek a na přepisování učebních textů do Braillova písma nebo na jejich digitalizaci. Je-li asistent pracovníkem univerzitního střediska, podílí se také na poskytování průvodcovských a jiných služeb spojených se samostatným pohybem studenta na univerzitě a v jejím okolí.

8.3.10 Podpůrná univerzitní centra

Jsou zřízena na fakultách některých univerzit za účelem pomoci studentům se specifickými nároky (především smyslově a tělesně postiženým) při zvládnutí nároků spojených s jejich vysokoškolským studiem. Poskytují studentům speciálně upravená skripta či učební texty (ve zvětšeném černotisku, v bodovém písmu, v digitální podobě). Zrakově postiženým studentům zprostředkovávají asistenční a průvodcovské služby.

8.3.11 TyfloCentra

Krajská střediska sociálních služeb pro nevidomé a slabozraké. Střediska mají pro ně kompenzovat a rozšiřovat nabídku služeb, zavádět nové služby podle regionálních poměrů a potřeb. TyfloCentra mimo jiné poskytují základní poradenství při výběru kompenzačních pomůcek, sociálně právní a pracovní právní poradenství, služby osobní asistence, základní a nástavbové kurzy práce na PC. V současné době rozjíždějí projekt podporovaného zaměstnávání zrakově postižených. (www.tyflocentrum.cz).

8.3.12 Agentury podporovaného zaměstnání

Pomáhají jakkoli znevýhodněným lidem uplatnit se na trhu práce či vrátit se do pracovního procesu tím, že jim zprostředkovávají zaměstnání. Jednají například s úřady práce a obracejí se na potenciálně vhodné zaměstnavatele.

8.4 Výzkumné problémy a výzkumné otázky

Přestože data získaná tímto výzkumem budou hodnocena a zpracovávána převážně kvalitativními postupy, připadalo mi užitečné stanovit si ve fázi přípravy šetření několik výzkumných otázek, na něž bych ráda našla odpovědi sloužící jako námět k úvaze nad celkovou úrovní a průběhem studia těžce zrakově postižených studentů vysokých škol a společenského postavení prakticky či zcela nevidomých občanů na trhu práce. Z toho tedy vyplývají dvě roviny tohoto výzkumu - dva hlavní výzkumné problémy:

1. Jakými specifiky se vyznačuje průběh studia vybraných těžce zrakově postižených studentů?

2. Jaká je návaznost dostupných studijních oborů pro zrakově postižené na možnosti jejich následného pracovního uplatnění? Jaké je jejich společenské postavení na trhu práce?

Jestliže to bude možné, pokusím se některé zvláště často se vyskytující odpovědi získané od vybraného vzorku respondentů, jež by měl dle mého názoru být dostatečně reprezentativní, aplikovat obecně. Nelze totiž vyloučit, že ostatní těžce zrakově postižení studenti, pracovníci univerzitních středisek, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání nenarazí na podobné obtíže jako respondenti, kteří se podrobili mým dotazům. Dva stěžejní problémy jsem rozčlenila na šest výzkumných otázek. Nelze však jednoznačně určit, které otázky náležejí k prvnímu a které ke druhému problému, neboť oba problémy se tematicky překrývají a navazují na sebe. Stejně tomu je i s následujícími výzkumnými otázkami, které mi vyvstaly na mysl:

1. S jakými nedostatky se v průběhu vysokoškolského studia nejčastěji setkávají těžce zrakově postižení studenti?
2. Jsou vysoké školy a univerzity v ČR dle mínění těžce zrakově postižených studentů a pracovníků podpůrných univerzitních center dostatečně připraveny na výuku těžce zrakově postižených studentů po stránce odborného pedagogického vzdělání a informovanosti o specifice jejich vzdělávání?
3. Jaký je význam práce univerzitních středisek a jejich přínos pro těžce zrakově postižené studenty?
4. Jaký je význam práce TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání pro těžce zrakově postižené studenty?
5. Jaká je návaznost zvolených studijních oborů na možnosti těžce zrakově postižených studentů uplatnit se na trhu práce?
6. Je naše společnost dle mínění všech výše uvedených subjektů vůbec připravena akceptovat zrakově postižené občany jako plnohodnotné aktéry pracovního procesu?

8.5 Cíle výzkumu

Ještě před realizací výzkumu jsem si vytyčila cíle, k jejichž naplnění by podle mých představ měl tento výzkum dopomoci. Dosažení všech cílů není podmínkou, avšak čím více jich dojde naplnění, tím přínosnější výzkum bude. Jedná se o tyto cíle:

1. Srovnání průběhu a úrovně specifík vysokoškolského studia vybraných těžce zrakově postižených studentů z pěti určených moravských univerzit a možnosti jejich následného pracovního uplatnění s ohledem na jimi zvolený obor.
2. Přínos a význam práce podpůrných center náležejícím ke čtyřem z uvedených univerzit pro těžce zrakově postižené studenty.
3. Přínos a význam práce pěti zvolených TyfloCenter a vybraných agentur podporovaného zaměstnání pro těžce zrakově postižené studenty a absolventy vysokých škol.
4. Návrhy podnětů pro zmírnění či úplné odstranění případných zjištěných nedostatků.

8.6 Hypotézy

Realizovaný výzkum je sice typu smíšeného, ale stanovení hypotéz v přípravné fázi se mi jevilo užitečným. Vycházela jsem přitom z literatury, z vlastních zkušeností i ze zkušeností těžce zrakově postižených studentů, s nimiž jsem v pravidelném kontaktu. O specifické potřeby a potíže této komunity se zajímám právě proto, že do ní sama patřím a sdílím její náhled na svět se všemi zvláštními starostmi i radostmi, typickými pro prakticky a úplně nevidomou mládež. Tyto vyplývají přirozeně ze specifiky jejího handicapu. Nebude však opomenuto ani to, co mají nebo mohou mít mladí studující nevidomí společného s jejich intaktními vrstevníky. Hypotézy částečně korespondují s výše uvedenými výzkumnými otázkami i cíli výzkumu a jsou platné pro zvolený vzorek respondentů. Předběžně je počítáno s generalizací některých hypotetických závěrů. Není podmínkou, že všechny tyto hypotézy se ukáží jako pravdivé.

1. Množství speciálně upravené odborné literatury pro těžce zrakově postižené studenty se nezvyšuje úměrně v souladu s poptávkou a nárůstem jejich počtu na vysokých školách.

2. Lepší úroveň spolupráce mezi podpůrnými univerzitními centry by vedla k nárůstu kvality jimi poskytovaných služeb.
3. Čím lépe budou těžce zrakově postižení studenti a absolventi vysokých škol i pracovníci TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání motivováni participovat na projektech určených ke zlepšení uplatnitelnosti zdravotně znevýhodněných osob na trhu práce, tím více vhodných zaměstnání se společnými silami podaří vytvořit.
4. Úroveň připravenosti společnosti vnímat těžce zrakově postižené občany jako plnohodnotné aktéry pracovního procesu je i přes zvyšující se počet takto handicapovaných zaměstnanců nízká.

8.7 Volba typu výzkumu

Rozhodla jsem se pro volbu smíšeného výzkumu, tedy pro kombinaci výzkumu kvalitativního a kvantitativního. Druh výzkumu je možno pokládat za empirický, pokud jde o ověření či vyvrácení stanovených hypotéz a definování výzkumných problémů. Ty byly totiž ustaveny na základě již dříve načerpaných zkušeností vlastních i těch, které mi poskytli jiní těžce zrakově postižení studenti. Za jejich zdroj mi v neposlední řadě posloužila rovněž četba příslušné odborné literatury. Ačkoli se vyskytly různé překážky, jimž musejí zrakově postižení studenti, pracovníci univerzitních středisek, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání čelit, nelze platnost všech závěrů vztáhnout na průběh a zvláštnosti vysokoškolského studia zrakově postižených a jejich situace na trhu práce. Každý nevidomý student, zaměstnanec podpůrného univerzitního centra či pracovník TyfloCentra i agentury podporovaného zaměstnávání podílející se na stagnaci či dynamickém rozvoji sociální integrace handicapovaných je svébytnou individualitou, z čehož vyplývají jejich specifické názory, problémy, postoje, postřehy i poznatky. Mimo osobnosti zaangażovaných subjektů nelze pominout ani další důležité faktory, jakými mohou být například rodinné zázemí studentů, prostředí univerzity, podmínky podpory studentů ze strany podpůrného centra, vnější zásahy dalších odborníků či neziskové sféry do dynamiky společenské integrace zrakově postižených apod. Kvalitativním rozbořením výpovědí vybraného vzorku respondentů, zahrnujícího všechny výše jmenované subjekty, jsem se zaměřila na prožitkovou stránku jejich chování a jednání stejně jako na úroveň

jejich motivace a osobní angažovanosti v celé věci. Reakce respondentů na úzce zaměřené otevřené otázky byly zjevně značně subjektivní, vyplynula z nich emocionální zainteresovanost a poznamenal je charakter přístupu, s nímž se při vysokoškolském studiu, pracovním uplatnění, případně tvorbě projektů pro podporu a pomoc handicapovaným setkali. Soustředila se tedy na interpretaci odpovědí a porozumění citovému náboji, jež jde „ruku v ruce“ s verbálním projevem. K neverbální složce komunikace respondentů se vzhledem ke své totální slepotě nejsem s to vyjádřit. Jedná-li se o vztah k teorii, účelem výzkumu je ověřit či vyvrátit pravdivost hypotéz platných pro daný vzorek, které jsou zároveň východiskem výzkumu. Po analýze získaných údajů se ukáže, do jaké míry si budu moci dovolit vytvoření vlastních teoretických úsudků hodících se nejen pro vybrané respondenty, ale i pro ostatní těžce zrakově postižené studenty, zaměstnance podpůrných univerzitních center a pracovníky neziskové sféry zainteresované v procesu společenské integrace. Výzkum byl pečlivě připravován v předstihu jednoho roku před vyhotovením této diplomové práce na podkladě písemného výzkumného projektu. Předem promyšlené a přesně strukturované otázky rozhovoru a dotazníku se měnily a dotvářely pod vlivem reakcí respondentů –vznikaly tedy v interakci výzkumníka s dotazovanými. Výzkumný vzorek byl zvolen s ohledem na jeho dostatečně reprezentativní vypovídací hodnotu. Nemůže být však řeč o reprezentativnosti ve smyslu kvantity, nýbrž ve smyslu specifčnosti. Vzorek byl tedy sestaven podle kvalitativních kritérií, tj. účelovým výběrem dle vlastního uvážení. Při jeho konstruování jsem brala v potaz svérázné charakteristiky osobnosti každého těžce zrakově postiženého studenta a specifický průběh jeho studia, odvislý od potřeb, požadavků, možností a schopností onoho studenta. Jako metody a techniky výzkumu jsem použila rozhovor a dotazník s kvalitativním charakterem.

Data byla zpracována obsahovou analýzou a analýzou podobností a kontrastů jednotlivých výpovědí s důrazem na jejich subjektivní interpretaci, přičemž validita a reliabilita bude spočívat na několika nezávislých zdrojích informací (od studentů, pracovníků univerzitních středisek, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání) i na kombinaci a prolínání dvou metod – dotazníku a rozhovoru. Závěry z výzkumu budou platit pouze pro zvolený vzorek. Dojde-li ke zobecnění některých faktů, stane se tak pod vlivem subjektivního náhledu realizátorky výzkumu.

8.8 Volba výzkumných metod a technik

Volba metod a technik se odvíjí od povahy jednotlivých výše uvedených výzkumných otázek.

1. Výzkumná otázka první:

byla řešena formou pohovoru se samotnými těžce zrakově postiženými studenty zmiňovaných univerzit. Získané odpovědi by měly odrážet specifický průběh vysokoškolského studia u každého jednotlivce. Studenti se soustředili na pozitivní i negativní stránku jejich studia. Na negativní jevy bylo poukázáno s ohledem na návrhy řešení jejich minimalizace či pokusu o nápravu. Relevantní data byla získávána prostřednictvím řízeného polostrukturovaného rozhovoru uskutečněného v přirozeném domácím prostředí respondentů (buď přímého, nebo s využitím moderních informačních technologií typu Skype), případně formou elektronického dotazníku zasláného na jejich emailové adresy. Písemný dotazník (vyhotovený v černotisku) se vzhledem k těžkému zrakovému postižení respondentů jevil nevhodným.

2. Výzkumná otázka druhá:

na její podstatu bylo rovněž poukazováno dotazováním. Hlavními aktéry byli vybraní těžce zrakově postižení studenti a pracovníci podpůrných univerzitních center. Stanovisko studentů k připravenosti jejich univerzit se zjišťovalo otevřeným polostrukturovaným rozhovorem, zaměstnancům podpůrných středisek byl zaslán elektronický dotazník.

3. Výzkumná otázka třetí:

jejím klíčovým tématem je přínos a význam univerzitních středisek pro těžce zrakově postižené studenty, nejdůležitější jsou tedy výpovědi jejich pracovníků. Těm byl zaslán elektronický dotazník. K přínosu univerzitních středisek se v rozhovorech vyjádřili i samotní zrakově postižení studenti. V této souvislosti by mohlo přinést zajímavé informace srovnání stanovisek zrakově postižených studentů, kteří studují, či studovali s pomocí univerzitního střediska a těch, kteří jej k dispozici neměli.

4. Výzkumná otázka čtvrtá:

zástupcům vybraných TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání byl zaslán elektronický dotazník, případně došlo k realizaci polostrukturovaného rozhovoru přímo v místě jejich působitě. Cílem šetření bylo, aby se pracovníci TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání vyslovili, jakým způsobem a jakou měrou se angažují

v pomoci těžce zrakově postiženým studentům, ať již se jedná o podporu při jejich studiu či při zprostředkování pro ně vhodného zaměstnání. O vznesení svých názorů byli v rozhovorech požádáni i těžce zrakově postižení studenti.

5. Výzkumná otázka pátá:

měla řešit problematiku vhodných studijních oborů pro zrakově postižené na jejich následné pracovní uplatnění. V teoretické rovině se vycházelo z výčtu středoškolských a vysokoškolských oborů, jež mohou zrakově postižení studovat. Praktické poznatky k tématu přinesly odpovědi těžce zrakově postižených studentů získané polostrukturovaným rozhovorem. Otázky rozhovoru mimo jiné směřovaly k tomu, jaký středoškolský a vysokoškolský obor si studenti zvolili, proč se rozhodli právě pro toto konkrétní studijní zaměření, jestli při jeho výběru uvažovali nad možnostmi budoucího pracovního uplatnění apod. Šlo tedy o mínění vybraných těžce zrakově postižených studentů, jestli mají se svým studijním zaměřením šanci uplatnit se na trhu práce, jak tuto šanci mohou zvýšit, na které instituce se mohou obrátit s prosbou o radu a pomoc a zda by zvážili možnost rekvalifikace či změny bydliště v souvislosti s příležitostí na nalezení lukrativnějšího pracovního místa.

6. Výzkumná otázka šestá:

se soustředila na názor všech výše zmíněných subjektů, nakolik a jestli vůbec je majoritní společnost ochotna a připravena tolerovat a akceptovat těžce zrakově postižené občany jakožto plnohodnotné uchazeče o zaměstnání a plnohodnotné pracující. V odpovědích na otázky dotazníků a rozhovorů se promítly jejich vlastní zkušenosti s přístupem a jednáním většinové intaktní společnosti.

Pro jednotlivé skupiny respondentů (těžce zrakově postižení studenti, pracovníci univerzitních středisek, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání) byl vypracován zvláštní samostatný soubor převážně volných otevřených otázek, jež jim byly předloženy v podobě polostrukturovaného rozhovoru či dotazníku. Otázky pro každou kategorii účastníků výzkumu se vztahovaly vždy k těm výzkumným otázkám, které se jí bezprostředně týkají, tzn. charakterizují pro ni typický jev, její úlohu a míru participace ve zkoumané problematice. V roli výzkumníka jsem usilovala o to, aby většina respondentů mohla odpovídat formou rozhovoru. Mé dřívější zkušenosti s podobným typem výzkumu totiž prokázaly, že dotazovaným daleko více vyhovoval řízený

polostrukturovaný rozhovor uskutečňovaný v jejich přirozeném prostředí (případně s podporou moderních informačních technologií). Přímý kontakt s výzkumníkem přispíval k pohotovějším a spontánnějším reakcím na otevřené otázky, často vyžadující subjektivní, zkušenostní a emocionálně podbarvené odpovědi. Když však pouze vypracovávali dotazník, jejich písemné reakce byly daleko stručnější, rezervovanější a méně výstižné. Volba výzkumných metod a technik byla do značné míry ovlivněna tím, že respondenti pocházejí z různých regionů ČR (zlínský kraj, olomoucký kraj, moravsko-slezský kraj, jihomoravský kraj,). V případě těžce zrakově postižených studentů i výzkumníka v překonávání vzdáleností mezi oblastmi hrál roli také handicap. Z těchto důvodů byl některým respondentům předložen k vyplnění pouze elektronický dotazník.

8.9 Volba výzkumného vzorku

Výběr výzkumného vzorku byl účelový (záměrný), stratifikovaný a víceúrovňový. V případě těžce zrakově postižených studentů jsem kladla důraz na výběr reprezentativních jedinců z každé kategorie určené stupněm a charakterem probíhajícího či absolvovaného vzdělání (probíhající vysokoškolské studium, čerstvě dokončené vysokoškolské studium). V potaz bylo bráno také územní rozvrstvení. Oslovila jsem vždy po jednom až dvou studentech z pěti univerzit působících na Moravě (MU Brno, UP Olomouc, OU Ostrava, VŠB TU Ostrava, ÚTB Zlín. Při čtyřech z pěti jmenovaných vysokých škol působí podpůrná univerzitní centra, z každého byl tedy kontaktován jeden pracovník. Při UTB Zlín nebylo centrum dosud zřízeno, takže byl dotázán děkan vysoké školy, zda tato v budoucnu uvažuje o zřízení univerzitního střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky. V každém z pěti zmíněných univerzitních měst působí krajské středisko TyfloCentra, z každého byl tedy obeslán dotazníkem jeden pracovník. Každé z pěti zmíněných středisek TyfloCentra reprezentuje jiný region. Obrátila jsem se na šest agentur podporovaného zaměstnání působících v těchto krajích a z každé jsem zkontaktovala jednoho pracovníka.

8.10 Fáze přípravy a realizace výzkumu

Přípravu, průběh, organizaci a realizaci výzkumu jsem rozdělila do několika po sobě následujících či vzájemně se prolínajících etap:

1. Fáze orientační (volba tématu výzkumu, váhání mezi několika náměty);
2. Vymezení teoretického východiska (studium literatury vztahující se k dané problematice);
3. Dospění ke konečné formulaci tématu výzkumu na podkladě studia příslušné odborné literatury a již známých poznatků a zkušeností;
4. Formulace výzkumných problémů, výzkumných otázek a hypotéz, volba typu výzkumu, výzkumných metod a technik, rozhodnutí o způsobu zpracování získaných dat;
5. Zpracování předběžného projektu výzkumu a jeho zařazení do praktické části diplomové práce;
6. Sestavení otázek pro dotazník a řízený rozhovor, výběr výzkumného vzorku, tvorba databáze respondentů;
7. První kontakt s vybranými respondenty na základě telefonátu – stručné obeznámení s účelem výzkumu a požádání o souhlas se zařazením do databáze;
8. Zaslání průvodního dopisu ozřejmujícího účel výzkumu všem respondentům. Individuální domluva s každým respondentem, zda jeho účast ve výzkumu proběhne formou rozhovoru či dotazníku;
9. Realizace řízeného rozhovoru s těmi respondenty, kteří jej upřednostnili před vyplňováním dotazníku. Zaslání dotazníku těm, kteří jej upřednostnili před rozhovorem;
10. Sběr dat a jejich prvotní počítačové zpracování (shromáždění vyplněných dotazníků od respondentů, převedení dat z rozhovorů do počítače, nezbytné formální úpravy);
11. Druhotné zpracování a interpretace získaných dat pomocí kvalitativní metody obsahové analýzy a metody podobností a kontrastů odpovědí;

12. Závěrečné zhodnocení (vyvození závěrů pro vybraný reprezentativní vzorek, obecnější návrhy a doporučení).

8.11 Výstupy z výzkumu a jejich předpokládané využití

Výstupem z výzkumu je detailní výzkumná zpráva o jeho účelu, tematickém zaměření, průběhu, realizaci, získaných a zpracovaných datech, o výsledcích, návrzích řešení a o diskusi nad zkoumanou problematikou. Tato zpráva se stala jádrem praktické části diplomové práce se stejným tématem jako je téma výzkumu rozvedené a rozpracované v tomto projektu. Diplomová práce by pak měla posloužit v praxi pro výše zmíněné účastníky výzkumu i jiné zainteresované osoby.

9 HODNOCENÍ VÝSTUPŮ Z VÝZKUMU – POSTOJE A NÁZORY RESPONDENTŮ

Účelem této kapitoly je přednést stanovisko respondentů ke zkoumané problematice (tj. specifické průběhu studia těžce zrakově postižených studentů na vysokých školách v návaznosti na jejich budoucí pracovní uplatnění v oboru, jemuž se na univerzitě věnovali). Na tuto tematiku bude nazíráno ze čtyř odlišných, avšak přece jen vzájemně provázaných perspektiv – tedy pod zorným úhlem čtyř různorodých subjektů. Zaměřila jsem se na názory a postoje těchto kategorií respondentů:

- těžce zrakově postižení studenti a čerství absolventi vybraných moravských univerzit,
- podpůrná univerzitní centra působící při stejných moravských univerzitách,
- vybraná regionální střediska moravských TyfloCenter,
- vybrané agentury podporovaného zaměstnání na Moravě.

9.1 Těžce zrakově postižení studenti

Se záměrem realizovat výše zmíněný výzkum jsem oslovila celkem dvanáct respondentů z řad těžce zrakově postižených studentů, případně čerstvých absolventů vysokých škol, jež jsem zamýšlela zařadit do účelově sestaveného vzorku. Polovina respondentů studium na univerzitě v nedávné době dokončila, druhá část z nich dosud studuje. Při provádění výběru jsem se řídila vlastním úsudkem, neboť jsem potřebovala získat spolehlivé studenty a absolventy, kteří by byli ochotni spolupracovat. První kontakt s respondenty proběhl telefonicky – požádala jsem je o účast ve výzkumu a stručně jsem nastínila podobu jeho jádra. Žádný z dvanácti dotázaných neodmítl na výzkumu se podílet. Všem jsem tedy zaslala elektronickou poštou průvodní dopis, jenž obsahoval poměrně podrobné obeznámení s tématem výzkumu a důvodem jeho uskutečnění. Naznačila jsem v něm též strukturu teoretické i praktické části této diplomové práce, aby si respondenti utvořili představu, do jakého projektu mají být angažováni. Respondenty jsem v dopise požádala, aby mi svá sdělení předali prostřednictvím rozhovorů, jelikož jsem si na základě předchozích zkušeností z obdobného výzkumu, jenž tvořil součást mé bakalářské práce, ověřila, že tímto způsobem obdržím mnohem více ucelenějších, relevantnějších

a hodnověrnějších informací, než by mi přinesl pouhý elektronický dotazník. Jedenáct z dvanácti respondentů s provedením rozhovoru souhlasilo, jedna studentka si výslovně přála navázat jen písemnou komunikaci. Udělila jsem jí tedy výjimku – dívka zaznamenala své odpovědi do formuláře pro rozhovor, který jsem jí poslala emailem. Vyplněný formulář mi byl stejnou cestou navrácen zpět. Všechny jedenáct rozhovorů se konalo s využitím moderních informačních technologií – tzn. stolního osobního počítače s hlasovým i hmatovým výstupem, pod jehož operačním systémem Windows XP běžela aplikace Skype zprostředkávající přes internet ústní mezilidskou komunikaci podobající se telefonátu. Díky této technické vymoženosti dnešní doby mohly rozhovory být realizovány v domácím prostředí respondentů i autorky výzkumu, což se pro obě strany ukázalo jako přirozené a nesporně výhodné řešení např. z hlediska zrakového handicapu (těžké zrakové postižení by všem zúčastněným zbytečně komplikovalo mnohdy časově náročnou přepravu na vzájemné schůzky do zcela neznámých míst). K záznamu informací posloužil opět počítač s hlasovým a hmatovým výstupem – výpovědi byly zapisovány přímo do formuláře pro rozhovor. Ten byl předem důkladně připraven, měl polostrukturovaný charakter, zahrnoval převážně otevřené či polootevřené otázky, z nichž některé nabízely několik alternativ odpovědí. Podoba a struktura dotazů se částečně modifikovala pod vlivem reakcí a vyjádření respondentů. Po dokončení rozhovorů byla všem respondentům přidělena identifikační čísla v pořadí 1-12 a změněna jména, aby se zaručilo zachování jejich anonymity a diskrétnosti sdělení, jež ve většině případů vykazovala značně osobní, subjektivně a emocionálně podbarvené náležitosti.

Souhrnný přehled nejpodstatnějších údajů o všech dvanácti respondentech je obsahem následující tabulky. První sloupec tabulky přináší informace o pořadových číslech a náhradních jménech, jež slouží k identifikaci respondentů v rozhovorech. Ve druhém, třetím a čtvrtém sloupci je pojednáno o univerzitách, z nichž respondenti pocházejí, o jejich oborech a o fázi studia, v níž se právě nacházejí, tj. jsou-li studenty či nedávnými absolventy.

Číslo/jméno	univerzita	obor	fáze studia
1/František	MU Brno	Mgr. psychologie	absolvoval v roce 2007

2/Michaela	MU Brno	Mgr. spec. ped. +NJ	6. ročník
3/Kamila	MU Brno	Bc. spec. ped.	3. ročník
4/Martin	MU Brno	Mgr. právní věda	2. ročník
5/Hana	MU Brno	Mgr. právní věda	2. ročník
6/Marcela	UP Olomouc	Mgr. učitelství ČJ +ON	absolvovala v roce 1998
		PhD. spec. ped.	absolvovala v roce 2006
7/Pavel	UP Olomouc	Bc. spec. ped.	absolvoval v roce 2003
8/Radka	UP Olomouc	Mgr. soc. ped. + soc. práce	absolvovala v roce 2005
9/Tomáš	UP Olomouc	Mgr. spec. ped. +učitelství HV	absolvoval v roce 2007
10/Karolína	UP Olomouc	mgr. spec. ped. + učitelství ČJ	absolvovala v roce 2007
		PhD. spec. ped.	1. ročník
11/Karel	OU Ostrava	Bc. sociální pedagogika	Absolvoval v roce 2006
12/Iva	UTB Zlín	Bc. sociální pedagogika	Absolvovala v roce 2006
		Mgr. soc. ped.	2. ročník

Následuje detailní vyhodnocení záznamů z jedenácti rozhovorů a jednoho elektronického dotazníku. Pracovala jsem při něm s technikou obsahové a srovnávací analýzy sdělení. Její jednotlivé kategorie se přesně shodují s otázkami rozhovoru.

9.1.1 Výsledky rozhovorů s těžce zrakově postiženými studenty a čerstvými absolventy vybraných vysokých škol

A) Všeobecné informace

1. Stupeň zrakového postižení:

Všichni respondenti trpí těžkým zrakovým postižením. Deseti z nich byla diagnostikována totální slepota, jednomu praktická slepota a jednomu zůstal zrak alespoň částečně zachován na stupni těžké slabozrakosti.

2. Doba a příčiny vzniku zrakové vady:

Osm z dvanácti dotázaných má zrakové postižení získané, čtyři trpí zrakovým postižením vrozeným.

3. Typ absolvované střední školy:

Sedm respondentů z dvanácti absolvovalo střední školu běžnou, čtyři respondenti navštěvovali střední školu speciální a jeden byl začleněn do speciální třídy pro studenty s různými typy postižení, zřízené v rámci běžné střední školy.

4. Druh a název střední školy – konkrétní obor:

Mezi dvanácti oslovenými se vyskytli tři absolventi všeobecného gymnázia (pan Martin a slečny Karolína a Iva), dva dotázaní (pan František a slečna Michaela) vyšli po čtyřech letech studia ze všeobecného gymnázia Integra pro zdravotně postižené, Pan Tomáš navštěvoval arcibiskupské gymnázium, pan Pavel docházel na

gymnázium s výukou některých předmětů v jazyce anglickém, slečna Kamila vystudovala speciální školu pro zrakově postižené (obor technika + administrativa), paní Marcela získala osvědčení v oboru masér na střední škole internátní, pan Karel byl studentem střední odborné školy a středního odborného učiliště (obor výchovná a humanitární činnost), slečna Radka úspěšně vystudovala střední odbornou školu (zdravotní směr), slečna Hana byla posluchačkou konzervatoře.

5. Případné další formy absolvovaného vzdělání či přípravy na vysokou školu:

Slečna Hana absolvovala nadstavbové pomaturitní studium na vyšší odborné škole v rámci konzervatoře. Sedm respondentů bylo účastníky kurzů obsluhy PC s hlasovým a hmatovým výstupem, případně přípravných kurzů k přijímacímu řízení na vysokou školu, organizovaných podpůrnými univerzitními centry. Čtyři z dvanácti dotázaných se obešli bez obdobných specializovaných kurzů a v úvahu u nich nepřípadala ani jakákoli forma vyššího vzdělávání.

6. Jazyková příprava před zahájením studia na vysoké škole:

Sedm z dvanácti respondentů se před nástupem na vysokou školu plynule dohovořilo dvěma cizími jazyky, čtyři se mohli pyšnit komunikačními dovednostmi pouze v jednom jazyce, slečna Kamila sama sebe charakterizovala jako věčnou začátečnici. Čtyři respondenti z osmi, jež znali dva jazyky, dovedli plynule komunikovat v angličtině a němčině, pan František se vyznal v angličtině a polštině, pan Martin se dorozuměl v angličtině a španělštině, slečna Iva se cítila jistá v angličtině a francouzštině. Zbývající respondenti uměli pouze jeden cizí jazyk – plynule se domluvili anglicky. Dva z osmi respondentů vládnoucích dvěma jazyky se v nedávné době začali učit ještě třetí řeč – slečna Radka italštinu a slečna Iva němčinu, úrovní svých teprve krátce osvojených znalostí se zařadili mezi začátečníky.

B) Výběr vysoké školy a studijního oboru

1. Jak dlouho (od kterého ročníku na střední škole) jste uvažoval/a o možnosti studia na vysoké škole a volbě konkrétního oboru?

Čtyři respondenti uvažovali o studiu na univerzitě od 3. ročníku střední školy s tím, že neměli ještě ponětí o volbě konkrétního oboru. Všichni čtyři se později přikláněli ke studiu speciální pedagogiky, jeden z nich se rozhodl pro její kombinaci s hudební výchovou. Další čtyři dotázaní začali přemýšlet o vysoké škole již v 1. ročníku školy střední. Třem z nich v té době scházela jasná představa o výběru oboru, jeden z nich váhal mezi politologií, sociologií a právem. Volba tří již zmíněných respondentů nabyla konkrétních rysů během středoškolského studia. Odhodlání slečny Radky ke studiu na vysoké škole se zrodilo až v závěru 4. ročníku – nápad vzešel ze sázky s kamarádkou. Úsilí slečny Radky se soustředilo na sociální pedagogiku v kombinaci se sociální prací a na speciální pedagogiku společně s rodinnou výchovou. Pana Pavla a slečnu Michaelu zlávalo pomyšlení na vysokoškolské studium až v posledním ročníku střední školy. Slečna Michaela se shlédla v kombinaci oborů němčina a speciální pedagogika, pan Pavel toužil po pedagogice pro střední školy, angličtině se speciální pedagogikou nebo po právní vědě. Pan František projevoval od nástupu do sexty na gymnáziu Integra vážný zájem o psychologii, s čímž se v rámci odborných konzultací dokonce svěřil školní psycholožce.

2. Jaké faktory nejvíce ovlivnily Vaši volbu?

- studijní výsledky

Osm respondentů pokládalo své studijní výsledky na střední škole za důležité, jelikož měly vztah k oborům, jimž se chtěli věnovat na univerzitě. Čtyři respondenti je v úvahu vůbec nebrali, nepřipisovali jim obzvláštní význam v souvislosti s vysokoškolským studiem.

- studijní zaměření

Deset respondentů vykazovalo již od střední školy výrazně humanitní studijní orientaci (zjištěný vysoký zájem o předměty společenskovedního základu a cizí jazyky vyplývá dle mého mínění ze skutečnosti, že jsou pro zrakově postižené vzhledem k jejich vizuálnímu deficitu daleko přístupnější než předměty přírodovědné či technické). Výhradní zálibou pana Tomáše byla hudba, proto se v ní dále zdokonaloval v rámci vysokoškolského studia. Ze značně neurčitěho vyjádření slečny Kamily nevyplývá, zda byla její studijní orientace nějak zvláště vyhraněná. Vzhledem k oboru, jenž nyní na univerzitě studuje, patrně inklinovala spíše k humanitním předmětům.

- rady a zkušenosti jiných studentů či absolventů

Pouze pět respondentů bylo názorově ovlivněno nevidícími studenty, jež dříve znali nebo se s nimi dostali do kontaktu. Pana Karla motivoval svou houževnatostí a výbornými studijními výsledky jeho soused – povoláním policista. Pan Tomáš se sice s jedním nevidícím studentem či absolventem stýkal, ale byl si natolik jist výběrem svého oboru, že se rozhodl zcela sám bez přičinění svého kamaráda. Čtyři respondenti neměli možnost kontaktu se žádným nevidícím studentem či absolventem, proto se rozhodli bez jejich zásahů. Slečna Kamila se k vlivu jiných studentů či absolventů na její rozhodnutí o zvolení konkrétního oboru nevyjádřila.

- rady výchovného poradce, třídního učitele nebo jiných členů pedagogického sboru

Sedm respondentů se o volbě vysokoškolského oboru radilo s výchovným poradcem, školním psychologem či třídním učitelem (tito odborníci jejich rozhodnutí vesměs schvalovali). Pan Pavel a slečna Iva se shodli, že pedagogické pracovníky jejich studijní vyhlídky příliš nezajímaly, nebo jim pro vznesení zasvěceného stanoviska scházely kompetence, tudíž nechávali poslední slovo na svých svěřencích. Ti mají přece ve svém věku dostatek odpovědnosti za vlastní rozhodnutí. Slečna Karolína požádala o radu pracovníky SPC, kteří její volbu jednoznačně podpořili. Dva respondenti se k tomuto bodu nevyjádřili.

- rady a názory rodiny

Šest respondentů se o volbě svého oboru bavilo s rodiči či jinými členy rodiny, kteří jejich úsilí dostat se na VŠ podněcovali. Tři respondenti se vyslovili, že rodiče nebyli do volby jejich studijního oboru nijak významněji zainteresováni. Tři respondenti k této položce svým názorem nepřispěli.

- rady a názory odborníků (SPC, pedagogicko-psychologické poradny, TyfloCentra)

Sedm respondentů se k tomuto bodu vůbec nevyjádřilo, zřejmě jim ani nepřišlo na mysl volbu svého oboru s těmito odborníky konzultovat. Tři respondenti vyslovili přesvědčení, že by se na zmíněné instituce za žádných okolností neobrátili. Pouze slečna Karolína se řídila kompetentní radou SPC. Slečna Kamila zvažovala výběr svého oboru v součinnosti se zaměstnanci podpůrného univerzitního centra a pedagogické fakulty Masarykovy univerzity.

- vyhlídka na dobré a zajímavé pracovní uplatnění v oboru

Devět z dvanácti respondentů předpokládalo a věřilo, že studium oboru, pro který se rozhodli, přispěje k jejich budoucímu pracovnímu uplatnění. Pan Pavel hodlal své pracovní perspektivy řešit až po skončení vysoké školy, před započatím studia si nebyl svou odpovědí nikterak jist. Pan František byl od přání působit jako poradenský psycholog nepříjemně odrazen, i přes tuto negativní zkušenost si udržoval naději na uplatnění v psychologickém poradenství. Postoj slečny Kamily k této alternativě se jevil poněkud neurčitě, šlo jí o obohacení znalostí jakýmkoli způsobem. O spojitosti volby svého studijního oboru s atraktivitou pracovního uplatnění se zmínila jen okrajově.

3. Jakým způsobem jste se v době před podáním přihlášky seznamoval/a s prezentacemi vhodných vysokých škol a oborů?

- informace z tisku (Učitelství noviny, přílohy lidových novin nebo MF Dnes)

Čtyři respondenti se při výběru svého studijního oboru inspirovali tehdejšími aktuálními vydáními Učitelství novin. Čtyři respondenti o existenci podobných tiskovin neměli ponětí nebo netušili, že se v nich takové informace nacházejí. Zbývající čtyři dotazované čerpat náměty z tisku nenapadlo.

- internetové stránky vysokých škol

Čtyři respondenti se po atraktivních oborech poohlíželi nejčastěji na internetových stránkách MU či UP. Pan Pavel měl ztíženou situaci při práci s webovým rozhraním univerzit kvůli špatné přístupnosti internetových stránek, jež byla zaviněna operačním systémem DOS, s jehož pomocí tehdy ovládal svůj počítač. Osm respondentů na internetové stránky univerzit nezavítalo.

- veřejné prezentace vysokých škol (Gaudeamus)

Tři respondenti se v průběhu střední školy minimálně jedenkrát zúčastnili veletrhu Gaudeamus. Jednomu respondentovi zpřístupnili informační brožuru pocházející ze zmíněného veletrhu jeho středoškolské vyučující. Osm oslovených nebralo příležitost rozšířit si obor návštěvou veřejných prezentací vysokých škol do úvahy.

- dny otevřených dveří na vysokých školách

Sedm respondentů se dostavilo na dny otevřených dveří vysokých škol (MU, OU, UP), kde si mnohdy dohodli osobní konzultace s příslušnými pedagogy. Slečna Iva o dnech otevřených dveří věděla, avšak nezúčastnila se jich z časových důvodů, ačkoli dnes by tak možná učinila. Čtyři respondenti se o účasti na dnech otevřených dveří vysokých škol nezmínili.

4. Které vysoké školy a obory se dostaly do Vašeho užšího výběru a co určovalo kritéria jejich atraktivnosti?

Převážná většina dotázaných uvažovala o speciální pedagogice, k níž byly přidružovány různé oborové kombinace (anglický či německý jazyk, hudební výchova, učitelství pro 2. stupeň ZŠ apod.). Velmi frekventovaně se objevovala práva nebo sociální pedagogika.

5. Kolik přihlášek ke studiu a na jaké vysoké školy jste podal/a a v jaké formě jste je vyplňoval/a (písemně, elektronicky)?

Jeden respondent podal pět přihlášek, všechny vyplňoval písemně. Dva respondenti podali čtyři přihlášky a vyplňovali je rovněž písemně (s výjimkou přihlášky na MU, která musela být podána elektronicky, respondentovi pomohli s vyplněním pracovníci střediska Teiresiás). Dva respondenti podali tři přihlášky, jeden je vyplňoval písemně, druhý elektronicky. Tři respondenti podali dvě přihlášky a vyplňovali je písemně. Čtyři respondenti podali jednu přihlášku, tři z nich ji vyplňovali písemně, jeden pak elektronicky.

6. Uvedl/a jste na přihlášce stupeň svého handicapu? Pokud ano, jakým způsobem na tuto skutečnost reagovala univerzita?

Jedenáct respondentů stupeň svého zrakového handicapu na přihlášce uvedlo (často jej podložili vyjádřením od odborného lékaře či oftalmologa). Pouze slečna Radka nepovažovala za podstatné seznamovat fakultu se svým handicapem na přihlášce, učinila tak telefonicky přibližně tři týdny před zahájením přijímacího řízení.

Se všemi dvanácti dotazovanými se spojily příslušné fakulty a zaslaly jim pozvánky k přijímacímu řízení, případně dopisy s instrukcemi ohledně odborné literatury, jež bylo třeba ke zkouškám nastudovat.

V devíti případech respondenty kontaktovali pracovníky podpůrných univerzitních center (Teiresiás, Centrum pomoci handicapovaným, Carolina) a konzultovali s nimi individuální průběh přijímacího řízení a patřičnou úpravu zadání testů. Se třemi respondenty podpůrná univerzitní centra styk nenavázala.

7. Jak se odvíjely události spojené s přijímacím řízením na vysokou školu, jestliže jste se na přihlášce o svém handicapu nezmínil/a a příslušná fakulta či podpůrné univerzitní centrum se o něm dozvědělo dodatečně?

Jedenáct respondentů se odkazovalo na předchozí otázku, neboť stupeň svého handicapu na přihláškách vyznačili. Slečna Radka se o svém handicapu na přihlášce nezmínila, jelikož měla obavy z případné diskriminace. Ohlásila tuto skutečnost přibližně tři týdny před přijímacím řízením. Pracovníci Centra pomoci handicapovaným jí nabídli převedení zadání přijímacích testů do digitální podoby nebo Braillova písma.

8. Kolik přijímacích řízení jste absolvoval/a? Jakým způsobem probíhala?

Tři respondenti absolvovali čtyři přijímací řízení, dva respondenti se zúčastnili tří přijímacích řízení, tři respondenti podstoupili dvě přijímací řízení a čtyři respondenti prošli pouze jedním přijímacím řízením.

Devět respondentů, jež se hlásili na obory MU, skládali písemné zkoušky (testy všeobecných studijních předpokladů nebo testy odborných znalostí) v prostorách střediska Teiresiás. Používali technické vybavení podpůrného centra (počítač s hlasovým či hmatovým výstupem), zadání jim bylo upraveno dle specifických požadavků (digitální podoba, Braillovský výtisk, v jednom případě zvětšený černotisk). Byly pro ně dokonce připraveny prostorové či grafické modely náročných úloh na představivost tvořící součást testu všeobecných studijních předpokladů. Díky preciznímu uzpůsobení mohli studenti plnit písemné zkoušky zcela samostatně (nepotřebovali asistenci), avšak v případě potíží jim pracovníci střediska byli kdykoli

nápomocni. Všichni uchazeči si přístup střediska chválili, z průběhu přijímacího řízení měli vesměs dobrý pocit.

Respondenti, kteří se ucházeli o studium cizích jazyků nebo se hlásili na některé obory na filozofické fakultě, museli kromě písemných zkoušek projít ještě ústními pohovory v prostorách příslušných fakult.

Slečna Iva absolvovala přijímací řízení na obor sociální pedagogika v prostorách Institutu mezioborových studií Brno, jelikož ÚTB k tomuto účelu nestačila uzpůsobit podmínky. Test všeobecných studijních předpokladů nemusela skládat, jelikož jej IMS nebyl schopen upravit dle jejích potřeb a požadavků (digitalizace, Braillovský výtisk apod.). Na otázky testu odborných znalostí odpovídala ústně, jejich řešení zaznamenávala do černotiskového originálu zadání asistentka. Respondentka ocenila přátelskou atmosféru a lidský přístup zaměstnanců IMS, ačkoli byla její přítomnost pro většinu z nich první příležitostí k setkání s nevidomým člověkem.

Šest respondentů absolvovalo přijímací řízení na některý z oborů UP Olomouc. Dva z nich uvedli, že přijímací zkoušky skládali v prostorách podpůrného univerzitního centra a využívali jeho počítačového vybavení. Zadání bylo uzpůsobeno dle jejich potřeb a požadavků. V průběhu řízení panovala přátelská atmosféra, dostalo se jim psychické podpory ze strany pracovníků střediska, celkově u nich převládala spokojenost.

Čtyři respondenti skládali zkoušky na příslušných fakultách UP. Přijímací řízení u nich proběhlo ústní formou (s výjimkou jednoho písemného testu ze speciální pedagogiky). Jedna respondentka vznesla stížnost, že jí zadání nebylo upraveno do přijatelné a srozumitelné podoby. Jeden respondent měl výhrady k celkovému přístupu pracovníků centra (odtažitost, přílišná formálnost), musel spoléhat na vlastní možnosti a schopnosti. Panu Tomášovi, který byl ústně zkoušen z odborných znalostí týkajících se hudební výchovy, připadalo, že se přijímací řízení odehrálo příliš rychle a nedostávalo se mu patřičné profesionální úrovni.

Tři respondenti absolvovali přijímací řízení na Ostravské Univerzitě – pan Martin a slečna Hana na filozofické fakultě a pan Karel na pedagogické fakultě. Originální podoba přijímacích zkoušek byla písemná, avšak všichni tři je skládali ústně. Zadání jim nebylo upraveno do přijatelné a srozumitelné formy, jejich odpovědi zaznamenávala asistentka přímo do černotiskového zadání. Všichni ocenili pomoc

pracovníků fakulty při případných potížích. Pan Martin a slečna Hana byli s organizací přijímacího řízení spokojeni, chválili si vstřícnou a přátelskou atmosféru. U pana Karla převládali spíše negativní pocity – průběh přijímacího řízení vnímal jako znevýhodňující, jelikož mu pro vypracování testu nebyla poskytnuta zvýšená časová dotace a neměl po jeho dokončení dodatečnou možnost si již zapsané odpovědi překontrolovat. Nedá se říci, že by pan Karel hovořil výslovně o diskriminaci – dokázal pochopit, že v době, kdy podstoupil přijímací řízení, scházely univerzitě jakékoli zkušenosti s přístupem k nevidomým lidem

Někteří respondenti absolvovali přijímací řízení také na Karlově Univerzitě v Praze nebo na Univerzitě v Hradci Králové. Jeho průběhem a náležitostmi se zde zabývat nehodlám, neboť české univerzity nespádají do vybraného výzkumného vzorku (byly do něj zařazeny pouze univerzity moravské).

9. Na který studijní obor / studijní obory jste byl/a přijat/a?

Osm respondentů bylo přijato pouze na jeden studijní obor – v případě pana Karla a pana Františka se jednalo o jediný, na který se hlásili. Pan Martin se dostal na čtyři studijní obory, ve dvou případech napomohlo úspěšnému přijetí podané odvolání (respondent ocenil při jeho sepsání nezištnou pomoc bývalého středoškolského profesora). Paní Marcela byla přijata na tři studijní obory, avšak bez nutnosti podávat odvolání. Slečna Hana se dostala na dva studijní obory, avšak v jednom případě až na základě odvolání. Pan Pavel nebyl přijat na žádný obor prezenčního studia, avšak byla mu dána možnost studovat obor dálkový, čehož pochopitelně využil.

10. Pokud jste byl/a přijat/a na více studijních oborů, pro který jste se rozhodl/a??

Z jakých důvodů Vaše volba padla právě na tento obor?

Osm respondentů, kteří byli přijati pouze na jeden obor, se nemuseli nikterak složitě rozhodovat. Pan Martin si mezi čtyřmi obory vybral práva na MU, jelikož mu byla známa dobrá prestiž tamního podpůrného univerzitního centra. Paní Marcela si mezi třemi studijními obory, na něž byla přijata, zvolila učitelství českého jazyka a občanské výchovy pro 2. stupeň základních škol. Na jejím rozhodnutí se podílel vstřícný přístup pracovníků pedagogické fakulty UP při přijímacím řízení. Pokládala za důležité, že na základě předložení průkazu ZTP/P obdržela přednostní nabídku bydlení na kolejích,

kteřou by v Brně s největší pravděpodobností nedostala. Slečnu Hanu zaujala ze dvou oborů, na něž se dostala, více práva. Před možností studia v místě bydliště upřednostnila odchod do Brna, poněvadž si vážila příležitosti studovat na prestižní univerzitě, jakou MU bez pochyby je.

C) Průběh vysokoškolského studia

1. Pro úplnost uveďte detaily o svém studijním zaměření:

- název vysoké školy a fakulty, název studijního oboru

Slečna Kamila a slečna Michaela studují na Pedagogické fakultě a Katedře speciální pedagogiky MU v Brně obor speciální pedagogika, slečna Michaela dokonce v kombinaci s německým jazykem. Pan Martin a slečna Hana studují na právnické fakultě MU v Brně obor právní věda. Pan František absolvoval na filozofické fakultě a Psychologickém ústavu MU jednooborovou psychologii. Slečna Iva je studentkou oboru sociální pedagogika na Fakultě humanitních studií UTB ve Zlíně. Pan Karel studoval obor sociální pedagogika na Pedagogické fakultě OU. Pan Pavel a slečna Karolína jsou absolventy oboru speciální pedagogika na Pedagogické fakultě UP v Olomouci. Paní Marcela byla studentkou oboru učitelství českého jazyka a občanské výchovy pro 2. stupeň základních škol na Pedagogické fakultě UP, v průběhu studia si ještě přibrala speciální pedagogiku. Slečna Radka je absolventkou studijního oboru sociální pedagogika a sociální práce na Pedagogické fakultě UP. Pan Tomáš studoval na Pedagogické fakultě UP oborovou kombinaci speciální pedagogika a učitelství hudební výchovy pro 2. stupeň základních škol.

- typ a délka studia

Šest respondentů si ke studiu zvolilo pětiletý magisterský obor, tři respondenti se rozhodli pro čtyřletý magisterský obor. Třem respondentům postačoval tříletý bakalářský obor.

- forma studia

Devět respondentů uvedlo formu prezenční, tři respondenti vyznačili formu kombinovanou.

- průběh studia

Šest oslovených (slečna Iva, slečna Karolína, slečna Hana, slečna Michaela, slečna Kamila a pan Martin) stále studuje, šest respondentů (pan Tomáš, pan Pavel, pan Karel, pan František, slečna Radka a paní Marcela) univerzitní studium v nedávné době absolvovalo.

- studijní obor můžete z vlastní perspektivy charakterizovat

Šest respondentů se vyslovalo, že si svůj studijní obor vybrali správně, a byli tedy s jeho celkovou koncepcí či úrovní spokojeni. Druhá polovina respondentů připustila, že je zvolené obory sice upoutaly svou atraktivitou, ale při jejich bližší charakteristice zaujali spíše všeobecný postoj.

2. Jak jste zvládl/a přechod ze střední na vysokou školu? Činilo/činí Vám problémy adaptovat se na odlišný způsob studia a zcela jiné nároky, než jste doposud znal/a? Charakterizujte, v čem jste spatřoval/a hlavní odlišnosti a změny, které do Vašeho života vysokoškolské studium přineslo.

Sedm oslovených se vyjádřilo, že přechod ze střední na vysokou školu zvládli uspokojivě. Většině z nich pomohl dobrý kolektiv spolužáků, dvěma studentům poskytlo podporu středisko Teiresiás a jeden respondent se v nesnázích mohl spolehnout na svého věrného vodícího psa. Tři respondenti uvedli, že při adaptaci nepociťovali žádné výrazné potíže. Jeden z nich – pan Karel – trpěl nesnázemi při zaznamenávání přednášek, jelikož nebyl zvyklý na rychlé psaní na počítačové klávesnici, a proto musel alespoň zpočátku používat diktafon. Někteří profesori mu nahrávání přednášek odmítali povolit. Pan František se obával, že nedokáže vstřebat velké množství náročné studijní látky v určeném čase a mohl by kvůli tomu zaostávat za ostatními studenty. Slečna Michaela si dlouho nemohla zvyknout na vysokoškolský režim, působilo jí potíže optimálně si přizpůsobit rozvrh, v němž jí často vznikaly nevyužití časové proluky. Dva respondenti se při adaptaci na vysokoškolské studium potýkali se závažnými problémy. Netušili, co si počnou v novém a neznámém prostředí, do něhož se kvůli studiu dostali. Paní Marcele situaci značně ulehčil vysokoškolský profesor z Olomouce, u něhož směla týden před začátkem studia pobývat. Naučil ji prostorovou orientaci a samostatný pohyb po městě a seznámil ji se studenty z vyšších ročníků, kteří jí byli v krušných počátcích prvního semestru kdykoli

k dispozici. Nejtěžší byl přechod z místa bydliště do odlišného prostředí pro slečnu Hanu. Po dlouhou dobu trpěla doposud přetrvávajícími pocity stísněnosti a stresem. Tyto negativní emoce mají dle jejích slov vliv na vznik potíží se spaním a komplexů méněcennosti, jejichž následkem je studentka přesvědčena, že všichni její kolegové musejí být zákonitě lépe disponováni ve všech sférách intelektuálních aktivit než ona.

3. Jestliže jste se v průběhu studia setkal/a nebo se stále setkáváte s nějakými těžkostmi či nedostatky, konkretizujte je a uveďte, v čem podle Vás spočívají.

Všichni studenti či absolventi kromě dvou si posteskli nad stálým nedostatkem studijní literatury. K některým respondentům se digitalizovaná literatura čas od času nedostává s takovým předstihem, aby se s jejím využitím stačili zodpovědně připravit na zkoušky. Tuto nesnáz připisují pracovnímu tempu podpůrných univerzitních center, jimž přibývá stále více klientů z řad handicapovaných studentů. Objevily se i výhrady k nadměrnému používání promítací techniky při přednáškách, což handicapovaným studentům znesnadňuje přístup ke sdělovaným informacím zvláště v případech, kdy jim nejsou to texty vyučujícími zpřístupněny přijatelným způsobem. Rozhodně nelze opomenout překážky technického rázu při úpravě ročníkových či závěrečných prací, při jejichž výskytu se studenti mohli spolehnout na pomoc podpůrných univerzitních center jen výjimečně, jelikož ta službu zprostředkovávají v omezené míře. Jestliže těmito nesnázemi trpěli i slečna Iva nebo pan Karel, museli se obrátit se žádostí o službu na členy rodiny či jiné odborníky, jelikož při OU ani UTB v době jejich studia podpůrná centra nefungovala. Není bez zajímavosti, že s grafickou úpravou seminárních a závěrečných prací se mnohdy potýkají i intaktní studenti.

4. Kdo a jakým způsobem Vám pomáhal/pomáhá vzniklé nesnáze řešit?

- pracovníci fakulty (studijní oddělení, profesori)

Všichni respondenti až na jednoho se vyjádřili, že jim pracovníci studijního oddělení i přednášející vycházeli maximálně vstříc. Při komunikaci s nimi se osvědčily individuální konzultace, při nichž šlo ponejvíce o poskytování studijních materiálů a o domluvu způsobu skládání písemných ročníkových zkoušek.

- pracovníci podpůrných univerzitních center

Devět respondentů bylo s pracovníky podpůrných univerzitních center v pravidelném kontaktu. Nejčastěji využívali nabízené pomoci s úpravou studijní literatury (digitalizace, skenování, tisk do Braillova písma apod.). Jedna studentka poukázala na výrazné zhoršení komunikace mezi ní a střediskem po odchodu jedné spolehlivé pracovnice a nástupu jiné. V důsledku toho se centrem poskytované služby dostaly na výrazně nižší úroveň. Nesmírně jí vadilo, že se její vlastní učební texty, které po absolvování studia v centru zanechala, dostaly do rukou stejně handicapovaných kolegů v omezeném množství, ačkoli by nesporně většině z nich přišly k užitku.

- spolustudující kolegové

Všichni respondenti se vzácně shodli, že jim spolustudující kolegové pomáhají zejména s nábívkem prostorové orientace na univerzitě a nejbližším okolí, při předčítání promítaných textů na přednáškách, při zajišťování studijní literatury a zařizování administrativních záležitostí spojených se studiem (vyplňování formulářů apod.).

- rodina

Pro osm respondentů představovala rodina při jejich studiu zdroj všestranné podpory. Úlohy pomáhat s úpravou ročníkových a závěrečných prací či se zajišťováním a digitalizací literatury se zhostily zejména maminky. Čtyři respondenti pobývali na kolejích daleko od domova, takže pomoc rodiny potřebovali sporadicky, avšak na dobré rodinné zázemí se mohli spolehnout po celou dobu studia..

- já sám/sama

Deset respondentů odpovědělo, že jim nejvíce prospěla vlastní silná vůle čelit náročným situacím, ctížádostivost a vytrvalost. V průběhu studia si osvojovali či vytvářeli zásady dobré komunikovat s vyučujícími, obstarávali si studijní záležitosti pokud možno vlastními silami. Pan Tomáš by bez pomoci svého okolí (přátelé, manželka) zřejmě nedostudoval. Na jeho úspěšném absolutoriu má nemalou zásluhu ochotná pracovnice podpůrného univerzitního centra, jež ho opakovaně připravovala na složité zkoušky z tyflopédie a chovala důvěru v jeho schopnosti. Paní Marcela chtěla sama sobě i okolnímu světu dokázat, že navzdory svému handicapu se umí poprat i s těžko splnitelnými studijními úkoly, jen se jich občas musí zhostit odlišným způsobem než její intaktní kolegové.

5. Je-li při univerzitě, na níž studujete / jste studoval/a, zřízeno podpůrné univerzitní centrum, uveďte, zda a v jakých oblastech jste se obracel/a / se obrácíte na jeho pracovníky s prosbou o radu a pomoc.

Na tuto otázku mohlo odpovědět pouze deset respondentů, jelikož zbývající dva neměli možnost využívat služeb podpůrného univerzitního centra. Pět respondentů studujících v Brně se obracelo na středisko Teiresiás, které jim poskytovalo zejména tyto služby:

- nácvik prostorové orientace a samostatného pohybu (seznámení s prostředím univerzity a nejbližším okolím),
- úprava studijní literatury (obvykle digitalizace, ojediněle tisk do Braillova písma a audionahrávky),
- spolupráce s vyučujícími (pouze ve dvou případech, tři studenti ji řešili samostatně),
- skládání ročníkových zkoušek s využitím technického vybavení střediska,
- usnadnění práce s webovým rozhraním (přihlášení na termín zkoušek, předzápis, sestavování rozvrhů),
- zácvik v obsluze PC s hlasovým či hmatovým výstupem,
- doplňující jazykové kurzy a programy celoživotního vzdělávání.

Pět studentů Univerzity Palackého v Olomouci mělo k dispozici Centrum pomoci handicapovaným působící při Pedagogické fakultě, které jim poskytovalo zejména následující služby:

- prostorová orientace a samostatný pohyb (služby využil pouze jeden student, jednoho studenta učili potřebné trasy pracovníci Tyfloservisů, jeden student se obracel na spolužáky s vyšších ročníků, dva studenti si trasy osvojili sami, asistenci tudíž vůbec nepotřebovali).
- Úprava studijní literatury (tři studenti plně využívali zejména digitalizaci, tisk do Braillova písma či audionahrávky, jeden student si nechal počítačově zpracovat pouze část učebnice německého jazyka, jinak spoléhal při načítání studijní literatury spíše na spolužáky, jeden student žádal středisko o digitalizaci pouze sporadicky)

- Spolupráce s vyučujícími (nabídky centra využil pouze jeden student, a to při výměně německého jazyka o jazyka za angličtinu v průběhu studia, ostatní se snažili komunikovat s vyučujícími individuálně, dvěma vycházeli vstříc sami vyučující s nabídkami konzultací či jiné pomoci)
- Skládání ročníkových zkoušek v prostorách střediska s využitím jeho technického vybavení (služba byla využívána spíše sporadicky, většina studentů skládala zkoušky ústní formou u příslušných vyučujících)
- Pomoc při zpracování ročníkových a závěrečných prací (studenti si službu zajišťovali sami za asistence rodiny či jiných institucí)
- Zácvik v práci na PC (službu studenti vůbec nevyužívali)
- Práce s webovým rozhraním (přihlášení na termín zkoušky, předzápis, sestavení rozvrhu apod. Tyto záležitosti se vyřizovaly výhradně písemně, elektronika se přihlásila o slovo až v pozdějších letech.)

6. Byly / jsou služby podpůrného univerzitního centra, které jste využíval/a / využíváte, pro Vás přínosné? Jestliže ano, uveďte, v jakých ohledech a které z nich jste nejvíce využíval/a / využíváte.

Všichni studenti či absolventi MU služby střediska Teiresiás velmi ocenili, největší přínos pro ně představovala hlavně digitalizace studijní literatury a členství v digitální knihovně centra. Z této výhody mohla profitovat i slečna Iva jakožto externí klientka, rozsah i kvalita služby jí vyhovovaly.

Čtyři studenti či absolventi UP byli se službami Centra pomoci handicapovaným spokojeni, nejvíce využívali digitalizaci studijní literatury a její přepis do Braillova písma. Jedna studentka si stěžovala na celkově nízkou úroveň kvalifikovanosti pracovníků centra a v této souvislosti poukazovala na skutečnost, že nedovedly správně jednat s postiženými lidmi.

7. Jestliže jste měl/a / máte ke službám podpůrného univerzitního centra připomínky, konkretizujte je a uveďte, jak je středisko řešilo / řeší a jak jste Vy sám / sama přispěl/a / přispíváte k jejich řešení.

Jedna studentka z pěti respondentů, jež podporuje středisko Teiresiás, nemá a nikdy neměla k jeho službám žádné výhrady či připomínky. Jiná studentka by mohla vznést připomínek spoustu, ale nechce je pracovníkům střediska sdělit, jelikož se obává negativní reakce a zamítavého postoje. Zbylí tři ze studentů či absolventů MU zhodnotili služby střediska vcelku uspokojivě až na drobné výhrady (pokles úrovně spolupráce v důsledku nové směrnice, jež vešla v účinnost, laxní přístup pracovníků střediska při úpravě studijní literatury, přílišné nároky vyvíjené na nevidomé studenty, co se grafické úpravy seminárních prací týče).

Dva z pěti respondentů, jimž podávalo pomocnou ruku Centrum pomoci handicapovaným, byli s poskytovanými službami bezvýhradně spokojeni, žádné jim v nabídce nescházely. Jedna studentka si stěžovala na špatnou komunikaci pracovníků s handicapovaným člověkem, chyběl jí příjem informací prostřednictvím elektronické pošty. Jeden student své připomínky konzultoval na pravidelných setkáváních s vyučujícími a pracovníky střediska, vždy došlo k vzájemnému kompromisu. Jeden student své připomínky raději opomíjel a smířil se s aktuálním stavem věcí, neboť se obával nepochopení ze strany pracovníků střediska.

8. Rozšířil/a byste nebo zkvalitnil/a byste některé služby poskytované podpůrným univerzitním centrem? Pokud ano, uveďte, které konkrétně a jakým způsobem. Pokud ne, zdůvodněte, proč byste je ponechal/a v současné podobě.

Z pěti studentů či absolventů MU by pouze jedna dívka ponechala služby střediska Teiresiás ve stávajícím rozsahu. Jeden student by zkvalitnil přístup pracovníků co do tempa poskytované spolupráce při zajišťování studijní literatury. Tři respondenti by zvýšili počet pracovníků zabývajících se digitalizací studijních materiálů, jelikož studentů se zrakovým postižením na MU neustále přibývá, čímž narůstá současnému počtu zaměstnanců či dobrovolníků množství práce. Rovněž byla vznesena připomínka na zvýšení kapacity personálu studijního oddělení s odůvodněním, že obstarat studijní záležitosti handicapovaných nemůže být v silách jediné referentky.

Jedna studentka z pěti klientů Centra pomoci handicapovaným v Olomouci by jeho služby ponechala ve stávajícím stavu, neboť jí připadají zcela dostačující. Dva respondenti by nabídku služeb centra rozšířili a zkvalitnili v ohledu pružnější komunikace, poskytování služeb na základě stanovených pravidel a zaručení větší

samostatnosti pro studenty při komunikaci s vyučujícími. Jeden student se necítil být dostatečně objektivní pro posouzení úrovně poskytovaných služeb, zdála se mu poněkud variabilní a pomoci střediska nevyužíval příliš často, jelikož chápal, že má centrum spoustu práce i s jinými studenty s postižením. Jedna studentka navrhla obohacení služeb o kurzy celoživotního vzdělávání a cizích jazyků, zavedla by rovněž spolupráci vydavatelství skript s podpůrným univerzitním centrem, aby se knihy digitalizované již ve vydavatelství nemusely znovu pracně skenovat a byli postiženým studentům dříve k dispozici přímo od vydavatele.

9. Jestliže je podpůrné univerzitní centrum při Vaší univerzitě ustaveno a Vy jste jeho služeb nevyužíval/a / nevyužíváte, uveďte, z jakých důvodů.

Všichni respondenti, kteří měli možnost obrátit se na podpůrné univerzitní centrum, jeho služeb více či méně využívali.

10. Jestliže podpůrné univerzitní centrum při Vaší univerzitě nefunguje, uveďte, zda byste jeho existenci uvítal/a a v čem konkrétně by vám mohlo usnadnit studium.

K této otázce se vyjadřovali pouze respondenti Karel a Iva, při jejichž univerzitách nebylo podpůrné centrum ustaveno. Oba by jeho existenci uvítali a obrátili by se na něj zejména s požadavky na následující služby:

- prostorová orientace v rámci areálu univerzity a nejbližším okolí
- zajišťování studijní literatury (digitalizace, audionahrávky)
- skládání ročníkových zkoušek v prostorách střediska s využitím jeho technického vybavení
- pomoc při grafické úpravě ročníkových a závěrečných prací
- pomoc při práci s webovým rozhraním univerzity (předzápis, přihlášení na termín zkoušky)
- doplňující jazykové kurzy a kurzy celoživotního vzdělávání

11. Mohl/a jste se / můžete se s některými ze svých požadavků obrátit na středisko TyfloCentra působící v regionu, v němž se nachází Vaše univerzita? Pokud ano, konkretizujte je, případně uveďte, jaké služby Vám TyfloCentrum mohlo / může nabídnout.

Osm respondentů mělo možnost obrátit se na TyfloCentrum v oblasti nácviku práce na PC a při využívání různých asistenčních služeb. Studenti si nechávali digitalizovat TyfloCentrem odbornou literaturu pouze okrajově, neboť takový úkon je značně finančně náročný. Čtyři respondenti by podpory TyfloCenter nevyužili, neboť stejné služby jim zprostředkuje podpůrné univerzitní centrum v mnohem lepší kvalitě.

12. Charakterizujte náležitosti průběhu vysokoškolských přednášek a seminářů, jichž se účastníte / jste se účastnil/a. Popis můžete zobecnit na všechny přednášky, nebo specifikovat pro Vámi zvolené přednášky zvlášť.

V sedmi případech nebyli vyučující předem informováni o přítomnosti zrakově postiženého studenta na přednášce či ve studijní skupině. Dle slov tří respondentů se o jejich přítomnosti na přednáškách v předstihu dozvěděli příležitostně. Dva respondenti uvedli, že jejich účast na přednáškách nezůstala profesorům utajena nikdy. Téměř všichni přednášející kombinovali metodu klasického výkladu s promítáním textů či grafů na meotaru nebo dataprojektoru. V šesti případech přizpůsobovali výklad látky potřebám a požadavkům nevidomých studentů, snažili se jim promítané dokumenty všemožně zpřístupnit (zasílali je elektronickou poštou, převáděli do požadovaných formátů apod. Podle tří studentů uzpůsobovali přednášející výklad příležitostně. Tři studenti se domnívají, že přednášející na jejich potřeby obzvláštní ohled nebrali. Dva dotázaní se vyjádřili, že přednášející spolupracovali s podpůrnými univerzitními centry např. při domluvě o způsobu skládání písemných zkoušek. Dle názorů čtyř studentů někteří přednášející s podpůrnými univerzitními centry spolupracovali, jiní nikoli. Ve čtyřech případech přednášející s podpůrnými středisky nebyli v kontaktu vůbec a ve dvou ani nemohli, jelikož podpůrná centra nebyla pro tyto studenty k dispozici. V deseti případech poskytovali přednášející studentům po vzájemné dohodě vlastní studijní materiály, pokud je měli k dispozici, dva studenti této výsady nepožívali. Sedm respondentů se mohlo spolehnout na pomoc kolegů při předčítání promítaných textů z dataprojektoru. Pět studentům spolužáci dokonce

načítali či zajišťovali odbornou literaturu. Dva studenti velmi často poskytovali vlastní poznámky svým intaktním spolužákům, jelikož notebooky nevidomých studentů pořizovaly poznámky mnohem rychleji než propisovací tužky. Sedmi respondentům bylo umožněno stahovat si materiály v elektronické podobě z webových stránek univerzity, tři respondenti tuto příležitost nedostali a dva jí mohli využít pouze v omezené míře kvůli nízké dostupnosti elektronických dokumentů. Všichni respondenti používali pro záznam přednášek své vlastní kompenzační pomůcky (notebook, Aria). Čtyřem respondentům zapůjčila záznamovou techniku podpůrné univerzitní centrum. Šest oslovených nevynechalo ani jednu přednášku, pět respondentů absentovalo ze zdravotních důvodů nebo kvůli kolizi jedné přednášky s jinou. Jeden respondent se neúčastnil ranních přednášek kvůli občasným potížím se vstáváním.

13. Popište způsob, jakým jste skládal/a / skládáte ročníkové zkoušky. Charakteristiky můžete zobecnit na všechny zkoušky nebo Vámi vybrané zkoušky zvlášť.

Pět respondentů skládalo zkoušky naprosto shodným způsobem jako jejich vidící kolegové (ústní zkoušky ústní formou a písemné zkoušky písemnou formou). Pět respondentů skládalo ústní zkoušky vždy ústně a písemné někdy ústně, jindy písemně (podle dohody s příslušným vyučujícím). Dva studenti zásadně upřednostňovali ústní podobu zkoušek před písemnou. Devět respondentů skládalo zkoušky vždy ve vypsaných termínech, tři studenti dokonce využívali předtermínů, aby měli zkoušky co nejdříve za sebou. Osm respondentů vykonávalo písemné zkoušky v prostorách podpůrného univerzitního centra s využitím jeho technického vybavení, avšak jedna studentka nebyla s průběhem zkoušek spokojena, poněvadž jí nebylo optimálně přizpůsobeno zadání. Čtyři respondenti absolvovali písemné zkoušky společně s ostatními studenty v učebnách k tomuto účelu určeným.

14. Splnilo studium Vaše přání, potřeby, požadavky a nároky? Co byste na průběhu studia změnil/a? Doporučil/a byste na základě vlastních zkušeností studium na Vámi zvolené univerzitě (ve Vámi zvoleném studijním oboru) jinému nevidomému studentovi?

Dle jedenácti respondentů studium jejich nároky a požadavky splnilo. jedna studentka byla s vystudovaným oborem sice spokojena, avšak vzhledem k povolání, které nyní vykonává, jí studium příliš neprospělo. Šest respondentů by svůj studijní obor jednoznačně doporučilo jinému nevidomému studentovi. Dva respondenti se o vhodnosti zvoleného studijního oboru pro nevidomé vůbec nevyjádřili. Paní Marcela je přesvědčena, že by nevidomí zájemci o speciální pedagogiku měli svou volbu nejprve pečlivě zvážit, jelikož by v budoucnu mohli mít problémy s pracovním uplatněním (bez zrakové kontroly lze na běžných školách učit dosti obtížně). Jiná studentka zastává názor, že každý nevidomý je svébytnou individualitou, proto je obtížné komukoli doporučovat jakýkoli obor. Slečna Iva by svůj obor nevidícímu kolegovi doporučila jen v případě existence kvalitního rodinného zázemí a založení podpůrného univerzitního centra při UTB.

D) Návaznost zvoleného studijního oboru na možnosti pracovního uplatnění

1. Zajímáte se / zajímal/a jste se v průběhu studia o možnosti pracovního uplatnění ve svém oboru? Pokud ano, jakým způsobem? Pokud ne, z jakých důvodů?

Deset respondentů se o své budoucí uplatnění aktivně zajímalo již v průběhu studia, dva nikoli. U čtyř respondentů, kteří dosud studují, se prozatím nedá mluvit o příliš konkrétních plánech či představách souvisejících s aktivním hledáním zaměstnání, neboť mají před sebou ještě dosti dlouhou dobu studia a nemohou vědět, co do jejich života přinese budoucnost. Dva respondenty (pana Pavla a slečnu Radku), jež si dlouho nemohli najít práci v oboru, situace donutila k absolvování rekvalifikačního kurzu na maséra. V současné době jsou oba s povoláním, které vykonávají, spokojeni. Pan František se rozhodl zabývat se hledáním vhodné pracovní pozice až po dostudování, neboť v průběhu studia byl příliš zaměstnán povinnostmi s ním spojenými. Pan Karel obdržel po ukončení studia několik pracovních nabídek, avšak žádná se pro něj nejevila natolik lukrativní, aby ji přijal. Slečny Kamila a Iva jsou zaměstnány na částečný úvazek při studiu, což jim umožňuje čerpat cenné zkušenosti s výkonem prvního povolání. Slečna Kamila je externí zaměstnankyní počítačové firmy a slečna Iva působí jako lektorka anglického a francouzského jazyka na základní škole. Slečna Michaela příležitostně pořizuje cizojazyčné překlady pro soukromou firmu. Pan Tomáš po

dostudování zjistil, že se zřejmě poněkud minul oborem a uplatnění v něm by nevyhovovalo jeho potřebám a požadavkům. Ačkoli vystudoval speciální pedagogiku a učitelství hudební výchovy, zcela se odklonil od pedagogické dráhy, pro niž nemá předpoklady. Našel si pracovní místo v počítačové firmě. Kdyby měl nyní znovu rozhodovat o svém studijním zaměření, vybral by si s největší pravděpodobností právě informatiku. Paní Marcela si aktivně hledala zaměstnání již od 4. ročníku, avšak ani jí se nepodařilo uplatnit na poli speciální pedagogiky. Naskytla se jí nakonec práce v sociálně právní poradně pro tělesně postižené.

2. Myslíte, že jste zvolil/a obor skýtající dobré šance na nalezení pro Vás vhodného zaměstnání?

Osm respondentů věří, že při volbě studijního oboru postupovali správně. Někteří ve skrytu duše projevují obavy, jestli se kvůli zrakovému handicapu budou moci ve sféře své kvalifikace uplatnit v souladu s vytčenými představami. Tři respondenti jsou přesvědčeni, že při výběru studijního oboru šlápli poněkud vedle. Jeden respondent si není jist, zda vybíral správně či nikoli.

3. Jak si představujete své uplatnění na otevřeném trhu práce? Jakou profesi byste chtěl/a vykonávat? Zdůvodněte volbu této profese a konkretizujte své představy, nároky, potřeby a požadavky s ní spojené.

Pan Pavel a slečna Radka, kteří vykonávají povolání maséra, jsou se svou prací spokojeni. Kdyby o zaměstnání přišli nebo jej z nějakých důvodů museli změnit, pan Pavel by si přál pracovat jako soukromý učitel angličtiny a paní Radce by přineslo životní smysl povolání poradkyně pro klienty se zakovým postižením. Panu Tomášovi působení v počítačové firmě vyhovuje, jeho zaměstnání však není dobře placené, proto by se v budoucnu chtěl spíše uplatnit jako pracovník technické podpory, mít bližší kontakt se zákazníky a být lépe finančně ohodnocen. Paní Marcela je zaměstnána v poradně pro tělesně postižené, avšak nevyklučuje do budoucna možnost přednášet na univerzitě tyflopedit. Pan František by chtěl zastávat pozici poradenského psychologa, avšak prozatím na nabídku blížící se jeho představě nenarazil. Slečna Hana by chtěla skloubit koncertní kariéru s profesí schopné a žádané advokátky. Paní Karolína touží po práci v SPC či středisku ranné péče, ale lákalo by ji také přednášet speciální

pedagogiku na univerzitě. V SPC by si přála pracovat i slečna Michaela, ale stejně dobře by mohla i vyučovat němčinu. Slečna Iva vidí své místo na úřadě či v poradně na postu sociální pracovnice, nebo by se jí líbilo rozvíjet svou kariéru učitele cizích jazyků by se chtěla uplatnit paní Iva. Snem pana Karla je dostat se na pozici internetového poradce v obchodě s elektronikou či do TyfloCentra. Slečna Kamila by nesmírně ráda pracovala s dětmi. Pan Martin by se rád stal právníkem působícím v sociální oblasti a zabývajícím se pomocí handicapovaným.

4. Jste v případě nemožnosti realizovat se ve Vámi požadované profesi ochoten/na či schopen/na přehodnotit své požadavky, akceptovat různé alternativy nabízených pracovních míst a přizpůsobit se nárokům potenciálních zaměstnavatelů?

Polovina respondentů si je vědoma, že nalézt zaměstnání není v současné době vůbec jednoduché a že handicap může znamenat znesnadňující faktorem, proto by se požadavkům zaměstnavatele bezvýhradně přizpůsobila. Tři respondenti jsou rovněž ochotni učinit jistý kompromis, avšak nabídka pracovní uplatnění musí alespoň v základních rysech odpovídat jejich kvalifikaci. Tři respondenti od svých původních představ a požadavků již ustoupili tím, že se pustili na zcela jiné pole působnosti, než jaké pro ně předurčoval jejich studijní obor.

5. Uveďte, co byste mohl/a potenciálnímu zaměstnavateli nabídnout, čím mu můžete prospět.

Téměř všichni respondenti uvádějí znalost práce s PC na solidní uživatelské úrovni, nabízejí vysoké pracovní nasazení, neboť si příležitosti být zaměstnán velmi váží. Věřící, že mají schopnost empatie (vcítění se do pocitů jiných lidí), za výhodnou považují též vlastní zkušenost se životem s handicapem, je jim blízká problematika zrakově postižených. Čtyři respondenti si na sobě cení znalosti minimálně dvou cizích jazyků. Mezi dalšími kladnými vlastnostmi dominuje adaptabilita, pružnost a komunikativnost. Z odpovědí respondentů vyplývá jejich zdravé sebevědomí, sami sebe hodnotí jakožto přínosné pro zaměstnavatele. Jsou ochotni si práci udržet za každou cenu a dále se vzdělávat v profesi.

6. Víte, jak se ucházet o zaměstnání? Kam byste se obrátil/a s prosbou o radu či pomoc, kdybyste si nevěděl/a rady s některou z následujících nabízených alternativ.

Všichni respondenti kromě jednoho se domnívají, že dovedou správně napsat žádost o pracovní místo, sestavit strukturovaný životopis a složit motivační dopis. Vědí, jak se připravit na pracovní pohovor, znají zásady vhodné komunikace se zaměstnavatelem a umějí si poradit i v otázce volby vkusného oblečení, které by si vzali na pracovní schůzku. Čtyřem respondentům je známo, že by se v případě potřeby mohli obrátit na agentury podporované zaměstnání, místní pobočky TyfloCentra, Tyfloservisu či na různé webové servery, kdyby se z některou z výše uvedených alternativ nedovedli vypořádat sami. Dva lidé by využili rady rodičů či přátel. Dva dotázaní se nevyjádřili, či pomoc by vyhledali, kdyby se octli v úzkých.

7. Jak byste si počínal/a při hledání práce? Uveďte, zda byste se řídil/a těmito nabízenými alternativami.

Všichni respondenti uvedli, že by se zaregistrovali do evidence uchazečů o zaměstnání na úřadě práce (někteří již v tomto ohledu disponují zkušenostmi). Žádný z nich by se nespolehal výhradně na pomoc pracovního úřadu. Deset respondentů by si zjišťovalo informace o volných místech na internetu či v tisku, podali by si inzerát a rozesílali by žádosti i životopisy do firem, o nichž by si mysleli, že jim mohou nabídnout vhodnou práci. Dva respondenti by pouze obesílali firmy žádostmi o zaměstnání. Jedenáct respondentů by zcela určitě požádalo o pomoc přátele a známé. Jedna dívka by tak učinila pouze tehdy, kdyby věděla, že jí takové počínání přinese smysl. Šest lidí by se při hledání zaměstnání obrátilo na instituce pomáhající zrakově postiženým najít práci (TyfloCentra, agentury podporované zaměstnání). Jedna slečna zmiňuje dobré zkušenosti s agenturou podporované zaměstnání. Dva respondenti by využili služeb těchto institucí, kdyby již neviděli jiné východisko z dlouhodobé nezaměstnanosti. Tři oslovení by podporu těchto institucí nevyhledali za žádných okolností, neboť v ně nechovají důvěru. Jeden respondent nemá možnost kontaktovat TyfloCentrum ani agenturu, neboť žádná z těchto institucí v místě jeho bydliště nepůsobí.

8. Jak byste postupoval/a v případě opakovaného neúspěchu při hledání zaměstnání?

Deset respondentů by v případě neúspěchu při hledání zaměstnání studovalo jiný vysokoškolský obor, nebo by nastoupilo na jazykovou školu. Jedna oslovená by se nevzdala a nadále by pokračovala v úsilí najít si práci. Jedna respondentka by se buď přihlásila na jazykovou školu, nebo by podstoupila rekvalifikaci.

9. Zvážil/a byste možnost případné rekvalifikace ve Vám blízkém nebo zcela jiném oboru? Pokud ano, za jakých podmínek? Upřednostnil/a byste absolvování rekvalifikace v rámci programů realizovaných úřady práce, nebo v rekvalifikačním středisku určeném přímo pro zrakově postižené klienty?

Pět respondentů by rekvalifikaci absolvovalo, kdyby je okolnosti přinutili, avšak raději by prošli rekvalifikačním kurzem přímo ve specializovaném středisku. Tři respondenti již rekvalifikaci podstoupili. Jedna z nich v zásadě preferuje kurzy pro vidící, jelikož přinášejí možnost kontaktovat se s intaktními lidmi. Dva respondenti by se do rekvalifikačního kurzu přihlásili pouze pod podmínkou, že by po jeho dokončení získali jisté pracovní uplatnění. Dali by přednost specializovanému rekvalifikačnímu středisku. Jedna respondentka by zvažila rekvalifikaci až po studiu jazyků s tím, že by upřednostnila rovněž středisko pro zrakově postižené. Slečna Hana je přesvědčena, že by jí rekvalifikace vzhledem k advokacii, kterou studuje, neměla co nabídnout, avšak její absolvování v budoucnosti strategicky neodmítá.

10. Je Vám známo, že některá TyfloCentra a agentury podporovaného zaměstnání pořádají projekty na zvýšení zaměstnatelnosti osob se zrakovým postižením? Uvažoval/a byste o účasti v takovém projektu? V čem konkrétně by Vám mohla podpora ze strany TyfloCentra či agentury být užitečná?

Šest respondentů je o projektech TyfloCenter i agentur podporovaného zaměstnání poměrně dobře informováno a v případě potřeby by se do projektů zaregistrovali. Tři dotázaní by se na tyto instituce obrátili jen v nouzi nejvyšší. Dva respondenti mají k dispozici pouze rámcové vědomosti o podobných projektech, ale zúčastnili by se jich, kdyby znali míru jejich úspěšnosti. Jedna respondentka vyhledala agenturu podporovaného zaměstnání a díky ní našla své nynější zaměstnání. Šest respondentů

by si představovalo, že jim agentura podporovaného zaměstnání pomůže při kontaktu se zaměstnavatelem, přizpůsobení pracovního prostředí, nácviku tras do zaměstnání a poskytne jim informace o vhodných oborech pro zrakově postižené. Pět respondentů nedovede s určitostí říci, jak by jim agentura mohla prospět.

11. Byl/a byste ochoten/na přestěhovat se za prací do jiného města či jiné obce? Pokud ano, za jakých podmínek? Pokud ne, z jakých důvodů?

Sedm respondentů by bylo ochotno přestěhovat se za prací do jiného města. Paní Marcela se již v minulosti přestěhovala, měla špatnou zkušenost, takže další stěhování by nejprve pečlivě rozvážila. Pan Karel se v současné době necítí natolik nezávislý, že by dokázal samostatně fungovat mimo domov. Kdyby se měl v budoucnu přestěhovat, chtěl by mít v dosahu služby TyfloCentra. Jedna respondentka by se přestěhovala pouze v případě, že by nová pracovní nabídka byla dostatečně atraktivní. Slečna Iva se v nejbližší době hodlá usadit ve vlastním bytě v místě svého současného bydliště. Jediné město, kam by se byla ochotna odstěhovat, je Olomouc. Slečna Kamila netuší, zda by kvůli práci dokázala změnit bydliště či nikoli.

12. Jestliže již máte jakékoli zkušenosti s hledáním zaměstnání či s výkonem konkrétního povolání, uveďte je.

Čtyři respondenti jsou zaměstnání na plný úvazek, jeden z nich projevuje značnou nespokojenost se současným povoláním. Dva oslovení si ke studiu přibrali částečný pracovní úvazek a se svou profesí jsou spokojeni. Pan František pracoval přibližně šest měsíců na dobrovolnickou smlouvu, avšak byl nucen toto zaměstnání opustit. Pět dotázaných nemá prozatím s výkonem povolání žádné zkušenosti.

13. Domníváte se, že Vám studium na vysoké škole poskytlo praktické vědomosti využitelné při hledání zaměstnání či výkonu budoucího povolání? Pokud ano uveďte, jaké. Pokud ne, uveďte, jaké vědomosti byste uvítal/a a jak byste si je rozšířil/a?

Šest respondentů se domnívá, že jim schází praktické vědomosti díky nedostatku studijní praxe. Čtyři respondenti si myslí, že jsou po praktické stránce pro hledání

zaměstnání či výkon povolání vybaveni dostatečně. Jeden respondent poukazuje na skutečnost, že mu studium poskytuje spíše teoretické znalosti, avšak nemá představu, jaké praktické vědomosti by do budoucna potřeboval. Jedna respondentka vyslovuje názor, že praktické poznatky si člověk osvojuje až při výkonu konkrétního povolání a že jejich získání závisí na každém individuálně. Dva již zaměstnaní respondenti si musejí vzdělání doplňovat a rozšiřovat navazujícími školeními v rámci vlastní iniciativy.

14. Myslíte, že Vaše vysoká škola přizpůsobuje náplň svých studijních oborů požadavkům trhu práce?

Se sedmi respondenty se domnívá, že vysoké školy na požadavky trhu práce reagují, neboť pravidelně pořádají veletrhy pracovních příležitostí. Čtyři respondenti jsou přesvědčeni, že vysoké školy požadavky trhu práce ignorují, nebo nemají povědomost, že by na ně reflektovaly. Jeden respondent odpověděl, že v době jeho studií vysoká škola na požadavky trhu práce nereagovala, avšak v současnosti mohlo dojít ke zlepšení situace, neboť struktura oboru, jehož je absolventem, prošla mnoha podstatnými změnami.

9.2 Podpůrná univerzitní centra

Jakožto v pořadí druhý respondentský subjekt byla do výzkumného vzorku zahrnuta podpůrná univerzitní centra, poněvadž se nezanedbatelnou měrou podílejí na usnadnění vysokoškolského studia těžce zrakově postižených zabezpečováním specifických služeb. Abych se o přínosu a významu těchto středisek pro zrakově handicapované studenty „přesvědčila na vlastní oči“, vešla jsem ve spojení se čtyřmi z nich. Navázala jsem kontakt s Centrem pomoci handicapovaným při UP v Olomouci, se střediskem pro pomoc studentům se specifickými nároky Teiresiás při MU v Brně a se dvěma nově ustavenými podpůrnými centry Pyramida a Slunečnice zřízených při OU a VŠB TU v Ostravě. V telefonickém hovoru jsem ozřejmila důvod, jenž mě vedl ke vstupu ve styk s nimi – tedy zmapování důležitosti jejich existence a práce pro studenty s těžkým zrakovým postižením. Všechna střediska předběžně přislíbila účast ve výzkumu. Na základě souhlasu, jenž jsem obdržela, jim byl rozeslán elektronický dotazník a průvodní dopis přibližující námět mé

diplomové práce a téma k ní přináležejícího výzkumu. Tři ze čtyř středisek svému předsevzetí dostala - vyplněný dotazník navrátila v řádném termínu na mou emailovou adresu. Spojení se střediskem Teiresiás k mé velké lítosti selhalo, jelikož jsem nedosáhla cíle hovořit s jeho ředitelem. Oba zmíněné dokumenty jsem mu sice poskytla v přílohách emailové zprávy, do jejíhož těla jsem vložila speciální vysvětlující úvodní slovo. Patříčně jsem objasnila motivy, které mě vedly k navázání úzké spolupráce s centrem. Teiresiás je nejdéle fungujícím, tudíž nejdříve založeným moravským univerzitním střediskem, jenž za dobu své existence nesporně nasbíralo nemalé množství zkušenosti na poli realizace podpůrných služeb „šitých na míru“ minoritě zrakově postižených studentů. Jsem si vědoma, že Masarykova univerzita přijala do řad svého studentstva mnohem více zástupců z komunity slabozrakých či nevidících než kterákoli jiná moravská vysoká škola. Středisko Teiresiás tedy pracuje s velkým počtem takto znevýhodněných klientů, což je nepochybně podmíněno vybudováním široké škály neustále se zdokonalujících služeb na vysoce profesionální úrovni. Není proto divu, že mi na stanovisku střediska s tak význačným postavením a celorepublikovou působností nesmírně záleželo. Vůbec mi nepřišlo na mysl pochybovat o vlastní pevné víře, že kompletní dotazníkový formulář z „rukou“ centra Teiresiás se v mé schránce na elektronickou poštu objeví mezi prvními, vždyť středisko se jistě bude chtít pochlubit sladkým ovocem své práce dozrálém na slunci neutuchajícího úsilí podněcujícího pokroky k lepšímu v kvalitě služeb. Ve zdar kooperace mezi mnou a vedoucím střediska Teiresiás jsem doufala také proto, že se naše vzájemné vztahy rozvíjely až dosud nanejvýš příznivě. Přátelský přístup střediska ke mně osobně i k požadavkům týkajících se mého studia, které jsem na ně kdykoli vnesla, mě utvrzoval v přesvědčení, že tato rovina vztahu zůstane zachována i nadále a že výměně informací nebude stát v cestě žádná překážka. Události se však vyvinuly v naprostém nesouladu s mými předpoklady. Středisko Teiresiás se zřejmě rozhodlo využít práva do mého výzkumu nezasahovat, jelikož o sobě ani po několika opakovaných urgencích nedalo vědět. Nyní se asi jen těžko dozvím, jaké okolnosti zavinily vzniklé nedorozumění týkající se vyplnění mého dotazníku, každopádně jsem však nezískala podstatné údaje, s nimiž jsem předem počítala. Při začleňování postoje střediska Teiresiás do celkového hodnocení vyjádření všech oslovených podpůrných univerzitních center jsem se musela spolehnout pouze na informace, jež bylo lze načerpat z jeho oficiálních internetových stránkách. K některým klíčovým položkám dotazníku vyžadujících konkrétní fundovanou odpověď zasvěceného zaměstnance střediska, se mi na internetu bohužel nepovedlo najít vyjádření.

Vlivem těchto znesnadňujících činitelů může dojít ke zkreslení či neúplnosti celkové představy o přínosu a významu aktivit střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky. K vyrovnání tohoto deficitu použijí maximum dostupných informací z webové sítě a k jeho zmírnění přispějí rovněž kladné ohlasy studentů na práci střediska, jež jsou součástí předchozí podkapitoly.

Následuje zhodnocení tří kompletních dotazníků od podpůrných univerzitních center, do něhož je zařazeno maximum dostupných faktických údajů o středisku Teiresiás.

9.2.1 Vyhodnocení dotazníků získaných od pracovníků podpůrných univerzitních center

1. Jaké důvody či pohnutky vedly Vaše centrum k orientaci Vámi poskytovaných služeb na podporu samostatného studia těžce zrakově postižených?

Centrum pomoci handicapovaným Olomouc se začalo orientovat na podporu samostatného studia těžce zrakově postižených již od svého založení v roce 1996. Tato nepočatná minorita mezi ostatními studujícími je v koncepci střediska pokládána za skupinu, která potřebuje velkou pozornost při vyrovnávání příležitostí. Z tohoto důvodu věnovalo přednostní pozornost právě jejich potřebám a požadavkům spojených s vysokoškolským studiem.

Centrum Slunečnice bylo založeno s podporou projektu ESF „necht’ studuje kdokoli, kdekoli a kdykoli“. Podnět k jeho vzniku zavdala zrakově postižená studentka, která úspěšně prošla ekonomickou fakultou VŠB.

Na zacílení služeb centra Pyramida ku pomoci zrakově postiženým studentům se podílel zájem stejně znevýhodněných žáků středních škol stát se posluchači jejích fakult.

Klíčovou pohnutkou pro založení střediska Teiresiás se stala touha některých univerzitních profesorů usnadnit studium různě znevýhodněným studentům, jichž na MU postupně přibývalo. Mezi ně spadají samozřejmě i ti s těžkým zrakovým postižením, řešením jejichž záležitostí by se univerzita jako celek zřejmě vůbec nezabývala, jelikož by jí k tomu scházely finanční prostředky a nedostávalo by se jí ani

času pro obhajobu jejich zájmů. V této souvislosti jistě není bez zajímavosti, že Akademický senát MU při diskusích o založení takto zaměřeného celouniverzitního pracoviště jeho význam a přínos mnohokrát zpochybňoval. Nebyl si totiž jist, zda se obhajoba znevýhodněných minorit v řadách intaktního studentstva z dlouhodobého hlediska vůbec vyplatí. Hrstka nadšenců zapálených pro dobrou věc se nedala odradit počáteční nedůvěrou v zamýšlený a dlouho plánovaný záměr. Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky vstoupilo do sféry života zrakově postižených 1. ledna roku 2000.

2. Zaměřujete se na pomoc této skupině handicapovaných již od svého vzniku, nebo se toto zaměření vyprofilovalo postupem doby?

Pomoc studentům s těžkým zrakovým postižením spadá do působnosti Centra pomoci handicapovaným již od počátku jeho fungování.

Centrum Slunečnice v době svého vzniku začalo podporovat nejen studenty se zrakovým postižením, ale i další jakkoli znevýhodněné studenty, jejichž handicap by mohl na vysoké škole představovat zdroj potíží či nepříjemností.

Centrum Pyramida přispívá k ulehčení zrakově postiženým v oblasti studia ode dne svého založení, tj. 1. ledna 2008.

Středisko Teiresiás se na studenty se zrakovým postižením soustřeďuje také od doby, kdy vešlo v život. Je mimo jiné garantem programu celoživotního vzdělávání nevidomých, jehož cílem je umožnit zrakově postižené veřejnosti, aby si bez ohledu na věk a sociální postavení doplnila vzdělání v dílčích předmětech akreditovaných studijních oborů způsobem odpovídajícím zrakovému handicapu.

3. Studenti se zrakovým postižením:

3a. Kolik studentů v současné době studuje na univerzitě, při níž působí Vaše středisko?

Olomoucké centrum eviduje cca deset studentů se zrakovým postižením, středisko Slunečnice ví o jednom. Pyramida nemá možnost angažovat se ve prospěch žádného zrakově postiženého studenta, jelikož na OU se v současné době nikdo takový nenachází.

Teiresiás nabízí pomocnou ruku několika desítkách studentů, jež mají problémy se zrakem. Přesný počet mi bohužel není znám.

3b. Kolika z nich poskytujete své služby?

Na Centrum pomoci handicapovaným se v současné době obrací pět zrakově postižených studentů, pomoci Slunečnice se dožaduje jeden. Pyramida není k dispozici žádnému, neboť zrakově postižení neprojeví o studium na OU vážnější zájem. Teiresiás vychází vstříc mnoha studentům se zrakovým handicapem, avšak pro přesnější specifikaci se mi nedostává relevantních údajů.

3c. Jestliže někteří zrakově postižení studenti Vaše služby nevyužívají, uveďte, z jakých důvodů.

Pracovnice střediska působícího při ÚP vysvětluje, že každý handicapovaný student musí o potřebnou podporu individuálně požádat. Jestliže tak některý neučiní, zřejmě o zásah ze strany centra nestojí, a nelze ho tedy ke spolupráci nutit žádnými prostředky. Nevyhledává-li zrakově postižený student zázemí podpůrného střediska, může se s největší pravděpodobností spolehnout na „zdravé“ spolužáky, rodinu či stále dokonalejší technické vybavení disponující mnoha užitečnými funkcemi.

4. Jaké druhy služeb můžete nabídnout studentům s těžkým zrakovým postižením studujícím na univerzitě, při níž působíte?

Olomoucké centrum svým studentům může nabídnout pomoc při volbě studijního programu nebo úpravě přijímacího řízení, digitalizaci učebnic či tisk skript do Braillova písma, nahrávání studijních materiálů na kazety, přizpůsobení studijního programu, průvodcovské služby, nácvik prostorové orientace a samostatného pohybu, podporu při komunikaci se studijním oddělením nebo některými vyučujícími.

Klienti centra Slunečnice mají k dispozici širokou škálu služeb adaptovaných dle jejich individuálních požadavků.

Pyramida poskytuje svým studentům různorodé kompenzační pomůcky a zajišťuje přístup do knihovny elektronických dokumentů potřebných ke studiu.

Ačkoli v okamžiku vzniku střediska Teiresiás existovalo už na Univerzitě Karlově v Praze jednak Centrum podpory studia zrakově postižených Carolina, jednak Institut základní rehabilitace zrakově postižených, na Českém vysokém učení technickém

v Praze Centrum Tereza pro podporu vysokoškolského studia zrakově postižených a na Univerzitě Palackého v Olomouci Centrum pomoci handicapovaným, Situace na MU je v několika ohledech jedinečná. Univerzita nemusí litovat, že se ke zřízení střediska uchýlila až s jistým zpožděním. Pro služby studentům se specifickými zrakovými potřebami na českých vysokých školách je nápadná dvojkolejnost asistence. Větší a výraznější větev praktické pomoci handicapovaným představuje skupina pracovišť, která lze zjednodušeně označit jako informatická. Vznikla na místech s informatickým zázemím (Carolina na Matematicko-fyzikální fakultě UK, Tereza na Katedře matematiky Fakulty jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT), bez ohledu na to, zda na příslušných fakultách jsou nevidomí studenti. Základem obou zmiňovaných pracovišť je počítačová studovna pro zrakově postižené s nákladným technickým vybavením, která představuje přirozené pracovní i kulturní centrum pro nevidomé zájemce celého regionu vlastně bez ohledu na to, zda vůbec studují na příslušné vysoké škole. Pro ně se pak konají především kurzy práce se specifickým hardwarem a softwarem. Zcela jinak je koncipována asistence pro nevidomé na pracovištích pedagogicko-poradenských, která vznikla z iniciativy kateder speciální pedagogiky (Centrum pomoci handicapovaným na UP v Olomouci). Technické vybavení a praktické informatické řešení nestojí vzhledem k poradenskému charakteru v centru pozornosti, hlubší zázemí těchto středisek představují kromě speciálně pedagogických kateder také mimouniverzitní poradenská střediska, pro něž tyto katedry vychovávají pracovníky. Výhodou je snaha o integraci a péče o osoby s různým postižením. Středisko Teiresiás je v popsaném kontextu výjimečné tím, že oba proudy (informatický i pedagogický) od samotného začátku slučuje a snaží se předcházet negativním důsledkům integrační i speciálně vzdělávací metodiky. Klade proto důraz na přímou specializovanou výuku odborných vysokoškolských předmětů (hmatová filologie, hmatová matematika) – nikoli jen metod orientace a sebeobsluhy nebo práce se speciální technikou. Středisko Teiresiás je ze všech univerzitních center jediné, které má charakter centrální univerzitní instituce: Je výukovým centrem s rozsáhlou vlastní výukou (lektorské kurzy doplňující nebo nahrazující řádnou výuku, kurzy celoživotního vzdělávání). má vlastní celouniverzitní studijní oddělení s právem registrace, zápisu a průběžné kontroly studia postižených studentů v Informačním systému MU. Je výzkumným pracovištěm s vývojem vlastních technologických řešení

a jako jediné v republice má charakter braillovského vydavatelství, celostátní vysokoškolské knihovny a asistentského dispečinku.

5. Poskytujete své služby i studentům z jiných univerzit, případně žákům středních škol?

5a. Pokud ano, konkretizujte, o které služby se jedná.

V silách Centra pomoci handicapovaným je vyslyšet i prosby zrakově postižených žáků středních škol. Ti potřebují zejména poradenství v oblasti volby vhodného oboru a přípravy na přijímací řízení. Za tímto účelem pro ně středisko zajišťuje studijní materiály v odpovídajícím formátu.

Slunečnice poskytuje středoškolským studentům zejména poradenství při výběru konkrétního oboru a zprostředkovává kontakt na jiné univerzitní instituce zabývající se danou problematikou.

Pyramida pořádá pro žáky středních škol především specializované semináře, přípravné kurzy k přijímacímu řízení, kurzy počítačové grafiky a zabezpečuje poradenské služby.

Poradenským a metodickým centrem pro středoškolské studenty je i středisko Teiresiás. Organizuje pro ně speciální přípravné kurzy k přijímacím zkouškám na VŠ, upravuje zadání testů do přijatelné a srozumitelné podoby, tiskne odborné texty, zapojuje žáky a studenty do programů celoživotního vzdělávání apod.

5b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů.

6. Jaké služby jsou těžce zrakově postiženými studenty nejčastěji požadovány?

Dle pracovnice olomouckého podpůrného centra požadují studenti nejčastěji úpravu studijních materiálů, tj. digitalizaci či tisk do Braillova písma a průvodcovské služby.

Pro klienty Slunečnice a Pyramidy je nejdůležitější přizpůsobení odborných textů, obzvláště pak převod do elektronické podoby.

O tom, které služby preferují klienti střediska Teiresiás, mě centrum nespravilo.

7. Vznášejí těžce zrakově postižení studenti k Vaší práci připomínky?

7a. Pokud ano, čeho se týkají?

Z odpovědí těžce zrakově postižených respondentů studujících na MU v Brně a využívajících služby střediska Teiresiás vyplynulo, že vznášejí námitky k tempu dodávání a zpracovávání odborných učebnic a skript. Centrum se snaží situaci řešit, avšak vzhledem ke stále narůstajícímu počtu špatně vidících studentů bývá nezdědka značně obtížné vyhovět všem v pravou chvíli.

7b. Jakým způsobem se je snažíte řešit?

7c. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů nemají námitky.

Centrum pomoci handicapovaným žádné výraznější připomínky na svou adresu prozatím nezaznamenalo. Jeho pracovnice si myslí, že je tento uspokojivý stav způsoben nízkým počtem studentů se zrakovým postižením na ÚP, z čehož plyne dostatek času na každého jednotlivce. Studenti jsou se zaměstnanci centra v neustálém kontaktu, takže mohou obě strany okamžitě a pružně reagovat na přednesené požadavky, případně vzniklé problémy.

Slunečnice se studenty komunikuje osobně v pravidelných intervalech, proto se s nimi vždy domluví na vhodné podpoře respektující jejich individuální potřeby.

8. Inspirují Vás náměty a požadavky těžce zrakově postižených studentů nebo jiných osob k rozšiřování a zkvalitňování Vašich služeb?

8a. Pokud ano, uveďte konkrétní náměty a sdělte, odkud pocházejí.

Podpůrné univerzitní centrum v Olomouci se nechalo inspirovat náměty studentů se zrakovým postižením týkajících se vybavení kolejí počítačem s hlasovým softwarem a navázání bližší spolupráce s knihovnou. Centrum mezi nimi distribuuje kartičky opravňující je vypůjčovat si i ty knihy, které jsou jinak k mání pouze prezenčně.

Slunečnice vysvětluje, že se podněty studentů inspirovat sice nechává, ale jde jen o doprovodné a doplňkové služby. Centrum Pyramida si dalo poradit v oblasti obohacování fondu elektronické knihovny a zkvalitňování asistenčních služeb.

Zda nápady okolí oceňuje také středisko Teiresiás, netuším.

9. Spolupracujete na poli poskytování svých služeb i s jinými univerzitními středisky?

9a. Pokud ano, uveďte konkrétní příklady této spolupráce.

Olomoucké středisko se snaží navazovat styk s jinými podpůrnými středisky prostřednictvím vzájemných výměn informací a komunikace o společných problémech.

Slunečnice spoluprací s ostatními podpůrnými středisky sice rozvíjí, avšak její charakter a budoucí perspektivu prozatím nelze konkretizovat.

Pyramida spolupracuje s jinými podpůrnými centry především při pořádání kurzů a seminářů.

Nedostižným vzorem pro středisko Teiresiás je po celý čas jeho existence pražské podpůrné centrum Tereza. Ze vzájemné spolupráce vzešlo mnoho užitečných projektů. Za všechny lze jmenovat zrod několika hybridních publikací, jež mohou být čteny za pomoci počítače nahraným lidským hlasem i bodovým písmem na Braillovském displeji současně.

10. Zaměřuje se Vaše činnost i na pomoc těžce zrakově postiženým studentům při hledání vhodného pracovního uplatnění?

10a. Pokud ano, uveďte, jakým způsobem.

10b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů tomu tak není.

Centrum pomoci handicapovaným se na tuto službu nespécializuje, jelikož ze strany studentů prozatím nevzešel námět. Nejspíše je nenapadlo, že by takovouto podporu mohli požadovat.

Slunečnici na tomto poli působnosti dosud scházejí zkušenosti, nalézají se teprve ve fázi příprav obdobně zaměřeného projektu.

Příbuzné stanovisko k problematice zaujímá i Pyramida, jelikož k jeho otevření došlo nedávno a jasnou či mlhavou budoucnost má ještě před sebou.

Nemohu zodpovědně říci, zda takto svým studentům prospívá středisko Teiresiás.

11. Domníváte se, že byste Vy sami mohli své služby nějak rozšířit či zkvalitnit?

Pokud ano, uveďte konkrétní příklady. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů nikoli.

Podpůrné středisko působící při UP by zkrátilo čekací intervaly potřebné pro převod studijních materiálů do digitální či Braillové podoby. V současnosti taková úprava trvá dva týdny až měsíc. Studenti tempo sice respektují, avšak zlepšení by jistě uvítali.

Centrum Slunečnice je přesvědčeno, že je stále co zlepšovat.

Pyramida by rozšířila především fond elektronické knihovny, zkvalitnila asistenční služby a zavedla poradenství v oblasti pracovního uplatnění.

Názor střediska Teiresiás nemám k dispozici.

9.3 TyfloCentra

Třetí kategorii respondentů v mém výzkumu tvoří TyfloCentra. Oslovila jsem čtyři regionální střediska v Brně, Olomouci, Zlíně a Ostravě, abych získala informace o dvou okruzích jejich působnosti. Prvořadou oblastí, na niž se soustředil můj zájem, se stala realizace projektů na zvýšení zaměstnatelnosti osob s těžkým zrakovým postižením. Potřebovala jsem se dozvědět, zda čtyři výše uvedená krajská pracoviště TyfloCentra učinila v současné či nedávné době tyto projekty součástí aktivit, jejichž cílem má být podpora integrace těžce zrakově postižených lidí do intaktní společnosti. V případě, že se centra v takových činnostech angažovala, jsem je požádala, aby podrobně charakterizovala jejich cíl i náplň a zhodnotila úspěšnost z pohledu klientů i z vlastní perspektivy. Druhá tematická oblast sestávala z dotazů zjišťujících, zda a jakým způsobem přispívají TyfloCentra k usnadnění průběhu studia těžce zrakově postižených univerzitních studentů. S pracovníky všech čtyř středisek – brněnského, olomouckého, zlínského i ostravského - jsem nejprve vstoupila do telefonického kontaktu, abych krátce vysvětlila, jaký výzkum právě provádím a proč je jejich účast v něm pro mě důležitá. Záměrem stručného rozhovoru bylo nadchnout tyto instituce pro výzkumný záměr a přesvědčit je ke spolupráci. Žádné středisko neodmítlo podílet se na výzkumu, což mě vedlo k rozeslání elektronických dotazníků a průvodních dopisů ozřejmujících důkladněji účel výzkumu i celé diplomové práce. Zaměstnanci TyfloCenter zaznamenávaly své odpovědi přímo do dotazníkových formulářů, které mi vrátili vyplněné stejnou cestou, jakou je obdrželi. Velmi iniciativní pracovnice krajského střediska v Olomouci poskytla můj dotazník pobočkám v Jeseníku a Prostějově, takže se ke mně zcela neplánovaně dostaly dva kompletní formuláře navíc. Nezištnou ochotu této odbornice na svém místě jsem náležitě

ocenila – jejího úsilí zprostředkovat mi údaje z dalších dvou pracovišť TyfloCentra si nesmírně vážím. Tím bylo totiž dosaženo rozšíření výzkumného vzorku a jeho obohacení o další přínosná fakta.

K záznamům relevantních informací použilo všech šest do procesu zapojených institucí osobních stolních počítačů, k jejich předání pak posloužila elektronická pošta. Při zpracování výsledků z dotazníků jsem opět postupovala technikou obsahové a srovnávací analýzy, jejíž kategorie přesně korespondují s předloženými otázkami.

Následuje celkové shrnutí a vyhodnocení výpovědí z dotazníků, jež vypracovali zaměstnanci čtyř krajských a dvou okresních středisek TyfloCentra.

9.3.1 Vyhodnocení údajů získaných od TyfloCenter

1. Realizovali jste nebo realizujete v současné době projekt zaměřený na zvýšení zaměstnatelnosti osob s těžkým zrakovým postižením?

Pět ze šesti oslovených TyfloCenter je do takového projektu v současnosti zapojeno, pouze jedno (TyfloCentrum Zlín) nikoli.

2. Pokud ano, odkud vzešel podnět k jeho realizaci.

Dle vyjádření TC Olomouc se zrodil námět pro uskutečnění projektu na základě výzvy Evropské unie poukazující na dlouhodobě nepříznivou situaci v oblasti zaměstnatelnosti zrakově postižených. Podstatnou roli hrály i dlouhodobé zkušenosti na poli této problematiky, jež načerpala Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých. Okresní střediska v Prostějově a Jeseníku se pak nechala inspirovat iniciativami jim nadřazeného ústředí v Olomouci. TC Brno bylo podníceno místní odbočkou SONS, která se na vyvíjení aktivit zvyšujících zaměstnanost zrakově postižených podílí velmi dlouho. Prostředky na uvedení projektu v život získávalo z programů Phare a Equal vzešlých z úsilí EU. Ostravskému TyfloCentru zavdali podnět ke vzniku projektu samotní těžce zrakově postižení klienti, ohrožení či přímo trpící důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti.

3. Jakým způsobem se klienti na Vás obracejí nebo jak na ně získáváte kontakt?

Pět středisek TC uvedlo, že se na ně klienti obracejí sami, dozvědí-li se jakýmkoli způsobem o jejich aktivitách (propagační letáčky v ordinacích očních lékařů a na úřadech práce, tematicky zaměřené semináře či výstavy apod.). Klienti jsou k nim doporučení očními lékaři, pracovníky SONS a Tyfloservisu nebo jinými organizacemi (sdružení hluchoslepých). Sama TyfloCentra potenciální zájemce vyhledávají například formou přednášek pro uchazeče o zaměstnání evidované na úřadech práce, s pomocí internetových prezentací, pořádáním osvětových diskusí či seminářů.

4. Je pro účast v projektu nutná registrace? Pokud ano, popište její průběh a způsob.

Pokud ne, vysvětlete, proč nejsou zájemci o službu registrováni.

TC Olomouc objasnilo, že uchazeči o službu jsou registrováni na základě podmínek stanovených zákonem č. 108/2006 Sb. Je s nimi sepsána smlouva o poskytnutí služby. TC Jeseník a TC Prostějov postupují při registraci klientů v souladu s olomouckým ústředím. Z vyjádření TC Brno a TC Ostrava vyplývá, že zákon o sociálních službách nestanovuje povinnost těchto institucí zažádat o registraci nutnou pro angažovanost v projektu. Ochranu nezaměstnaných a jejich podporu při hledání práce nelze dle zmíněného zákona pokládat za sociální službu, tudíž registrace TC Brno jakožto poskytovatele sociálních služeb s tématem pracovního uplatnění nesouvisí. Ředitelka TC Brno ovšem dodává, že prostředky nezbytné pro chod projektu je možné získat ze zdrojů EU – klíčem k dosažení na tyto finance je podání příslušné žádosti na ministerstvo. TC Brno ani TC Ostrava však neodpověděly na otázku, jakým způsobem jsou jejich klienti v projektu evidováni (tzn. je-li mezi nimi a střediskem uzavřen smluvní vztah).

5. Charakterizujte poslání, cíl a náplň projektu:

- doba trvání projektu

Projekt realizovaný TC Olomouc a jeho pobočkami v Prostějově a Jeseníku trvá dva roky, projekt TC Brno pouze 23 měsíců. Projekt TC Ostrava probíhá po dobu jednoho roku.

- fáze realizace, v níž se projekt nachází

Projekt TC Olomouc a jeho poboček je rozdělen na osm etap a nachází se v závěrečné fázi. Do finále dospěl také brněnský projekt. Projekt ostravského TyfloCentra byl ukončen již před časem.

- cyklus projektu

Projekty TC Olomouc, Prostějov, Jeseník i Brno se nacházejí v poslední etapě, u projektu TC Ostrava nadešel konec již před časem (termín jeho závěru nebyl upřesněn)

- Počet účastníků projektu

Do projektů TC Olomouc a s ním spolupracujících středisek v Prostějově a Jeseníku bylo zapojeno celkově 71 klientů, z nichž 10 připadlo na TC Jeseník. Projektu TC Brno se zúčastnilo 31 klientů a v projektu TC Ostrava bylo angažováno 117 zájemců o nalezení zaměstnání.

- záměr projektu

TC Olomouc (včetně odloučených pracovišť) a TC Brno se shodla v názoru, že za náplň projektu je možné označit zvýšení zaměstnatelnosti osob s těžkým zrakovým postižením, neboli nárůst jejich schopností uplatnit se na trhu práce. Regionální středisko severomoravského kraje spatřuje podstatu svého projektu v posílení kapacit TyfloCentra Ostrava a v rozvoji sítě středisek integračních aktivit moravsko-slezského kraje. Z vysvětlení ředitele ostravského střediska jsem vyrozuměla, že si jeho projekt kladl za cíl opatřit těžce zrakově postiženým lidem místa buďto přímo v TC Ostrava, nebo na jím zřízených detašovaných pracovištích, případně střediscích integračních aktivit náležejících do sféry působnosti SONS. Měl-li projekt zcela jiný účel, jeho povaha ze slov vedoucího nevyšla bohužel najevo.

- cílová skupina, na niž se projekt zaměřuje

Cílovou skupinou projektu TC Olomouc i odlehlých pracovišť jsou občané se zrakovým postižením ve věku od 18 do 60 let i jejich potencionální zaměstnavatelé. Účastníky projektu TC Brno mohou být všichni lidé s těžkým zrakovým postižením v produktivním věku, kteří nemají práci a chtějí by ji získat. Projekt TC Ostrava je určen dlouhodobě nezaměstnaným zrakově postiženým občanům.

- konkrétní služby, prostředky podpory a pomoci zařazené do projektu

Projekt TC Olomouc a jeho detašovaných pracovišť Jeseník a Prostějov se soustřeďuje na individuální poradenství, nácvik psaní životopisu a motivačního dopisu, hledání v nabídkách práce, kurzy obsluhy PC, jazykové a vzdělávací kurzy, praxi u zaměstnavatelů a pracovní asistenci. Do projektu brněnského TC jsou zahrnuty diagnosticko-motivační aktivity, jejichž cílem je, aby si klient uvědomil, na jaké přičce vzhledem k hledání vhodného zaměstnání stojí a vykazoval dostatečnou motivaci k získání jemu odpovídajícího povolání. Záměrem vzdělávacích aktivit je zvýšit znalosti a dovednosti klienta, jež by mu pomohly zapojit se do pracovního procesu, tzn. sestavení strukturovaného životopisu a motivačního dopisu, základy administrativy, práce na PC (Excel, internet), sociálně komunikační dovednosti, pracovně právní poradenství, pracovní asistence apod. TC Ostrava vidí účel svého projektu v odborném sociálním poradenství, sociálně aktivizačních službách, v poradenských službách zaměřených na podporu uplatnění na trhu práce a ve vybudování regionálních středisek integračních služeb pro zrakově postižené (kde by tito s největší pravděpodobností také mohli získat zaměstnání).

- jiné charakteristiky projektu

TC Olomouc společně s odloučenými pracovišti navázalo kontakt s potenciálními zaměstnavateli zrakově postižených formou dopisů, letáků a telefonických rozhovorů. Uspořádalo pro ně semináře, na nichž je informovalo o výhodách zaměstnávání zrakově postižených. TC Brno uskutečnilo v rámci projektu individuální a skupinovou práci s klientem, při níž jde o jeho aktivní zapojení do procesu. Rovněž realizovalo jeden rekvalifikační kurz na pozici operátora callcentra. Služby TC Ostrava byly rozšířeny o vzdělávání klientů v oblasti jejich zaměstnatelnosti.

6. Charakterizujte úspěšnost projektu:

- kolik klientů projekt dokončilo nebo dokončí

Ze 71 klientů TC Olomouc a jeho odloučených pracovišť, kteří podepsali smlouvu, ji jeden předčasně ukončil kvůli nalezení zaměstnání. Ostatní klienti v projektu pokračovali, i když někteří z nich nastoupili do zaměstnání ještě před jeho závěrem. Z 31 klientů TC Brno jich 10 získalo zaměstnání, 3 účastníci projekt nedokončili ze zdravotních a jiných důvodů. Zbylí klienti práci prozatím nenalezli, avšak díky projektu si osvojili schopnost být zaměstnání. Poradenské služby jim budou

poskytovány i dále po ukončení projektu, existuje však reálná možnost, že po vyčerpání prostředků vyčleněných pro projekt je nebude z čeho hradit. Projekt ostravského TyfloCentra dokončilo všech 117 klientů, přičemž není jasné, kolik z nich si našlo uplatnění.

- Kolika klientům se díky projektu podařilo najít uplatnění a na jakých pozicích?

Díky projektu TC Olomouc a jeho odloučených pracovišť našlo práci 21 klientů, a to na pozicích masér, sociální pracovník, pedagogický asistent, kamelot, operátor PC, práce na PC doma, jednoduchá manuální práce doma, vrátný v supermarketu. Z klientů TC Brno se 10 uplatnilo jako masér, obsluha PC v TyfloCentru, pracovník na PC z domova, asistent sociálního pracovníka. V projektu TC Ostrava se pracovníčně uplatnilo osm klientů, avšak nebylo specifikováno, na jakých pozicích.

- Hodláte projekt v případě, že byl úspěšný, opakovat?

TC Olomouc a jeho přílehlá pracoviště projevují o zopakování projektu vážný zájem, ale prozatím očekávají výzvu a finanční podporu z ministerstva, v současné době tedy není zahájení druhé fáze jisté. TC Brno nehodlá projekt opakovat – potřebuje jej spíše poněkud obměnit. TC Ostrava by se naopak druhé projektové etapě s totožnou strukturou nebránilo.

7. Byl projekt z pohledu klientů úspěšný? Pokud ano, konkretizujte jeho přínos. Pokud ne, uveďte, jaké připomínky klienti vznášeli a jakým způsobem jste se je snažili řešit.

TC Olomouc i střediska Prostějov a Jeseník hodnotí projekt jako úspěšný – poměrně vysoký počet klientů našlo zaměstnání, 15 klientů získalo zkušenost na praxi. Pro některé znamenalo velký úspěch i samotné odhodlání řešit situaci nezaměstnaného. Všichni účastníci projektu si zvýšili sebevědomí, naučili se samostatně prezentovat na veřejnosti a nebát se oslovit zaměstnavatele, předávali si mezi sebou zkušenosti. Někteří si osvojili jazykové znalosti a zdokonalili se v práci na PC. Klienti TC Brno ocenili praktičnost projektu, uvedení do reality i získané dovednosti. Nedostatek pro ně představoval malý pokrok zaměstnavatelů v ochotě dát zrakově postiženým lidem práci. O přínosnosti projektu TC Ostrava svědčí výrazné společenské zapojení a uplatnění klientů, služby centra vyhledávají a využívají i po ukončení projektu.

8. Jak hodnotíte Vy sami projekt z hlediska úspěšnosti?

Všech pět TyfloCenter pokládá projekt za úspěšný.

8.a Myslíte, že by bylo možné na projektu ještě něco vylepšit?

TC Olomouc by zefektivnilo financování – nebylo možno přesouvat peněžní prostředky mezi jednotlivými bloky projektu, což omezovalo motivaci klientů. TC Prostějov by rozšířilo nabídku kurzů a jejich akreditaci. TC Jeseník je s rozsahem a úrovní projektu spokojeno. TC Brno by snížilo administrativní náročnost projektu, aby zbylo více času pro samotnou práci s klienty. Subjekty podílející se na projektu TC Ostrava (klienti, zaměstnavatelé, realizátoři) poukázali na příliš krátkou dobu jeho trvání a nedostatek finančních prostředků. Datum odevzdání vyúčtování a uzavření projektu bylo totožné s termínem ukončení, proto TC ztratilo možnost uplatnit všechna vydání z posledního měsíce.

8.b Jestliže projekt úspěšný nebyl, uveďte, z jakých důvodů.

Dle mínění všech pěti zainteresovaných TyfloCenter měl projekt úspěch.

9. Pokud takovýto projekt nerealizujete nebo jste nerealizovali, uveďte, z jakých důvodů.

Na otázku odpovídalo pouze TC Zlín, jelikož jako jediné nepodávalo návrh na registraci projektu. Udržuje však kontakt s agenturami podporovaného zaměstnání, jejímž klientům je po domluvě ochotno poskytnout prostory ke schůzce.

10. Obracejí se na Vás těžce zrakově postižení vysokoškolští studenti s prosbou o pomoc při usnadnění jejich studia?

TC Olomouc uvedlo, že se těžce zrakově postižení vysokoškolští studenti na něj neobracejí, neboť upřednostňují služeb podpůrného univerzitního střediska. Najdou se spíše zájemci z řad absolventů. Zrakově postižení studenti vysokých škol nevyhledávají příliš ani pomoc TC Jeseník, jelikož z regionu většinou sami odcházejí kvůli nízké nabídce pracovního uplatnění. TC Prostějov a TC Zlín se k otázce nevyjádřila. Vedoucí TC Brno vysvětlila, že vysokoškolští studenti se zrakovým postižením podporu střediska při studiu nepotřebují, jelikož jim stejné služby nabízí

podpůrné univerzitní centrum. Kdyby se však na TC obrátit rozhodli, dostalo by se jim služeb v totožné kvalitě a za stejných podmínek, jaké stanovuje středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky. TC Ostrava poskytuje vysokoškolským studentům se zrakovým handicapem v současné době pouze zácvik v práci na PC, poněvadž jiné důležité služby jim zprostředkovávají nově zřízená podpůrná centra při Ostravské Univerzitě nebo VŠB.

11. Domníváte se, že jsou vysokoškolští studenti s Vámi poskytovanými službami spokojeni?

Dle mínění olomouckého TC jsou zrakově postižení studenti spokojeni se širokou škálou volnočasových aktivit, které pro ně středisko pořádá. Jesenické, prostějovské a zlínské TC na otázku neodpověděly a TC Brno nemá k dispozici průzkum o spokojenosti studentů se službami, proto se necítí kompetentní k posouzení tohoto stanoviska. Vysokoškolští studenti, jež prošli kurzem obsluhy PC v TyfloCentru Ostrava vyjádřili svou spokojenost v rámci individuálních pohovorů s lektorem a příznivých zpětných vazeb poskytnutých ostatním pracovníkům.

12. Domníváte se, že byste Vy sami mohli služby poskytované těžce zrakově postiženým vysokoškolským studentům nějak zkvalitnit či rozšířit?

TC Olomouc je připraveno rozšířit své služby v rámci Job clubu – besedy se zaměstnavateli, exkurze na pracovištích, semináře pro zaměstnavatele. Výuku práce na PC by bylo potřeba obohatit o nadstavbové kurzy. Vylepšení by si zasloužily i kurzy cizích jazyků. TC Jeseník podotklo, že by své služby zřejmě rozšířilo a zkvalitnilo, avšak blíže záměr nespecifikovalo. TC Prostějov a Zlín se opět nevyslovila. Brněnské TyfloCentrum by své služby rozšířilo v oblasti mimoškolních aktivit a účelného trávení volného času vysokoškolských studentů. Zrakově postižení studenti vysokých škol nejsou pro TC Ostrava primární cílovou skupinou. Pokud by si ale přáli jeho služeb využívat, středisko se přizpůsobení v tomto ohledu rozhodně nebrání.

9.4 Agentury podporovaného zaměstnání

Čtvrtým prvkem výzkumného jádra jsou agentury podporovaného zaměstnání. Do účelového výběru, jenž byl klíčovým kritériem pro sestavení vzorku, se dostalo šest agentur podporovaného zaměstnání sídlících ve zlínském, olomouckém, jihomoravském a moravsko-slezském kraji. Jihovýchodní Moravu reprezentuje zlínská agentura podporovaného zaměstnání zřízená při Centru služeb postižených ve Zlíně a vsetínská agentura Elim. Brněnská agentura Agapo a vyškovské občanské sdružení Piafa zastupují jihomoravský kraj. Za kraj olomoucký figuruje ve výzkumu agentura Spolu Olomouc a zájmy moravsko-slezského kraje hájí občanské sdružení Kafira. S pracovníky všech šesti agentur jsem se nejprve spojila telefonicky a požádala je, zda jim mohu zaslat dotazník zjišťující, zda poskytují služby podporovaného zaměstnání i občanům s těžkým zrakovým postižením. Agentury byly s účastí ve výzkumu srozuměny, žádná podíl na jeho realizaci neodmítla. Instituce obdržely elektronickou poštou dotazníky, které vyplňovaly na osobních počítačích. Formuláře s kompletními daty mi byly navraceny znovu emailem. Při zpracování údajů jsem se řídila opět technikami obsahové a srovnávací analýzy, jejichž kategorie jsou ve shodě s otázkami dotazníku.

Následuje vyhodnocení informací získaných od šesti agentur podporovaného zaměstnání.

9.4.1 Vyhodnocení výpovědí shromážděných agenturami podporovaného zaměstnání

1. Poskytuje Vaše agentura služby podporovaného zaměstnání těžce zrakově postiženým zájemcům? Pokud ano, uveďte, po jak dlouhé časové období (zda tomu tak je již od vzniku agentury, případně zda se toto zaměření postupně vyprofilovalo a odkud k němu vzešel podnět).

Agentura Elim Vsetín poskytuje služby podporovaného zaměstnání těžce zrakově postiženým zájemcům od svého vzniku v roce 2003. Jejím cílem je pomoc jakkoli znevýhodněným lidem uplatnit se na otevřeném trhu práce. Agentura Spolu Olomouc funguje od roku 2001. Zpočátku nabízela služby podporovaného zaměstnání výhradně občanům s mentálním handicapem, avšak v průběhu času se její působnost rozšířila i směrem ke zrakově postiženým. Takto znevýhodnění klienti se pracovníkům agentury

jeví jako nanejvýš vhodná cílová skupina, neboť při hledání zaměstnání potřebují překonat množství různorodých bariér. Činnost sdružení Kafira Opava se soustřeďuje výlučně na zrakově postižené, pro provozování agentury práce získalo registraci teprve před dvěma lety. Agentura Agapo Brno vznikla v květnu 2005 za účelem pomoci rozličně znevýhodněným osobám, mezi něž spadají i ty se zrakovým postižením. Agentura nedisponuje dostatkem zkušeností s přístupem k těžce zrakově postiženým žadatelům o službu podporovaného zaměstnání, neboť se na ni obrátili s tímto požadavkem teprve čtyři takto handicapovaní lidé. Agentura podporovaného zaměstnání založená při Centru služeb zdravotně postiženým Zlín zahájila svou činnost v prosinci 2005 a od té doby mohou vyhledávat její služby i občané s těžkým zrakovým postižením. Ačkoli je vyškovská agentura Piafa členem České unie pro podporované zaměstnání, nezabývá se touto službou již bezmála dva roky, její aktivity spočívají spíše v sociální rehabilitaci. Pracovníci v ní zaměstnaní se dosud s žádným těžce zrakově postiženým člověkem nesetkali. Pokud by tento do agentury někdy zavítal, byl by odkázán na místní pobočku TyfloCentra. Vzhledem k charakteru své činnosti nebude sdružení Piafa ve výzkumu dále figurovat.

2. Jakým způsobem se na Vás těžce zrakově postižení klienti obracejí, jakým způsobem na ně získáváte kontakty?

Agentuře Elim Vsetín doporučuje klienty úřad práce a známí. Agenturu Spolu Olomouc klienti oslovují sami, nebo jsou jí doporučováni úřadem práce. Dříve klienty na agenturu odkazoval Tyfloservis, ale od doby, kdy začalo podobný projekt provozovat místní TyfloCentrum, nepřibývají agentuře noví zájemci se zrakovým postižením. Agentura Kafira získává své klienty na základě doporučení očních lékařů, úřadů práce či bývalých zrakově postižených uživatelů služby. Agentura Agapo motivuje potenciální klienty k účasti na službě tím, že vydává pravidelné články v městských zpravodajích, uveřejňuje tiskové zprávy a kontaktuje organizace poskytující sociální služby, spolupracuje s úřady práce, pořádá příležitostné akce v rádiu a televizi a organizuje výstavy. Zlínskou agenturu oslovují klienti sami, nebo jí jsou doporučeni úřady práce.

3. Je nutné, aby se zájemci o Vaše služby registrovali? Pokud ano, popište způsob, průběh, náležitosti a podmínky registrace. Pokud ne, vysvětlete, z jakých důvodů registrace zapotřebí není.

Zájemci o službu podporovaného zaměstnání v agentuře Elim Vsetín se registrují prostřednictvím dotazníku, jež s klientem vyplní pracovní konzultant. Dotazník musí obsahovat identifikační údaje klienta, kontakt na něj, informace o jeho vzdělání, zdravotní omezení, představu o vykonávané práci. Čekací doba pro zařazení do evidence je 3-6 měsíců. Poté jsou zájemci vyzváni ke kontraktačním schůzkám, na nichž se zjišťuje, zda spadají do cílové skupiny a jsou-li pro ně služby vyhovující. Vyplnění předběžného dotazníku s osobními údaji vyžaduje i APZ Olomouc. Po jeho vypracování je klient umístěn do evidence zájemců (v současné době registruje agentura přibližně 85 žádostí o službu). Agentura Kafira se svými klienty uzavírá ústní či písemnou smlouvu, od níž může zájemce o službu kdykoli odstoupit. Agentura Agapo sepíše s každým uživatelem dohodu o spolupráci, která se uzavírá na dobu dvou let s možností prodloužení na tři roky. Klient musí mít dlouhodobě stabilní zdravotní stav, závažné zdravotní znevýhodnění, doporučení od odborného lékaře a dobrou motivaci k hledání zaměstnání. Agentura upřednostňuje zájemce z Brna-Města a Brna-Venkova, v případě volné kapacity vezme klienty i odjinud. S uživateli zlínské agentury je veden ústní pohovor, při jehož příležitosti je vyplněn písemný dotazník. Cílem pohovoru je zjistit, zda je služba pro zájemce vhodná. Následně je s ním sepsána smlouva o poskytnutí služby.

4. Charakterizujte účel a náplň služeb s ohledem na těžce zrakově postižené klienty.

Agentura Elim Vsetín poskytla službu podporovaného zaměstnání třem klientům se zrakovým postižením ve věku 30-50 let. Jednalo se o dlouhodobě nezaměstnané absolventy základních a středních škol. Pracovní konzultant jim pomáhal při vyhledávání vhodného místa, kontaktoval zaměstnavatele a doprovázel klienty na přijímací pohovory. V roce 2007 poskytla agentura Spolu službu podporovaného zaměstnání dvěma ženám a jednomu muži s těžkým zrakovým postižením. Ženy byly ve věku 30 a 53 let. Mladší žena měla vysokoškolské vzdělání speciálního pedagoga, starší ukončila dvouletou ekonomickou školu. Muž absolvoval obchodní akademii pro zrakově postiženou mládež. Všem třem byla služba uzpůsobena podle individuálních potřeb a požadavků. Agentura Kafira má v databázi asi 200 osob s těžkým zrakovým postižením ve věku od 15 let, přičemž nezáleží na typu vzdělání či dřívějším zaměstnání. Poskytuje jim odborné sociální poradenství a sociálně aktivizační služby (ambulantní a terénní formy). Všechny služby jsou směřovány k pomoci nalézt a udržet si práci. Služby agentury Agapo doposud využili čtyři klienti se zrakovým postižením, lidé ve středním věku mezi 35-50 lety se

středoškolským či středním odborným vzděláním. Byli schopni si sami práci hledat, a proto nepotřebovali dlouhodobou podporu. Zlínská agentura poskytla službu doposud jednomu klientovi s těžkým zrakovým postižením s nižším vzděláním ve středním věku. Agentura své služby orientuje především na klienty s nižším vzděláním mezi 24 a 54 lety. Spočívají v analýze vlastních možností a schopností klienta, rozboru trhu práce, seznámení se zdroji informací o pracovních příležitostech, zdokonalení nebo získání základních dovedností ve využívání informační techniky (PC, mobil), v podpoře při hledání, získání a udržení pracovního místa.

5. Zhodnoťte úspěšnost služeb podporovaného zaměstnání z pohledu těžce zrakově postižených osob.

Agentura Elim Vsetín pomohla najít zaměstnání třem zrakově postiženým klientům. Jeden se stal pracovníkem knihovny, druhý se našel v profesi maséra a třetí se uplatnil jako dělník. Agentura Spolu Olomouc zprostředkovala pracovní uplatnění pro tři uživatele služby. Jedna klientka nastoupila na post sociální pracovníce a poradkyně pro zrakově postižené, jedna je zaměstnána doma na základě dohody o provedené práci, jediný muž se uplatnil jako lektor obsluhy PC. S pomocí agentury Kafira získalo zaměstnání přibližně 20 klientů. Uplatnili se v administrativní činnosti, v chráněných dílnách, jako pomocnice v domově důchodců či telefonní operátor. Agentura Agapo dopomohla k nalezení zaměstnání třem uživatelům. Jeden pracuje doma, druhý montuje součástky a třetí se requalifikoval na maséra. Jeden klient od smlouvy odstoupil předčasně s odůvodněním, že si chce práci hledat s využitím jiných zdrojů. Díky zlínské agentuře pracuje jediný zrakově postižený klient na pozici maséra, s agenturou udržuje trvalý kontakt.

6. Myslíte si, že byli / jsou klienti s Vámi poskytovanými službami spokojeni? Pokud ano, konkretizujte, co nejvíce oceňovali / oceňují. Pokud měli / mají připomínky nebo námitky, vysvětlete, v čem spočívali / spočívají a uveďte, jakým způsobem jste se snažili / se snažíte je řešit.

Všechny agentury se shodli, že klienti byli s jimi poskytovanými službami spokojeni, nevznášeli žádné námitky. Úroveň spokojenosti je pravidelně hodnocena dotazníky či zpětnovazebnými pohovory.

7. Myslíte si, že by se na kvalitě Vašich služeb poskytovaných osobám s těžkým zrakovým postižením dalo něco zlepšit? Uveďte návrhy.

Agentury by své služby s ohledem na zrakově postižené velmi rády zkvalitnily a mnohé se o to dokonce snaží (agentura Agapo zakoupila skener, který jí dosud chyběl). Zlínské, brněnské, olomoucké i opavské agentuře se na rozšiřování služeb nedostává finančních prostředků, agentuře Agapo schází bezbariérový přístup. Dle vyjádření vsetínské agentury Elim závisí úroveň poskytovaných služeb zejména na potřebách samotných zrakově postižených klientů.

8. Pokud nenabízíte své služby osobám s těžkým zrakovým postižením, uveďte, z jakých důvodů.

Agentury Agapo, Piafa a Spolu služby podporovaného zaměstnání těžce zrakově postiženým klientům nabízejí, avšak Ti dávají přednost TyfloCentrům, která se na tyto služby specializují.

Tato kapitola představila zhodnocení průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů a návaznosti zvolených oborů na možnosti jejich budoucího pracovního uplatnění ze čtyř svébytných úhlů pohledu. Dočetli jsme se o mínění prakticky a totálně nevidomých univerzitních studentů a čerstvých absolventů, podpůrných univerzitních center,

TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání. Přepisy úplného znění rozhovorů s respondenty stejně jako kompletní vyplněné dotazníky od pracovníků podpůrných univerzitních středisek, TyfloCenter i agentur podporovaného zaměstnání jsou k dispozici ve zvláštní příloze k této diplomové práci, umístěné na CD-romu. Čisté formuláře pro dotazník a rozhovor včetně k nim příslušejících průvodních dopisů jsou k nahlédnutí v přílohách I.-IV. tvořících součást diplomové práce.

10 DISKUSE KE ZHODNOCENÍ VÝZKUMU V NÁVAZNOSTI NA JEHO PROJEKT

Obsahem závěrečné kapitoly praktické části i celé diplomové práce je návrat ke kořenům výzkumu, tedy k projektu, z něhož výzkum vzešel. Na následujících řádcích nalezneme celkovou reflexi směřovanou k projektu. Zamyslíme se nad tím, zda na základě proběhlého výzkumu došlo či v budoucnu dojde k naplnění jeho cílů, zodpovíme výzkumné otázky, potvrdíme či zpochybníme pravdivost stanovených hypotéz, přehodnotíme kritéria sestavení výzkumného vzorku a celou organizaci výzkumu a konečně nastíníme podněty pro praxi a návrhy pro řešení nedostatků vyplývajících z výpovědí oslovených účastníků výzkumu.

10.1 Rozbor výzkumných problémů a zodpovězení výzkumných otázek

S odvoláním na osmou kapitolu této práce mohu konstatovat, že z vymezeného tématu výzkumu vplynuly dva stěžejní problémy, ke každému z nich náležejí tři výzkumné otázky. Jelikož výzkum obsahuje v podstatě dvě tematické roviny – vysokoškolské studium a pracovní uplatnění zrakově postižených, budu se každou z nich zabývat zvlášť. První výzkumný problém a tři od něj odvozené otázky korespondují s vysokoškolským studiem, zatímco druhý problém a z něj vydedukované tři otázky se hodí spíše k oblasti pracovního uplatnění.

10.1.1 Analýza prvního výzkumného problému a k němu patřících výzkumných otázek

Jakými specifiky se vyznačuje průběh studia vybraných těžce zrakově postižených studentů?

1. S jakými nedostatky se v průběhu vysokoškolského studia nejčastěji setkávají těžce zrakově postižení studenti?
 - nedostatek studijních materiálů v digitální nebo Braillově podobě
 - příliš dlouhé čekací doby na digitální zpracování odborné literatury

- potíže s grafickou úpravou ročníkových a závěrečných prací (schází potřebná asistence ze strany pracovníků podpůrných univerzitních center)
 - přílišné používání promítací techniky při přednáškách
2. Jsou vysoké školy a univerzity v ČR dle mínění těžce zrakově postižených studentů a pracovníků podpůrných univerzitních center dostatečně připraveny na výuku těžce zrakově postižených studentů po stránce odborného pedagogického vzdělání a informovanosti o specifice jejich vzdělávání?

Na tuto otázku je obtížné nalézt objektivní a obecně platnou odpověď, jelikož přístup pěti oslovených univerzit ke studentům s těžkým zrakovým postižením se v mnoha ohledech značně liší. Největšími zkušenostmi na tomto poli působnosti se může přece jen pyšnit brněnská Masarykova Univerzita. V řadách jejího studentstva se v současné době vyskytuje několik desítek zrakově handicapovaných a jejich počet neustále narůstá. Masarykově univerzitě nebyl zájem zrakově postižených studentů o její obory nikterak lhostejný. Z iniciativy několika profesorů, kteří chtěli takto znevýhodněným lidem usnadnit studium, vzniklo podpůrné univerzitní centrum Teiresiás, jež mohlo navázat na silně zakořeněnou tradici již existujícího pražského střediska Tereza působícího při ČVUT. Teiresiás je svébytný svým charakterem celouniverzitního pracoviště. Jeho zaměstnanci pečují výhradně o usnadnění průběhu studia handicapovaných klientů. Za tímto účelem si středisko založilo vlastní studijní oddělení, ustavilo speciální Braillové a elektronické knižní vydavatelství spojené s knihovnou, navázalo spolupráci s knihovním systémem MU a začalo organizovat výukové cykly určené výhradně pro znevýhodněné studenty (jazykové kurzy, výcviky v oblasti informatiky, programy celoživotního vzdělávání). Takto široký záběr činností nevykazuje žádné jiné moravské podpůrné univerzitní středisko. Profesionálně vedený přístup střediska Teiresiás ke studentům s postižením se stal základem k vybudování skutečně kvalitního zázemí respektujícího jejich specifické potřeby a požadavky. Propojí-li se kvalitní asistenční služby střediska a dobré mínění široké veřejnosti o úrovni studijních oborů MU, je zřejmé, že se toto vesměs kladné mínění rozšíří i mezi studenty s handicapem. Ti jsou si vědomi možné symbiózy prestižního oboru a fundované podpory při případných obtížích souvisejících se studiem, proto se dosti často rozhodnou pro alespoň jakousi jistotu ze strany MU, která by je vzhledem k výše uvedeným zkušenostem a sílícím tradicím nenechala úplně napospas osudu. Všech pět oslovených respondentů, kteří studují na MU nebo ji nedávno

absolvovali, pokládá tuto instituci za dobře připravenou pro výuku zrakově postižených a systém podpory střediska Teiresiás začasté chválí, oceňují jeho provázanost a propracovanost. Projevují se u nich však i obavy z neustále se zvyšujícího množství studentů se zrakovým handicapem na univerzitě. Strachují se, že kapacita centra a časové možnosti jeho pracovníků brzy nebudou stačit plynule pokrývat jejich potřeby a plynule reagovat na nedostatky. Již nyní se k nim literatura převedená do digitální formy či bodového písma dostává se zpožděním a komunikace se zaměstnanci probíhá poněkud odosobněně.

Za velmi vstřícnou k handicapovaným studentům je dle výsledků výzkumu pokládána rovněž Univerzita Palackého v Olomouci. Aktivita Centra pomoci handicapovaným, které při ní vzniklo již v roce 1996, sice nejsou mezi širokou ani studentskou veřejností sice tolik známé či populární, ale je nade vše pochybnost, že v současnosti procházejí dynamickým vývojem přinášejícím pokrok k lepšímu v mnoha směrech. Přístup střediska doznal zkvalitnění díky nástupu nové pracovnice, která do poskytování služeb zavedla spolehlivě fungující systém a nabízenou podporu obohatila o aspekt ochoty, vládnosti i přátelskosti, což studenti s handicapem dovedou náležitě ocenit například zvýšeným zájmem o obory, jimž je možno se na této vysoké škole věnovat.

Míra připravenosti a přístupnosti obou ostravských univerzit se dá hodnotit obtížně, jelikož podpůrná univerzitní centra při nich zřízená se nacházejí teprve v počátcích svého působení. Zaměření a kvalitu specifických služeb pro zrakově postižené vyprofiluje až čas. Ochota pomáhat takto postiženým studentům je na straně pracovníků obou středisek znát již nyní. Bylo by potřeba, aby informace o nově založených podpůrných centrech na OU a VŠB vstoupila mezi zrakově postiženými studenty ve známost a aby sama centra přispívala propagačními akcemi ke zvýšení své popularity, což by jistě podnítilo motivaci znevýhodněných studentů ucházet se o studium na těchto vysokých školách.

Zlínská Univerzita Tomáše Bati se k přijímání handicapovaných studentů staví váhavě. Obory na UTB mají především technickou povahu. Jako nejpřístupnější k handicapovaným by se mohla jevit nově ustavená fakulta humanitních studií. Její studijní oddělení však počet studentů s handicapem neviduje a vyhraněné stanovisko nezaujímá ani rektorát, jelikož můj požadavek o přesnější statistické údaje ponechal bez povšimnutí. Nemohu se tedy objektivně vyjádřit, zda by vznik podpůrného centra univerzitě prospěl či nikoli.

3. Jaký je význam univerzitních středisek a jejich přínos pro těžce zrakově postižené studenty?

Výzkum prokázal, že by studium pro studenty se zrakovým postižením bez pomoci podpůrných univerzitních středisek probíhalo komplikovaně a dostat nezbytným nárokům s ním spojeným by bylo nesmírně obtížné. Největší přínos univerzitních center spočívá dle zpracovaných výzkumných dat v úpravě studijní literatury s ohledem na specifické požadavky (digitalizace, tisk do Braillova písma, audionahrávky apod.). Oblibě mezi zrakově postiženými studenty se těší též průvodcovská služba, účast v počítačových kurzech nebo programech celoživotního vzdělávání. Znevýhodnění studenti se jistě raději hlásí na ty vysoké školy, jež jim mohou nabídnout podpůrné zázemí specializovaného univerzitního střediska než na ty, které dosud nemají jasno v tom, zda se do budoucna hodlají orientovat na minoritu znevýhodněných zájemců a uchazečů o studium či nikoli.

10.1.2 Analýza druhého výzkumného problému a k němu patřících výzkumných otázek

Jaká je návaznost dostupných studijních oborů pro zrakově postižené na možnosti jejich následného pracovního uplatnění a jaké je jejich společenské postavení na trhu práce?

4. Jaký je význam práce TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání pro těžce zrakově postižené studenty?

Práce TyfloCenter má pro studenty se zrakovým postižením význam pouze tehdy, jestliže v rámci svých činností realizují projekty na zvýšení nezaměstnatelnosti této cílové skupiny. Výzkum přinesl zjištění, že do takových projektů jsou smysluplně zapojena pouze dvě TyfloCentra – brněnské a olomoucké včetně detašovaných pracovišť. Tyto projekty se však na vysokoškolské studenty nezaměřují primárně, do jejich působnosti spadají všichni

Zájemci se zrakovým handicapem trpící důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti. Projekty předložené oběma zmíněnými TyfloCentry vykazaly na základě vyhodnocených dat získaných z výzkumu solidní výsledky – většinou účastníků skutečně dopomohly k nalezení vyhovujícího zaměstnání. Role TyfloCenter je bohužel zcela zanedbatelná, co se usnadnění průběhu samostatného studia zrakově postižených

týče. Studenti se na ně s požadavky na digitalizaci odborné literatury obracují minimálně. Stejnou službu totiž dostanou v podpůrném univerzitním centru v lepší kvalitě a bezplatně, zatímco v TyfloCentru by za ni museli zaplatit nemalou finanční sumu a ještě by byli nuceni na zpracované materiály poměrně dlouho čekat. Pracovníci TyfloCenter si jsou těchto okolností vědomi, proto studenty raději odkazují na příslušná podpůrná střediska působící při univerzitách.

Agentury podporovaného zaměstnání zastávají v procesu uplatnění zrakově postižených na trhu práce výhradně doplňkovou úlohu, poněvadž se jejich služby na tuto menšinu přímo nespecializují. Jsou však ochotny pomoci či prospět v případě, kdy se na ně zrakově postižený zájemce obrátí a v dosahu se nenachází kvalitní zázemí TyfloCentra, kam by jej mohly odkázat. Z výzkumu vyšlo najevo, že ačkoli jejich služeb využil poměrně nízký počet klientů se zrakovým postižením, měla jejich podpora při hledání a nalezení zaměstnání úspěch téměř ve všech případech.

5. Jaká je návaznost zvolených studijních oborů na možnosti těžce zrakově postižených studentů uplatnit se na trhu práce?

K této problematice předneslo ve výzkumu své mínění dvanáct respondentů. Šest doposud studujících dotázaných věří, že se po absolvování vysoké školy v oborech, které si zvolili, zřejmě uplatní. Vždyť k volbě přistoupili po zralé úvaze a počítali se všemi „pro“ a „proti“. Zda se jejich představy či plány naplní, to se ukáže časem. Čtyři z nich v dohledné době univerzitu opustí a měli by o možnostech získání vhodné práce vážně přemýšlet, nebo tak již činí. Dva zbývající dělí od získání magisterského titulu ještě tři roky náročného studia, takže je pro ně ještě předčasné seriózně pomýšlet na pracovní uplatnění. Šest respondentů, kteří studium již absolvovali, mělo příležitost začlenit se do procesu snah o plnohodnotné pracovní uplatnění. Žádný si nenašel zaměstnání v oboru, jemuž se po dobu studia věnoval. Pouze jedna mladá dáma pracuje v podobné profesní sféře. Dva dotázané přiměla nemožnost či neschopnost uplatnit se v oboru k podstoupení rekvalifikace pro povolání s jejich studijním zaměřením vůbec nesouvisející. Jeden oslovený by práci v oboru zřejmě získal, avšak ztratil o pedagogickou profesi zájem a přešel do diametrálně odlišného odvětví. Posledním dvěma osloveným se naskytlo minimum příhodných pracovních nabídek a o ty, které vypadaly celkem lukrativně, se připravili vlastním přičiněním – laxním či neodpovědným přístupem.

6. Je naše společnost dle mínění všech výše uvedených subjektů vůbec připravena akceptovat zrakově postižené občany jako plnohodnotné aktéry pracovního procesu?

Obecně lze říci, že postavení jakkoli znevýhodněných spoluobčanů na trhu práce není obzvláště snadné. O jeho přitěžujících aspektech jsem na stránkách této práce nejednou hovořila. Samotní nevidomí v návaznosti svých studijních oborů na možnosti pracovního uplatnění neshledávají závažné problémy. Jestliže se pro konkrétní obor zodpovědně rozhodli, úspěšně jej vystudovali a našli v něm zálibu, nevidí důvod, proč by nabyté znalosti nemohli uplatnit v praxi, když splňují příslušné kvalifikační předpoklady. Ke kompenzaci handicapu jim značnou měrou dopomáhají moderní informační technologie, jimiž většina absolventů vysokých škol mistrně vládne. Nadto se nevidomí absolventi vysokých škol mohou pochlubit poměrně solidními znalostmi cizích jazyků, jež jsou v dnešní době tolik žádané a potřebné. O výkonu své profese mají přesnou představu a dovedou si představit, jakým způsobem by překonávali případné překážky. Ty jim v převážné většině případů staví do cesty společnost, která je stále dosti obtížně akceptuje na pozicích pro ně dříve neobvyklých (sociální pracovník, sociálně právní poradce, advokát apod.). Veřejnost nechová dostatečnou důvěru k jejich schopnostem či úrovni kvalifikace, neumí si vysvětlit, jak mohou nevidící zacházet s počítačem, má obavy, že by zrakově postižení kolegové mohli být přítěží v zaměstnání aj. Bude zřejmě ještě nějaký čas trvat, než se intaktní společnost smíří s faktem, že nevidomí mohou aspirovat i na taková povolání, jež jim dříve byla přístupná pouze omezeně, a než se nevidomí dokáží nad nepochopení většiny povznést a obhájit své schopnosti a předpoklady pro výkon „vysněné“ profese racionálními a pádnými argumentacemi ve svůj prospěch.

10.2 Reflexe nad cíli výzkumu

1. Srovnání průběhu a úrovně specifík vysokoškolského studia vybraných těžce zrakově postižených studentů z pěti určených moravských univerzit a možností jejich následného pracovního uplatnění s ohledem na jimi zvolený obor.

Cíle bylo dosaženo, neboť se k daným tématům vyjádřilo dvanáct vybraných vysokoškolských studentů, případně čerstvých absolventů. Tato tematická oblast byla obsahem celého prvního výzkumného problému.

2. Přínos a význam práce podpůrných center náležejících ke čtyřem z uvedených univerzit pro těžce zrakově postižené studenty.

Vytyčený cíl byl splněn, neboť o přínosu a významu pohovořilo deset respondentů z řad vysokoškolských studentů a svůj názor vyslovili i tři pracovníci těchto středisek. Souhrnné stanovisko bylo předloženo v odpovědi na jednu z výše uvedených výzkumných otázek.

3. Přínos a význam práce pěti zvolených TyfloCenter a vybraných agentur podporovaného zaměstnání pro těžce zrakově postižené studenty a absolventy vysokých škol. Stanovený cíl dospěl ke svému naplnění, jelikož měli k problematice co říci jednak pracovníci pěti TyfloCenter a šesti agentur podporovaného zaměstnání prostřednictvím elektronických dotazníků, jednak samotní potenciální klienti pronesli svá vyjádření v rozhovorech. Komplexní odpověď byla rovněž obsahem jedné z výzkumných otázek.

4. Návrhy podnětů pro zmírnění či úplné odstranění případných zjištěných nedostatků.

- zavedení jednotných šablon dokumentů pro psaní ročníkových a závěrečných vysokoškolských prací s platností a účinností pro všechny vysoké školy a univerzity v ČR (příspěvní k odstranění normové nejednotnosti, stanovení přesných instrukcí pro psaní a grafické zpracování těchto odborných dokumentů)

- zřízení elektronické databáze odborných skript a jiných studijních materiálů v digitální podobě, do níž by byly zapojeny knihovní systémy všech univerzit, při nichž fungují podpůrná univerzitní centra (pro velké množství univerzitních studentů by byla k dispozici široká škála přístupných odborných studijních textů, jejichž získávání by probíhalo relativně snadno, zamezilo by se případnému dublovanému skenování již jedenkrát digitalizovaných textů)

- flexibilnější spolupráce univerzit a vydavatelství skript i ostatní odborné literatury (vydavatelé by přispívali digitalizovanými dokumenty do zmíněné elektronické databáze, opět by se tím zabránilo opakovanému zpracování již upravených textů)

- navázání spolupráce TyfloCenter a univerzit za účelem usnadnění samostatného studia zrakově postižených (kooperace TC a univerzitních center při digitalizaci studijních materiálů, suplování úlohy neexistujících či špatně fungujících podpůrných

univerzitních center ze strany TC, zavedení zvýhodněných cen za služby TC pro vysokoškolské studenty)

10.3 Hypotézy

1. Množství speciálně upravené odborné literatury pro těžce zrakově postižené studenty se nezvyšuje úměrně v souladu s optávkou a nárůstem jejich počtu na vysokých školách.

Hypotéza se potvrdila, poněvadž deset z dvanácti oslovených vysokoškolských studentů či absolventů si stěžovalo na permanentní nedostatek digitalizované studijní literatury a na příliš dlouhé čekací doby pro její obdržení v přijatelné formě.

2. Lepší úroveň spolupráce mezi podpůrnými univerzitními centry by vedla k nárůstu kvality jimi poskytovaných služeb.

Hypotéza je pravdivá. Tři ze čtyř oslovených podpůrných univerzitních center přiznala, že úroveň spolupráce mezi nimi není dostačující – buď se teprve rodí, nebo probíhá pouze sporadicky či v příležitostně (absence pravidelných schůzek či konzultací).

3. Čím lépe budou těžce zrakově postižení studenti a absolventi vysokých škol i pracovníci TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání motivováni participovat na projektech určených ke zlepšení uplatnitelnosti zdravotně znevýhodněných osob na trhu práce, tím více vhodných zaměstnání se společnými silami podaří vytvořit.

Hypotéza se opět potvrdila. Pouze dvě ze čtyř oslovených TyfloCenter realizovala úspěšný projekt na zvýšení zaměstnatelnosti těžce zrakově postižených. Jsem toho názoru, že by TC a agentury podporovaného zaměstnání měly více spolupracovat a agentury by měly nahrazovat aktivity těch TyfloCenter, která špatně fungují nebo jejichž pobočky nejsou v daném regionu vůbec k dispozici.

4. Úroveň připravenosti společnosti vnímat těžce zrakově postižené občany jako plnohodnotné aktéry pracovního procesu je i přes zvyšující se počet takto handicapovaných zaměstnanců nízká.

I poslední hypotéza se zakládá na pravdě. Ze šesti respondentů, kteří mají již zkušenost s výkonem povolání, se ve zvoleném oboru neuplatnil ani jeden. Všichni prohlašovali,

že využili všech dostupných prostředků a možností, aby našli práci dle svých představ v souladu se získanou kvalifikací. Nezdár mohl být samozřejmě vyvolán shodou různých okolností na straně nevidících i intaktních a není snadné posoudit, jakou roli v něm sehrál zrakový handicap. Minimálně tři respondenti se však při hledání zaměstnání setkali s diskriminací kvůli svému postižení. Slečna Radka (kvalifikovaná sociální pedagožka a sociální pracovnice) se v konkurzu na post pracovnice krizového centra dostala do úzkého výběru šesti kandidátů. Opakovaně byla ujišťována o svých vysokých šancích na pozici se probojovat, nakonec byla vyřazena bez vysvětlení a místo získali zájemci z odlišného pracovního odvětví. Pan František (povoláním psycholog) byl od úmyslu pracovat v manželské poradně odrazován jen proto, že mu schází zkušenost z vlastní úplné rodiny (žije jen s matkou). Přitom nikoho nezajímalo, zda je pro povolání vybaven odbornými znalostmi a osobnostními předpoklady. Paní Marcela musela na popud svého zaměstnavatele, který jí přislíbil atraktivní profesi, nastoupit po vysoké škole dráhu nadstavbového vzdělávání. Jakmile příslušné kurzy absolvovala, dozvěděla se, že ji zaměstnavatel nepotřebuje a avizovanou práci pro ni nemá. Všem třem handicapovaným uchazečům o zaměstnání

Připravila společnost nejednu horkou chvíli. Domnívám se, že zdaleka nebyli jediní, kdo se octl v podobných situacích. Jak již bylo řečeno, společnost má stále v akceptaci zdravotně znevýhodněných značné rezervy, k jejichž využití je třeba ještě dosti času.

10.4 Modifikace výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek musel být oproti původnímu předpokladu stanoveném v projektu částečně pozměněn. Pokud se týkalo těžce zrakově postižených studentů či absolventů vybraných moravských univerzit, počítalo se originálně s jedním až dvěma zástupci z každé vysoké školy. V průběhu výzkumu se zjistilo, že na OU v akademickém roce 2007-2008 žádný student se zrakovým postižením není a na jediného posluchače VŠB se mi nepodařilo obdržet kontakt. Pod vlivem těchto skutečností jsem se spojila s pěti studenty MU a pěti zástupci UP. OU a UTB reprezentoval vždy jeden respondent. Studentský subjekt se tedy ustálil na konečném počtu dvanácti oslovených. Změn doznala i kategorie podpůrných univerzitních center, z níž byly vyloučeny dvě instituce. Středisko Teiresiás mi odepřelo přístup k podstatným faktům tím, že nevytvořilo prostředí vhodné

pro informační výměnu. Na výzkumu se v rozporu s mým původním plánem nepodílela ani UTB. Pracovnice se se speciálním dotazníkem sice seznámila, ale omluvila se z neúčasti s odůvodněním, že na mé otázky nezná odpovědi. Nechala se slyšet, že nejkompentněji by reagovala nejspíše akademická poradna, kdyby nebyla již od února tohoto roku mimo provoz. Nicméně formulář postoupila rektorátu a ujistila mě, že mi jeho vedoucí pošle vyjádření co nejdříve, jestliže jí budou požadované informace známy. Musela jsem se vyrovnat se zjištěním, že Univerzita Tomáše Bati si s největší pravděpodobností nevede evidenci počtu handicapovaných studentů na jednotlivých fakultách a nejeví zájem ani o založení podpůrného centra, aby usnadnila studium alespoň kolegyni na vozíčku a zrakově postižené slečně Ivě, které podle mých informací zastupují minoritu znevýhodněných na fakultě humanitních studií. Studijní oddělení téže fakulty mi zpřístupnilo směrnici pojednávající o studiu handicapovaných na UTB, která je součástí přílohy této diplomové práce.

S účelově sestaveným výzkumným vzorkem jsem i přes drobné nesnáze spokojená. Všichni oslovení, kteří se na výzkumu podíleli svou účastí, spolupracovali s realizátorkou výzkumu na dobré úrovni. K rozhovorům přistupovali ochotně a profesionálně, vyplněné dotazníky odevzdávali v termínu – někteří museli o navrácení dotazníku být opakovaně upomínáni. Data, k nimž mi svými odpověďmi dopomohli, byla relevantní a důvěryhodná, jejich množství postačovalo k vyvození nezkreslených a objektivních závěrů platných pro určený vzorek. Ke zobecnění na celý potenciální výzkumný soubor docházelo sporadicky.

ZÁVĚR

Na myšlenku dát své diplomové práci právě téma pojednávající o průběhu a specifice univerzitního studia vybraných těžce zrakově postižených studentů na určených moravských univerzitách a o souvislosti zvolených oborů s jejich budoucím pracovním uplatněním mě přivedly vlastní bohaté zkušenosti v této dynamicky se rozvíjející sféře společenského života nevidomých. Pobyt na všeobecném gymnáziu mě jistým způsobem předurčoval k setrvání na dráze dalšího vzdělávání. Vždyť jsem se pro střední školu se široce koncipovaným schématem vědomostí z mnoha odvětví rozhodla s vědomím, že o svém místě či postavení v řadách pracujících nemám úplně jasno. Mým životním plánům nenarostla křídla a mé představy nezískaly ostré rysy ani po složení zkoušky dospělosti. V jednom ohledu mi ten pověstný přechod od bezstarostnosti k odpovědnosti za vlastní slova a činy, za jehož pomyslný mezník maturitu považuji, moudrostí a jistým rozletem přece jen vybavil. Pokládala jsem za nanejvýš zřejmé, že šance na důstojné a pokud možno plnohodnotné pracovní uplatněním respektujícím mé schopnosti, možnosti, potřeby a nároky si zvýším jedině nástupem na vysokou školu s přihlédnutím k oboru, který by mě zajímal, lákal, bavil a přinášel by smysl mé profesní orientaci. Oborem, jenž tato nesnadno a ne vždy zúplna dosažitelná kritéria splňoval, byla sociální pedagogika. Přestože jsem přesně netušila, zda jsem nebo se cítím být dostatečně připravená po všech stránkách na náročné vysokoškolské studium, odhodlání vyzkoušet, na co vlastně mám a možná i překonat sama sebe, mi rozhodně nescházelo. Nelituji, že mi cestu, po níž jsem se vydala, neprošlapali předchůdci z okruhu intaktních, ani ze skupiny stejně či jinak handicapovaných studujících. Nemohlo být nikoho, kdo by o několik let dříve kráčel přede mnou a ukazoval schůdná místa pro mé šlépěje, poněvadž můj ročník se stal oním prvním průkopníkem, jemuž připadl nesnadný úkol vydobýt sociální pedagogice jakožto zcela novému oboru potřebnou prestiž a nezbytné uznání mezi akademickou i širokou veřejností. Do vln nejistoty a pochybností jsme nebyli vrženi jen my studenti, ale také naši pedagogové, kteří si teprve na nás osvojovali didaktické umění učit – zprostředkovávat a předávat odborné vědomosti. Nikomu z nás se zprvu po akademické půdě nepohybovalo nikterak ladně a s lehkostí nám vlastní – ostatně každý začátek je přece těžký. Svorně a statečně jsme čelili více či méně totožným a odlišným problémům. Mí „zdraví“ kolegové se museli ponejvíce potýkat s otázkami, jak co nejlépe skloubit starosti se zaměstnáním, rodinou a školou, aby role rodiče, pracovníka či studenta obdržely, co jejich jest. Já je obdivovala, jak mohou zvládnout tolik věcí najednou. Rozhodla jsem se, že se první tři

roky budu věnovat studiu naplno a práci si zkusím hledat až po absolvování bakalářského stupně. Ke studiu jsem přistupovala zodpovědně. Již od prvního ročníku jsem se snažila přijít na to, jak si co nejlépe přivyknout na nové prostředí a požadavky vysokoškolského režimu, jak si pořizovat kvalitní poznámky z přednášek, jak efektivně komunikovat se spolužáky i s vyučujícími, jak a kde si obstarávat studijní literaturu, jak si účinně rozvrhnout čas potřebný pro osvojení určeného množství učební látky apod.

Postupem doby jsem vynalezla postupy a strategie, jak ve studiu důstojně obstát. Zda se to skutečně podařilo, ukáže se až po absolvování studia při ucházení se o pozici na otevřeném trhu práce. Vždyť vrcholem studijního úsilí by mělo být právě nalezení zaměstnání v oboru, jemuž odpovídá dosažená kvalifikace.

Nyní, téměř v samém závěru studia, dospívám k jakémusi bilancování jeho průběhu, podmínek, náležitostí, předností i nedostatků – zkrátka k charakteristikám poznamenaných či spoluurčených do jisté míry mým těžkým zrakovým postižením. V mysli se mi zrodil nápad, že by mohlo být užitečné kvůli vlastnímu rozhledu a snad i informačnímu obohacení ostatních své zkušenosti s vysokoškolským studiem a hledáním pracovního uplatnění se zkušenostmi jiných zrakově postižených, mých předchůdců či současníků. Náš úhel pohledu ruku v ruce s perspektivou nápomocných institucí zaangažovaných do procesu by přece mohl inspirovat či povzbudit jiné zájemce o úlohu posluchače VŠ a další podpůrné organizace a přispět k jejich vyšší motivaci a většímu nadšení pro věc. Proč by také jiní nevidomí aspiranti na vysokoškolskou dráhu a jiné instituce zaměřující své aktivity na pomoc lidem majícím obtíže se zrakem nemohli uspět tam, kde se dovedl úspěšně prosadit již někdo před nimi? Tato diplomová práce a k ní přináležející výzkum mi pomohly nalézt odpovědi na mnohé otázky spojené se samostatným studiem těžce zrakově postižených a s následnými snahami o uplatnění v oboru, k němuž na univerzitě zaměřili svou pozornost. Na následujících řádcích nabízím souhrn nejdůležitějších údajů, jež jsem shromáždila.

Všech dvanáct studentů či nedávných absolventů vysokých škol, s nimiž jsem vedla rozhovor, jsem vnímala jako inteligentní a cílevědomé mladé lidi, jejichž touha dostat se na vysokou školu a absolvovat ji se ctí vyrůstala ze silných kořenů odhodlání, pevné vůle, houževnatosti a vytrvalosti. Úmysl neustrnout na úrovni dokončeného středoškolského vzdělání s maturitou a dokázat něco víc v nich klíčil již od předposledních a závěrečných ročníků na střední škole. Někteří měli dokonce vytvořenou představu o konkrétním povolání (právník, poradenský psycholog), za níž systematicky mířili. Mnozí ještě před

nástupem na vysokou školu mistrně vládli alespoň jedním cizím jazykem a hojně se účastnili přípravných kurzů k přijímacímu řízení, aby nebyli zaskočeni neočekávaným vývojem událostí spojených s vypracováváním testů všeobecných studijních předpokladů a odborných znalostí. Jejich zájem se koncentroval výlučně do sféry oborů humanitních s převažujícím pedagogickým zaměřením (speciální či sociální pedagogika). Aby si zvýšili pravděpodobnost úspěchu u přijímacích zkoušek, podala většina z nich pro jistotu hned několik přihlášek. Největší počet uchazečů podstoupil přijímací řízení na obory Masarykovy univerzity v Brně – ta byla téměř vždy organizačně dobře zabezpečena a vzhledem k potřebám a požadavkům zrakově postižených propracována do detailů. V těsném závěsu za MU figurovala co do počtu zájemců Univerzita Palackého v Olomouci se svými obory. Přijímací řízení se většinou odvíjelo také hladce, ale vyskytlo se i několik výjimek potvrzujících pravidlo. Několik uchazečů se hlásilo i na Ostravskou Univerzitu, kde vykazovala jednotlivá přijímací řízení značné odchylky. Nestandardně probíhalo i přijímací řízení ve Zlíně, jímž prošla jedna studentka. Po sečtení testových bodů, podtržení výsledků, přehodnocení několika odvolání a zvážení všech kladů i záporů té které univerzity a jejích oborů se počet zástupců z MU a UP ustálil na pěti, OU a UTB uhájily po jednom reprezentantu. Ty, jež vkročili na akademické území před rokem 2000, bych se odvážila alespoň po čas prvních dvou až tří let jejich studia označit za jakési průkopníky univerzitního vzdělávání zrakově postižených, neboť podpůrná centra, jež jsou v dnešní době když už ne zcela běžným, tak alespoň obvyklým standardem stále vyššího počtu univerzit, tehdy fungovala takřka „na zelené louce“. Na Moravě působilo před rokem 2000 pouze Centrum pomoci handicapovaným při UP, následované zřízením střediska Teiresiás na MU v roce 2000. Tato dvě centra si postupně vybudovala prestiž a provázaný systém specifických podpůrných služeb, jež dopomohly deseti studujícím, o nichž zde hovořím, ke znatelně lepšímu komfortu při samostatném vysokoškolském studiu. Kam pomocná ruka středisek pro pomoc studentům se specifickými požadavky nedosáhla, tam se dostali ke slovu i k činu spolužáci, členové rodiny nebo pracovníci jiných podpůrných institucí (Tyfloservis, TyfloCentrum). Studentům nejvíce prospěly ze strany podpůrných univerzitních center služby spojené s úpravou odborné literatury do přístupné podoby a s kurzy obsluhy osobních počítačů s hlasovým a hmatovým výstupem. Mnoho studijních záležitostí – např. komunikaci s vyučujícími a pracovníky univerzitních středisek, podílení se na zajišťování potřebné literatury, zodpovědné vyhotovování ročníkových závěrečných prací a přípravu na zkoušky – si studenti vyřešili sami svědomitým přístupem

a neutuchajícím úsilím. Je samozřejmé, že ani při nejlepší vůli nemohli úplně překonat veškeré potíže a nedostatky. Všem studujícím scházela i navzdory vydatné pomoci podpůrných univerzitních center odborná literatura, setkávali se s problémy při grafické úpravě ročníkových a závěrečných prací a stěžovali si na přílišné využívání promítací techniky při přednáškách. Tyto překážky nebyly naštěstí natolik závažné, aby šesti mým respondentům zabránily v úspěšném dostudování. Před těmito šesti absolventy se náhle otevřely nové obzory – čekala je totiž ta nejtěžší zkouška za celé studium, zkouška z umění použít doposud načerpané znalosti, schopnosti a dovednosti k získání uplatnění na trhu práce. Čtyři oslovení v ní po různých peripetiích a nesnázích obstáli, i když mít práci pro ně znamenalo mimo jiné slevit z některých požadavků. Jeden se dobrovolně vydal cestou, jež mu vystudovaný obor nepředurčil. Pro malý zájem zasvětit svou osobnost pedagogické profesi jej opustil a vrhl se do odvětví informatiky a komunikačních technologií. Dva zcela přestoupili hranice svých oborů a podrobili se rekvalifikaci na profesi, k jejímuž vykonávání by dostačovalo středoškolské vzdělání. Práce, jíž se věnují, jim sice přináší uspokojení a pocit seberealizace, avšak na jejich rozhodnutí působit v povolání s nižším potenciálem kvalifikace a financí se částečně podepsala intaktní společnost, která dostatečně neoceníla jejich kvality, stupeň dosaženého vzdělání ani vysokou motivaci začlenit se do sociálně pedagogické sféry, pro což dozajista měli alespoň nějaké osobnostní předpoklady. Jedna respondentka se od oboru, v němž si přála najít uplatnění, odchýlila pouze minimálně. Když jí nebylo umožněno přednášet na univerzitě, dopomohla si vlastní houževnatostí k pozici sociální pracovnice v poradně. Musí se nyní učit mnoho nového, jelikož disponuje přece jen trochu jiným typem odborných znalostí, než které nyní potřebuje, ale je vděčná, že si vůbec dokázala sehnat zaměstnání. Je přesvědčena, že by zřejmě neuspěla, kdyby majitel poradny netrpěl tělesným handicapem a nenašel by ve zrakově postižené spřízněnou duši. Na poslední dva absolventy se dosud štěstí neusmálo. Jeden se nešťastnou shodou okolností i vlastní nízkou motivovaností změnit nepříznivý stav věcí octl v situaci, kdy se nabídky pracovních míst, které dostával, naprosto nekryly s jeho představami, potřebami a požadavky. Poslední z absolventů je v současnosti bez zaměstnání, aniž by obdržel jakoukoli lukrativní nabídku v souladu s aprobační psychologa.

Zbývajících šest studentů vstup do pracovního procesu teprve čeká. Některým se již kvapem blíží, jiní mají před sebou ještě několik let na univerzitě. Čas ukáže, jak se k hledání práce postaví. Z rozhovoru vyplynulo, že vědí o široké škále možností a způsobů, jakými se o sebeuskutečnění v profesi ucházejí. Poradí si se sepsáním žádosti i se

sestavením strukturovaného životopisu a motivačního dopisu, registrace na pracovním úřadě je pro ně samozřejmostí, relativně dobře by se zorientovali na internetových serverech zabývajících se problematikou zaměstnávání a dostupných volných míst. Kdyby tyto alternativy selhaly, jsou připraveni obrátit se s prosbou o pomoc při zprostředkování zaměstnání na TyfloCentrum či agenturu podporovaného zaměstnání. Z výzkumu vyšlo najevo, že služby těchto institucí nejsou primárně určeny absolventům vysokých škol, avšak s jejich případnou angažovaností v projektech organizovaných za účelem zvýšení zaměstnatelnosti občanů se zrakovým handicapem se počítá. Některá TyfloCentra i agentury vykazují poměrně solidní kvóty úspěšnosti ve vztahu k uvedení dosti velkého počtu zrakově postižených na trh práce, ostatní zaujímají na tomto poli pouze doplňkovou úlohu. Lidé, jež mají výrazné potíže se zrakem, pro ně představují spíše okrajovou cílovou skupinu, kterou odkáží v případě projevení zájmu jinam, pokud mohou.

Na základě výše uvedeného lze pozorovat v oblasti samostatného studia zrakově postižených značný pokrok kupředu. Takto handicapovaný člověk na vysoké škole již nepředstavuje ojedinělý případ, raritu, světlou výjimku. Jestliže je mu poskytnuta optimální podpora respektující zvláštnosti jeho handicapu, svébytné potřeby i specifické požadavky a nechybí-li mu odvaha, nadšení a odhodlání, je na nejlepší cestě „probojovat“ se úskalími studia až k diplomu, jenž by měl být zárukou určité kvalifikace a snad i společenského uplatnění. Alespoň samotní nevidomí se domnívají, že když jim bylo dáno vystudovat univerzitu za obdobných podmínek jako „zdravým“ spolužákům, měly by intaktní majoritě i znevýhodněné minoritě být zabezpečeny srovnatelné šance zúročit vynaloženou píli, úsilí i načerpané vědomosti v profesním životě. Zastávám názor, že v tomto směru stále poněkud pokulháváme. Není úplně běžné vidět nevidomé na postech autoritativních vedoucích, věhlasných právníků, zasvěcených poradců či obětavých sociálních pracovníků. Zdá se, jako by jejich vysokoškolský diplom v očích některých zaměstnavatelů byl méně pravomocný nebo požíval nižší vážnosti. Nezřídka se objevují též vzájemné předsudky a nedorozumění. Zaměstnavatelé se například obávají nevidomého uchazeče o práci přijmout jen proto, že by pro kolektiv mohl znamenat přítěž, vyvíjet nižší pracovní tempo či být málo samostatný a odkázaný na nepřetržitý dohled druhých. Zrakově postižení na oplátku někdy přicházejí na pracovní pohovor apriori s nedůvěrou, že budou i tentokrát (jako pokaždé) odmítnuti, i kdyby se snažili pozitivně prosadit a se vši slušností předvést své klady v tom nejlepším světle. Nejkomplikovanějším elementem, brzdícím proces integrace zrakově postižených (i jinak znevýhodněných) osob do

vysokého školství i na otevřený trh práce, je lidský faktor. Na něm toto sociální začlenění stojí i padá. Jestliže i ten nejnezávislejší a nejsvědomitější zrakově postižený naráží na každém kroku při průchodu vzdělávací drahou i odvětvími trhu práce na nesouhlas, opovržení, odmítání a nepochopení, bývá mu jeho nezdolnost a energie mnohdy málo platná. Překážkám, které nám okolí vytrvale staví do cesty a „klackům“, které nám ustavičně hází pod nohy, se lze s elegancí a úspěchem vyhýbat velmi dlouho. Kličky v nepřehledné džungli spleťtých mezilidských vztahů je však náročné a dříve či později zakopneme o nějakou tu pomluvu, klopýtneme o nezdar nebo upadneme přes bludný kořen smůly a zapleteme se do sítí beznaděje. Z každého, byť i z toho nejzašmodrchanějšího labyrintu vede východ, jen je občas velice obtížné ho najít a pevně se znovu postavit na vlastní nohy. Proč bychom to neměli dokázat? V prostorové orientaci a samostatném pohybu je přece většina vysokoškolských studentů a absolventů zdatná a zběhlá. Pobyt v neznámém městě, do něhož často kvůli studiu odcházeli, a pobyt na koleji, spojený s nutností postarat se sám o sebe, je přece naučily. Jestliže se neztratili dosud a cíl stát se plnohodnotným pracujícím členem společnosti si udržují na dohled, jistě ze správné cesty nesejdou ani v budoucnu. Stačí se nebát a hlídat si bílou holí vodící linii optimismu, ctizádostivosti, empatie, víry, naděje a pokračovat stanoveným směrem. Na konci cesty jistě naráží na ty správné dveře do světa práce, k nimž patří klíč dobré morálky, nasazení pro věc a tolerance.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BALUNOVÁ, K., HEŘMÁNKOVÁ, D., LUDÍKOVÁ, L. Kapitoly z rané výchovy dítěte se zrakovým postižením. Olomouc: UP, 2001.
ISBN 80-244-0381-1.
- [2] BROŽOVÁ-BOTOŠOVÁ, M. Návaznost pracovního uplatnění na možnosti vzdělávání zrakově postižených v ČR. 1. vyd. Olomouc: UP, 2005.
ISBN 80-244-1077-X.
- [3] CERHA, J., ČÁLEK, O, HOLUBÁŘ, J. Vývoj osobnosti zrakově postižených. Praha: Achát, 1992.
- [4] ČÁLEK, O. Raný vývoj dítěte nevidomého od narození. Praha: UK, 1984.
- [5] ČERNÁ, M. Školní integrace dětí se zdravotním postižením. Olomouc: UP, 1996.
- [6] JESENSKÝ, J. ET AL. Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia. Hradec Králové: Gaudeamus, 2001.
- [7] JESENSKÝ, J. Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených. Praha: Karolinum, 1995.
- [8] JESENSKÝ, J. Integrace – znamení doby. Praha: Karolinum, 1998.
- [9] JESENSKÝ, J. Andragogika a gerontagogika handicapovaných. Praha: Karolinum, 2000.
- [10] JESENSKÝ, J. ET AL. Profesionální příprava zdravotně postižené mládeže v integrovaných podmínkách. Sborník metodických materiálů. Praha: Federace zdravotně postižených ČSFR, MV ČR, MŠMT ČR, 1992
- [11] KEBLOVÁ, A. Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením. Praha: Septima, 1996.
- [12] KEBLOVÁ, A. Zrakově postižené dítě. Praha: Septima, 2001.
ISBN 80-7216-191-1.
- [13] KUDELOVÁ, I., KVĚTOŇOVÁ, L. Malé dítě s těžkým poškozením zraku. Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-24-9.
- [14] KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, L. Oftalmopedie. Brno: Paido, 1998.

- [15] KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, L. Edukace dětí se speciálními potřebami v raném a předškolním věku. Brno: Paido, 2004.
- [16] LITVAK, A. G. Nástin psychologie nevidomých a slabozrakých. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. SNP 0-72-15/1.
- [17] LUDÍKOVÁ, L. Tyflopédie I. 1. vyd. Olomouc: Rektorát UP, 1988.
- [18] LUDÍKOVÁ, L. Tyflopédie II. Olomouc: Rektorát UP, 1989.
- [29] LUDÍKOVÁ, L. Tyflopédie III. 1. vyd. Olomouc: rektorát UP, 1991
- [20] LUDÍKOVÁ, L., STOKLASOVÁ, V. Tyflopédie pro výchovné pracovníky. Olomouc: PDF UP, 2005.
- [23] LUDÍKOVÁ, L., RENOTIÉROVÁ, M. Speciální pedagogika. 1. vyd. Olomouc: PDF UP, 2003. ISBN 80-244-0646-2.
- [22] LUDÍKOVÁ, L. Tyflopédie – andragogika. Olomouc: PDF UP, 2005.
- [23] MATHEWS, M. New etiologies. In Proceedings – 4th DBL European Conference on Deafblindness. Madrid: Db/Once, 1997.
- [24] MICHALÍK, J. Školská integrace dětí s postižením. Olomouc: UP, 2000.
- [25] MICHALÍK, J. Právo pro školy. Dokumenty ke studiu školské legislativy. 1. vyd. Olomouc: Netopej, 1999.
- [26] MICHALÍK, J. Školská integrace dětí se zdravotním postižením nazákladních školách České republiky, výzkumná zpráva. Olomouc: UP, 2005. ISBN 80-244-1045-1.
- [27] Müller, O. et al. Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole. Olomouc: UP, 2001.
- [28] PIPEKOVÁ, J. a kol. Kapitoly ze speciální pedagogiky. Brno: Paido, 1998.
- [29] RENOTIÉROVÁ, M. Speciální pedagogika. 1. vyd. Olomouc: UP, 2003. ISBN 80-244-0646-2.
- [30] PLESNÍK, V. a kol. Integrace dlouhodobě nezaměstnaných osob se zdravotním postižením zpět do pracovního procesu. Praha: Reintegra, 2004.

- [34] SMÝKAL, J. Výchova nevidomého dítěte předškolního věku. Praha: ÚV Svazu invalidů v ČSR, 1986.
- [32] VÁGNEROVÁ, M. Oftalmologie dětského věku. Praha: UK, 2002.
- [33] VÍTKOVÁ, M. Možnosti reedukace zraku při kombinovaném postižení. Brno: Paido, 1999.
- [34] VÍTKOVÁ, M. a kol. Integrativní speciální pedagogika. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-51-6.
- [35] VÍTKOVÁ, M. (ed). Integrativní speciální pedagogika. Integrace školní a sociální. 2. rozšířené a přepracované vydání. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-071-9.
- [36] VITÁSKOVÁ, K. a kol. Zefektivnění studia a profesního latnění andicapovaných studentů na vysokých školách. Vydáno v rámci realizace projektu rozvoje vysokých škol MŠMT ČR pod č. j. 1174. Olomouc: UP, 2002.
- [37] Sborník z XIII. Mezinárodní konference k osobám se specifickými potřebami (CD-ROM)
- [38] <http://teiresias.muni.cz/?chapter=5-1>
- [39] <http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=7-1>
- [40] <http://www.teiresias.muni.cz/?chapter=7-8>
- [45] <http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/vmjedno>
- [42] <http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/vmjedno/vmrozsir>
- [43] <http://www.bariery.cz/burzaprace/>
- [44] www.helpnet.cz
- [45] www.internetporadna.cz
- [46] www.provas.cz
- [47] www.tyflocentrum-bm.cz
- [48] www.tyflocentrum.zlin.cz
- [49] www.tyflocentrum-ol.cz

- [50] www.tyflocentrum-ova.cz
- [56] teiresias.muni.cz
- [52] <http://www.upol.cz/skupiny/studenti/poradenstvi/centrum-pomoci-handicapovanym/>
- [53] <http://pyramida.osu.cz/>
- [54] <http://slunecnice.vsb.cz/>
- [55] www.sons.cz
- [56] www.tyfloservis.cz
- [57] www.tyflocentrum.cz
- [58] www.dedina.cz
- [59] www.uspchrlice.cz
- [60] www.cspzlin.cz
- [67] www.elimvsetin.cz
- [62] www.agapo.cz
- [63] www.piafa.cz
- [64] www.volny.cz/spolu
- [65] www.kafira.cz
- [66] www.utb.cz

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

APZ	Agentura podporovaného zaměstnání
MU	Masarykova Univerzita
IVP	Ostravská Univerzita
OU	Speciálně pedagogické centrum
SPC	Individuální vzdělávací plán
SONS	Sjednocená organizace nevidomých a slabozrakých
TC	TyfloCentrum
VŠ	Vysoká škola
VŠB TU	Vysoká škola báňská – Technická univerzita
UHK	Univerzita Hradec Králové
UK	Univerzita Karlova
UP	Univerzita Palackého
UTB	Univerzita Tomáše Bati
ZP	Zrakové postižení

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Průvodní dopis a formulář k rozhovoru pro těžce zrakově postižené studenty

Příloha P II: Průvodní dopis a formulář dotazníku pro pracovníky podpůrných univerzitních center

Příloha P III: Průvodní dopis a formulář dotazníku pro pracovníky TyfloCenter

Příloha P IV: Průvodní dopis a formulář dotazníku pro agentury podporovaného zaměstnání

Příloha P V: Návrh směrnice ke studiu osob se specifickými potřebami na Ostravské Univerzitě

Příloha P VI: Směrnice ke studiu osob se specifickými nároky na MU v Brně

Příloha P VII: Cizojazyčný text v německém originále pojednávající o studiu těžce zrakově postižených na německé univerzitě.

PŘÍLOHA P I: PRŮVODNÍ DOPIS A FORMULÁŘ ROZHOVORU PRO TĚŽCE ZRAKOVĚ POSTIŽENÉ STUDENTY

Vážený univerzitní studentí,

jmenuji se Petra Zlámalová a jsem studentkou druhého ročníku navazujícího magisterského studia programu Specializace v pedagogice a oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.

V současné době píši diplomovou práci na téma Charakteristika některých specifíků průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů na vybraných vysokých školách v ČR se zaměřením na moravské univerzity.

Teoretická část této práce pojednává o klasifikaci zrakového postižení, o nevidomosti jakožto jeho nejtěžší formě, o socializaci a integraci jedince se zrakovým postižením a o psychologickém pohledu na jeho osobnost. Stěžejní kapitola tohoto oddílu je věnována formálnímu vzdělávacímu systému zrakově postižených se zaměřením na charakteristiku speciálního i běžného základního a středního školství, jakož i na popis průběhu a náležitostí studia osob se zrakovým handicapem na univerzitě. Stranou nezůstává ani zmínka o zvláštích začleňování těžce zrakově postižených do pracovního procesu. Závěrečnou kapitolu z teorie tvoří přehled organizací zabývajících se pomocí studujícím i dospělým zrakově postiženým. Jmenovitě jde o instituce jako SONS, Tyfloservis a TyfloCentrum, podpůrná univerzitní centra, rekvalifikační střediska určená výhradně zrakově postiženým osobám a agentury podporovaného zaměstnání.

Jádrem praktické části diplomové práce je smíšený výzkum s kvalitativními prvky. Klade si za cíl vystižení specifíků studia účelově vybraných těžce zrakově postižených studentů na pěti záměrně zvolených moravských univerzitách v návaznosti na možnosti následného pracovního uplatnění. Na problematiku bude nazíráno ze čtyř úhlů pohledu: zajímá mě stanovisko samotných těžce zrakově postižených studentů, podpůrných univerzitních center, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání. Z jakých důvodů soustředí svou pozornost právě na tyto čtyři subjekty?

Kdo jiný by mohl poskytnout více důležitých, příznačných, konkrétních a obohacujících informací o průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů než oni sami. Právě oni by měli být nejlépe schopni vyjádřit, s jakými nedostatky se při studiu

setkávají, kdo jim je pomáhá řešit, s čím jsou spokojeni nebo čeho se jim naopak nedostává. Měli by umět vystihnout přínos a význam práce podpůrných univerzitních center, jestliže jim byla dána možnost využívat jejich služeb. Ti, kteří se na tato střediska s prosbou o radu či pomoc obrátit nemohli, si jsou dobře vědomi, jak se jim bez nich studovalo a zda by jejich podporu potřebovali či nikoli. Na zrakově postižených studentech také spočívá odhad či úsudek, zda si zvolili takový obor, který by jim poskytl atraktivní pracovní uplatnění, jež by je bavilo a dávalo jejich životu smysl. Budou to opět oni, jichž se dotáží, zda již při studiu uvažovali o možném budoucím pracovním uplatnění, jakým způsobem by postupovali při hledání zaměstnání, na které instituce by se v případě potřeby obrátili o radu, zda by neváhali využít projektů TyfloCenter či služeb agentur podporovaného zaměstnání, za jakých podmínek by zvážili rekvalifikaci, případně se byli ochotni odstěhovat za prací do jiného města nebo obce.

Pracovníci podpůrných univerzitních center se specializují na pomoc těžce zrakově postiženým studentům při usnadnění jejich samostatného studia na vysoké škole. Jsou na tuto práci vyškoleni, disponují k ní odbornými znalostmi i „lidskými“ předpoklady. Vědí, jaké služby je třeba studentům se zrakovým postižením nabízet, aby byl zajištěn pokud možno hladký průběh jejich studia. Je jim známo, jakou podporu z jejich strany tito studenti nejvíce oceňují, jaké negativní postoje k ní zaujímají a jakými prostředky by se měly řešit případné nedostatky na obou stranách.

TyfloCentra mohou být studentům se zrakovým handicapem prospěšná v podstatě dvojitým způsobem. Mohou jim buď usnadňovat studium mimo jiné úpravou a digitalizací studijních materiálů, nebo je mohou zapojit do projektu realizovaného za účelem zvýšení zaměstnatelnosti osob se zrakovým postižením. Oba druhy aktivit se jeví být pro studenty nanejvýš užitečné, avšak až tímto výzkumem dojde k ověření, nakolik jsou aktuální z perspektivy studentů i pracovníků TyfloCenter.

Agentury podporovaného zaměstnání se začaly orientovat na pomoc zrakově postiženým teprve v nedávné době. Služby, jejichž prostřednictvím mohou zrakově postižení získat a udržet si vhodné místo, se jeví přínosné a mohou v jistém smyslu doplňovat obdobné poslání TyfloCenter či úřadů práce.

Jakožto vybrané zástupce z řad těžce zrakově postižených studentů, případně čerstvých absolventů některé z pěti zvolených moravských univerzit (UTB Zlín, MU Brno, UP Olomouc, OU Ostrava, VŠB Ostrava) vás prosím o účast na rozhovoru, jehož cílem bude

podrobná charakteristika specifík průběhu vašeho vysokoškolského studia. Otázky rozhovoru jsou otevřené, některé z nich obsahují nabídku alternativních odpovědí, jež mohou být obohaceny o vaše vlastní vyjádření. Zaručuji, že data získaná z rozhovoru nebudou žádným způsobem zneužita a poslouží pouze za účelem vyhotovení diplomové práce na zmíněné téma. Vaše anonymita bude rovněž zachována, jakožto respondentům vám přidělím pořadová čísla, případně změní jména, budu-li muset nějaká použít kvůli přehlednosti. Rozhovor bude uskutečněn po dohodě s vámi – společně určíme termín i způsob jeho konání (formou osobní schůzky, přes telefon, přes Skype). Nebude-li možné z jakýchkoli důvodů s vámi hovořit, a vy se přesto budete chtít podělit o své jistě cenné postřehy a zkušenosti, formulář rozhovoru vám lze zaslat elektronickou poštou a vy s ním můžete pracovat jako s dotazníkem.

V případě, že rozhovor mezi vámi a mnou proběhne, bych vás ráda požádala o svolení zveřejnit jeho plné znění v příloze své diplomové práce. Uděluji vám právo seznámit se s výsledky výzkumu a celou prací, projevíte-li zájem.

Rozhodnete-li se stát respondenty realizovaného výzkumu, již nyní vám děkuji za ochotu spolupracovat. Vaše přání na výzkumu se nepodílet přitom plně respektuji.

V případě jakýchkoli otázek či nejasností z vaší strany mě, prosím, neváhejte kontaktovat!

Na podnětnou a obohacující spolupráci se těší

Petra Zlámalová

Kontaktní údaje:

Telefon: 577222438

Mobil: 737480331

Email: petra.zlamalova@tiscali.cz

Skype: [petra.zlamalova](https://www.skype.com/people/petra.zlamalova)

Otázky k rozhovoru s těžce zrakově postiženými studenty, případně čerstvými absolventy vysoké školy

A) Obecné informace

1. Stupeň zrakového postižení:

- totální slepota
- praktická slepota

2. Doba a příčiny vzniku zrakové vady:

- zrakové postižení vrozené
- zrakové postižení získané

3. Typ absolvované střední školy:

- střední škola speciální
- střední škola běžná

4. Druh a název střední školy, konkrétní obor:

- gymnázium
- konzervatoř
- střední škola s pedagogickým zaměřením
- jiná (dopište):

5. Případné další formy absolvovaného vzdělání před vysokou školou:

- vyšší odborná škola (název, obor)
- jazyková škola (cizí jazyk/y)
- jiné (dopište):

6. Jazyková příprava před zahájením studia na vysoké škole:

- cizí jazyky, jimiž se plynule dorozumíte (dopíšte):
- stupeň jazykových znalostí (dle vlastního uvážení)

B) Výběr vysoké školy a studijního oboru:

1. Jak dlouho (od kterého ročníku na střední škole) jste uvažoval/a o možnosti studia na vysoké škole a volbě konkrétního oboru?

2. Jaké faktory nejvíce ovlivnily Vaši volbu? (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí):

- studijní výsledky
- studijní zaměření / orientace (zájem o všeobecné předměty, humanitní předměty, přírodovědné předměty)
- rady a zkušenosti jiných studentů či absolventů (nevidomých nebo vidících)
- rady výchovného poradce, třídního učitele nebo jiných členů pedagogického sboru
- rady a názory rodiny
- rady a názory odborníků (SPC, pedagogicko-psychologická poradna, TyfloCentrum)
- vyhlídka na dobré a zajímavé pracovní uplatnění v oboru
- jiné (dopíšte):

3. Jakým způsobem jste se v době před podáním přihlášky seznamoval/a s prezentací vhodných vysokých škol a oborů? (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí a doplnit je vlastními postřehy či zkušenostmi):

- informace z tisku (Učitelské noviny, přílohy Lidových novin nebo MF Dnes)
- internetové stránky vysokých škol

- veřejné prezentace vysokých škol (Gaudeámus)
- dny otevřených dveří na vysokých školách
- jiné (dopište):

4. Které vysoké školy a obory se dostaly do Vašeho užšího výběru a co určovalo kritéria jejich atraktivnosti?

5. Kolik přihlášek ke studiu a na jaké vysoké školy jste podal/a a v jaké formě jste je vyplňoval/a (písemně, elektronicky)?

6. Uvedl/a jste na přihlášce stupeň svého handicapu? Pokud ano, jakým způsobem na tuto skutečnost reagovala univerzita? (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí):

- kontaktovala mě příslušná fakulta
- spojili se se mnou pracovníci podpůrného univerzitního centra
- jiné (dopište):

7. Jak se odvíjely události spojené s přijímacím řízením na vysokou školu, jestliže jste se na přihlášce o svém handicapu nezmínil/a a příslušná fakulta či podpůrné univerzitní centrum se o něm dozvědělo dodatečně?

8. Kolik přijímacích řízení jste absolvoval/a? Jakým způsobem probíhala? (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí a doplnit je o vlastní postřehy či zkušenosti):

- přijímací zkoušky obsahovaly ústní / písemnou část (upřesněte)
- zkoušky jsem skládal/a v prostorách podpůrného univerzitního centra / příslušné fakulty
- zadání mi bylo / nebylo upraveno do přijatelné a srozumitelné formy
- používal/a jsem technické vybavení podpůrného univerzitního centra / vlastní technické vybavení (uved'te konkrétní pomůcky)
- byla / nebyla při průběhu přijímacích zkoušek zajištěna jakákoli asistence (upřesněte):

- při přijímacím řízení jsem se setkal/a / nesetkal/a s potížemi (uveďte jejich druh)
- pracovníci fakulty či podpůrného univerzitního centra mi byli / nebyli nápomocni při případných potížích
- jiné (dopište):

9. Na který studijní obor / které studijní obory jste byl/a přijat/a? Konkretizujte.

10. Pokud jste byl/a přijat/a na více studijních oborů, pro který jste se rozhodl/a a z jakých důvodů?

C) Průběh vysokoškolského studia

1. Pro úplnost uveďte detaily o svém studijním zaměření:

- název vysoké školy a fakulty
- název studijního programu / studijního oboru
- typ a délka studia (bakalářské / magisterské / doktorantské)
- forma studia (prezenční / distanční / kombinovaná)
- průběh studia (ročník, ve kterém nyní jste / ve kterém roce jste absolvoval/a)
- studijní obor můžete z vlastní perspektivy blíže popsat (které předměty byly/jsou jeho součástí, v čem byl/je pro Vás obor přínosný a atraktivní apod.).

2. Jak jste zvládl/a přechod ze střední na vysokou školu? Činilo / činí Vám problémy adaptovat se na odlišný způsob studia a zcela jiné nároky, než jste doposud znal/a? Charakterizujte, v čem jste spatřoval/a hlavní odlišnosti a změny, které do Vašeho života vysokoškolské studium přineslo.

3. Jestliže jste se v průběhu studia setkal/a / nebo se stále setkáváte s nějakými adaptačními těžkostmi či nedostatky, konkretizujte je (v čem podle Vás spočívaly / spočívají)?

4. Kdo a jakým způsobem Vám pomáhá / pomáhal vzniklé nesnáze řešit?

- pracovníci fakulty (studijní oddělení, profesori)
- pracovníci podpůrného univerzitního centra (funguje-li při škole)
- spolustudující kolegové
- rodina
- já sám/a (jakým způsobem)
- jiné (dopište):

5. Je-li při univerzitě, na níž studujete / jste studoval/a, zřízeno podpůrné univerzitní centrum, uveďte, zda a v jakých oblastech jste se obracel/a / se obracíte na jeho pracovníky s prosbou o radu a pomoc. (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí):

- prostorová orientace a samostatný pohyb v areálu univerzity a nejbližším okolí
- zajišťování studijní literatury a její úprava (digitalizace, tisk do Braillova písma, nahrávky)
- spolupráce s vyučujícími
- skládání ročníkových zkoušek v prostorách střediska s využitím jeho technického vybavení
- pomoc při úpravě ročníkových, bakalářských, magisterských či disertačních prací
- pomoc při práci s webovým rozhraním univerzity (informační systém, předzápis, přihlášení na termín zkoušky)
- zácvik v obsluze PC s hlasovým či hmatovým výstupem
- doplňující jazykové kurzy, programy celoživotního vzdělávání
- jiné (dopište):

6. Byly / jsou služby podpůrného univerzitního centra, které jste využíval/a / využíváte, pro Vás přínosné? Jestliže ano, uveďte, v jakých ohledech a které z nich jste nejvíce využíval/a / využíváte.

7. Jestliže jste měl/a / máte ke službám podpůrného univerzitního centra připomínky, konkretizujte je a uveďte, jak je středisko řešilo / řeší a jak jste Vy sám/sama přispěl/a / přispíváte k jejich řešení.

8. Rozšířil/a nebo zkvalitnil/a byste některé služby poskytované podpůrným univerzitním centrem? Pokud ano, uveďte, které konkrétně a jakým způsobem. Pokud ne, zdůvodněte, proč byste je ponechal/a v současné podobě.

9. Jestliže je podpůrné univerzitní centrum při Vaší univerzitě ustaveno a Vy jste jeho služby nevyužíval/a / nevyužíváte, uveďte, z jakých důvodů.

10. Jestliže podpůrné centrum při Vaší univerzitě nefunguje, uveďte, zda byste jeho existenci uvítal/a a v čem konkrétně by Vám mohlo usnadnit studium.

11. Mohl/a jste se / můžete se s některými ze svých požadavků obrátit na středisko TyfloCentra působící v regionu, v němž se nachází Vaše univerzita? Pokud ano, konkretizujte je, případně uveďte, jaké služby Vám TyfloCentrum mohlo / může nabídnout. (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí a doplnit je vlastními postřehy či zkušenostmi):

- úprava studijní literatury (digitalizace, tisk do bodového písma, pořizování audionahrávek textů apod.)

- zácvik v obsluze PC s hlasovým či hmatovým výstupem

- doplňující kurzy cizích jazyků

- různé asistenční služby (asistence při přednáškách či seminářích, doprovod v areálu školy a okolí apod.)

- jiné (dopište):

12. Charakterizujte náležitosti průběhu vysokoškolských přednášek a seminářů, jichž se účastníte / jste se účastnil/a. Popis můžete zobecnit na všechny přednášky, nebo specifikovat pro Vámi zvolené přednášky zvlášť. (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí a doplnit je vlastními postřehy a zkušenostmi):

- přednášející byli / nebyli informováni předem o mé přítomnosti ve studijní skupině
- přednášející kombinovali / nekombinovali metodu klasického výkladu s používáním počítačových prezentací látky, dataprojektoru a promítacích fólií
- přednášející přizpůsobovali / nepřizpůsobovali výklad látky mým potřebám a požadavkům (v čem vycházel / nevycházel vstříc)
- přednášející mi poskytovali / neposkytovali vlastní studijní materiály v elektronické podobě či ve formě audionahrávky
- bylo / nebylo mi umožněno stahovat si materiály v elektronické podobě z webových stránek univerzity
- přednášející spolupracovali / nespolečně spolupracovali s podpůrným univerzitním centrem
- při přednášce mi pomáhali / nepomáhali kolegové ze studijní skupiny (v čem konkrétně)
- při přednášce mi pomáhal / nepomáhal přidělený asistent (jakým způsobem)
- přednášku jsem si zaznamenával/a s využitím vlastních kompenzačních pomůcek (jakých konkrétně)
- kompenzační pomůcky mi zapůjčilo / nezapůjčilo podpůrné univerzitní centrum (jaké pomůcky)
- přednášky jsem se zpravidla zúčastňoval/a / nezúčastňoval/a (pokud ne, z jakých důvodů)
- jiné charakteristiky (dopište):

13. Popište způsob, jakým skládáte / jste skládal/a ročníkové zkoušky. Charakteristiky můžete zobecnit na všechny zkoušky, nebo na Vámi vybrané zkoušky zvlášť. (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí a doplnit je vlastními postřehy či zkušenostmi):

- ústní zkoušky jsem skládal/a vždy ústně a písemné vždy písemně (uveďte výjimky)

- zkoušky jsem skládal/a ve vypsanych termínech / domlouval/a jsem si speciální termíny se zkoušejícím
- písemné zkoušky jsem skládal/a / neskládal/a v prostorách podpůrného univerzitního centra
- při písemných zkouškách jsem používal/a vlastní pomůcky / vybavení podpůrného univerzitního centra
- podpůrné univerzitní centrum přizpůsobilo / nepřizpůsobilo zkoušky podle mých potřeb a požadavků
- zkoušející spolupracovali / nespolečně pracovali při přípravě zkoušek s podpůrným univerzitním centrem
- jiné charakteristiky (dopište):

14. Splnilo studium Vaše přání, potřeby, požadavky a nároky? Konkretizujte pozitivní i negativní odpověď. Co byste na průběhu studia změnil/a? Doporučil/a byste na základě vlastních zkušeností studium na Vámi zvolené univerzitě (ve Vámi zvoleném studijním oboru) jinému nevidomému studentovi? Zdůvodněte svoji odpověď.

D) Návaznost zvoleného studijního oboru na možnosti pracovního uplatnění

1. Zajímáte se / zajímal/a jste se v průběhu studia o možnosti pracovního uplatnění ve svém oboru? Pokud ano, jakým způsobem? Pokud ne, z jakých důvodů?

2. Myslíte, že jste zvolil/a obor skýtající dobré šance na nalezení pro Vás vhodného zaměstnání? Konkretizujte pozitivní i negativní odpověď.

3. Jak si představujete své uplatnění na otevřeném trhu práce? Jakou profesi byste chtěl/a vykonávat? Zdůvodněte volbu této profese a konkretizujte své představy, nároky, potřeby a požadavky s ní spojené.

4. Jste v případě nemožnosti realizovat se ve Vámi požadované profesi ochoten/na či schopen/na přehodnotit své požadavky, akceptovat různé alternativy nabízených pracovních míst a přizpůsobit se nárokům potenciálních zaměstnavatelů? Konkretizujte svoji odpověď.

5. Uveďte, co byste mohl/a potenciálnímu zaměstnavateli nabídnout, čím mu můžete prospět.

6. Víte, jak se ucházet o zaměstnání? Kam byste se obrátil/a s prosbou o radu či pomoc, kdybyste si nevěděl/a rady s některou z následujících nabízených alternativ:

- umím / neumím sestavit žádost o pracovní místo
- umím / neumím sestavit strukturovaný životopis
- umím / neumím sestavit motivační dopis
- vím / nevím, jak se připravit na pracovní pohovor (zjištění informací o zaměstnavateli, vhodné oblečení, vhodná komunikace apod.)

7. Jak byste si počínal/a při hledání práce? Uveďte, zda byste se řídil/a těmito nabízenými alternativami a zdůvodněte pozitivní i negativní odpověď:

- zaregistroval/a / nezaregistroval/a bych se do evidence uchazečů o zaměstnání na úřadě práce
- spoléhal/a / nespoléhal/a bych výhradně na pomoc úřadu práce
- zjišťoval/a / nezjišťoval/a bych si informace o volných místech na internetu nebo v tisku
- podal/a / nepodal/a bych si inzerát na internet či do tisku
- rozesílal/a / nerozesílal/a bych žádosti o zaměstnání a své životopisy do firem, o kterých bych si myslel/a, že mi mohou nabídnout vhodnou pracovní pozici
- požádal/a / nepožádal/a bych o pomoc přátele a známé
- obrátil/a / neobrátil/a bych se s prosbou o pomoc na instituce pomáhající zřakově postiženým najít práci (na jaké a v čem konkrétně)

- jiné alternativy (dopište):

8. Jak byste postupoval/a v případě opakovaného neúspěchu při hledání zaměstnání? (Můžete označit libovolný počet alternativních odpovědí a doplnit je vlastními postřehy či zkušenostmi):

- studoval/a / nestudoval/a bych jiný vysokoškolský obor (jaký)

- nastoupil/a / nenastoupil/a bych na jazykovou školu (jaké jazyky)

9. Zvážil/a byste možnost případné rekvalifikace ve Vám blízkém nebo zcela jiném oboru? Pokud ano, za jakých podmínek? Upřednostnil/a byste absolvování rekvalifikace v rámci programů realizovaných úřady práce, nebo v rekvalifikačním středisku určeném přímo pro zrakově postižené klienty? Zdůvodněte svou pozitivní i negativní odpověď.

10. Je Vám známo, že některá TyfloCentra a agentury podporovaného zaměstnání pořádají projekty na zvýšení zaměstnatelnosti osob se zrakovým postižením? Uvažoval/a byste o účasti v takovém projektu? V čem konkrétně by Vám mohla být podpora ze strany TyfloCentra či agentury užitečná? Pokud máte zkušenosti s účastí v takovém projektu, uveďte je.

11. Byl/a byste ochoten/na přestěhovat se za prací do jiného města či jiné obce? Pokud ano, za jakých podmínek? Pokud ne, z jakých důvodů?

12. Jestliže již máte jakékoli zkušenosti s hledáním zaměstnání či s výkonem konkrétního povolání, uveďte je.

13. Domníváte se, že Vám studium na VŠ poskytlo praktické vědomosti využitelné při hledání zaměstnání či výkonu budoucího povolání? Pokud ano, uveďte, jaké. Pokud ne, uveďte, jaké vědomosti byste uvítal/a a jak byste si rozšířil/a ty stávající.

14. Myslíte, že Vaše VŠ přizpůsobuje náplň svých studijních oborů požadavkům trhu práce? Zdůvodněte svoji pozitivní i negativní odpověď.

PŘÍLOHA P II: PRŮVODNÍ DOPIS A FORMULÁŘ DOTAZNÍKU PRO PRACOVNÍKY PODPŮRNÝCH UNIVERZITNÍCH CENTER

Vážení pracovníci podpůrných univerzitních center,

jmenuji se Petra Zlámalová a jsem studentkou druhého ročníku navazujícího magisterského studia programu Specializace v pedagogice a oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.

V současné době píši diplomovou práci na téma Charakteristika některých specifíků průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů na vybraných vysokých školách v ČR se zaměřením na moravské univerzity.

Teoretická část této práce pojednává o klasifikaci zrakového postižení, o nevidomosti jakožto jeho nejtěžší formě, o socializaci a integraci jedince se zrakovým postižením a o psychologickém pohledu na jeho osobnost. Stěžejní kapitola tohoto oddílu je věnována formálnímu vzdělávacímu systému zrakově postižených se zaměřením na charakteristiku speciálního i běžného základního a středního školství, jakož i na popis průběhu a náležitostí studia osob se zrakovým handicapem na univerzitě. Stranou nezůstává ani zmínka o zvláštěnostech začleňování těžce zrakově postižených do pracovního procesu. Závěrečnou kapitolu z teorie tvoří přehled organizací zabývajících se pomocí studujícím i dospělým zrakově postiženým. Jmenovitě jde o instituce jako SONS, Tyfloservis a TyfloCentrum, podpůrná univerzitní centra, rekvalifikační střediska určená výhradně zrakově postiženým osobám a agentury podporovaného zaměstnání.

Jádrem praktické části diplomové práce je smíšený výzkum s kvalitativní prvky. Klade si za cíl vystižení specifíků studia účelově vybraných těžce zrakově postižených studentů na pěti záměrně zvolených moravských univerzitách v návaznosti na možnosti následného pracovního uplatnění. Na problematiku bude nazíráno ze čtyř úhlů pohledu: zajímá mě stanovisko samotných těžce zrakově postižených studentů, podpůrných univerzitních center, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání. Z jakých důvodů soustředíte svou pozornost právě na tyto čtyři subjekty?

Kdo jiný by mohl poskytnout více důležitých, příznačných, konkrétních a obohacujících informací o průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů než oni

sami. Právě oni by měli být nejlépe schopni vyjádřit, s jakými nedostatky se při studiu setkávají, kdo jim je pomáhá řešit, s čím jsou spokojeni nebo čeho se jim naopak nedostává. Měli by umět vystihnout přínos a význam práce podpůrných univerzitních center, jestliže jim byla dána možnost využívat jejich služeb. Ti, kteří se na tato střediska s prosbou o radu či pomoc obrátit nemohli, si jsou dobře vědomi, jak se jim bez nich studovalo a zda by jejich podporu potřebovali či nikoli. Na zrakově postižených studentech také spočívá odhad či úsudek, zda si zvolili takový obor, který by jim poskytl atraktivní pracovní uplatnění, jež by je bavilo a dávalo jejich životu smysl. Budou to opět oni, jichž se dotáží, zda již při studiu uvažovali o možném budoucím pracovním uplatnění, jakým způsobem by postupovali při hledání zaměstnání, na které instituce by se v případě potřeby obrátili o radu, zda by neváhali využít projektů TyfloCenter či služeb agentur podporovaného zaměstnání, za jakých podmínek by zvážili rekvalifikaci, případně se byli ochotni odstěhovat za prací do jiného města nebo obce.

Pracovníci podpůrných univerzitních center se specializují na pomoc těžce zrakově postiženým studentům při usnadnění jejich samostatného studia na vysoké škole. Jsou na tuto práci vyškoleni, disponují k ní odbornými znalostmi i „lidskými“ předpoklady. Vědí, jaké služby je třeba studentům se zrakovým postižením nabízet, aby byl zajištěn pokud možno hladký průběh jejich studia. Je jim známo, jakou podporu z jejich strany tito studenti nejvíce oceňují, jaké negativní postoje k ní zaujímají a jakými prostředky by se měly řešit případné nedostatky na obou stranách.

TyfloCentra mohou být studentům se zrakovým handicapem prospěšná v podstatě dvojitým způsobem. Mohou jim buď usnadňovat studium mimo jiné úpravou a digitalizací studijních materiálů, nebo je mohou zapojit do projektu realizovaného za účelem zvýšení zaměstnatelnosti osob se zrakovým postižením. Oba druhy aktivit se jeví být pro studenty nanejvýš užitečné, avšak až tímto výzkumem dojde k ověření, nakolik jsou aktuální z perspektivy studentů i pracovníků TyfloCenter.

Agentury podporovaného zaměstnání se začaly orientovat na pomoc zrakově postiženým teprve v nedávné době. Služby, jejichž prostřednictvím mohou zrakově postižení získat a udržet si vhodné místo, se jeví přínosné a mohou v jistém smyslu doplňovat obdobné poslání TyfloCenter či úřadů práce.

Jakožto zástupce z řad pracovníků čtyř vybraných podpůrných center působících při čtyřech moravských univerzitách vás touto cestou prosím o vyplnění dotazníku, jehož

cílem bude zjištění, je-li podpora těžce zrakově postižených studentů při samostatném vysokoškolském studiu z vaší strany přínosná. Otázky dotazníku jsou otevřené, některé z nich obsahují nabídku alternativních odpovědí, jež mohou být obohaceny o vaše vlastní vyjádření. Zaručuji, že data získaná z dotazníku nebudou žádným způsobem zneužita a poslouží pouze za účelem vyhotovení diplomové práce na zmíněné téma. Vaše anonymita bude rovněž zachována. V případě, že se vyplněním dotazníku zapojíte do výzkumu, bych vás ráda požádala o svolení zveřejnit jeho plné znění v příloze své diplomové práce. Uděluji vám právo seznámit se s výsledky výzkumu a celou prací, projevíte-li zájem.

Vyplněný dotazník zašlete, prosím, zpět na níže uvedenou emailovou adresu nejpozději do 4. dubna včetně.

Rozhodnete-li se stát respondenty realizovaného výzkumu, již nyní vám děkuji za ochotu spolupracovat. Vaše přání na výzkumu se nepodílet přitom plně respektuji.

V případě jakýchkoli otázek či nejasností z vaší strany mě, prosím, neváhejte kontaktovat!

Na podnětnou a obohacující spolupráci se těší

Petra Zlámalová

Kontaktní údaje:

Telefon: 577222438

Mobil: 737480331

Email: petra.zlamalova@tiscali.cz

Skype: [petra.zlamalova](https://www.skype.com/people/petra.zlamalova)

Dotazník pro podpůrná univerzitní centra

1. Jaké důvody či pohnutky vedly Vaše centrum k orientaci Vámi poskytovaných služeb na podporu samostatného studia těžce zrakově postižených

2. Zaměřujete se na pomoc této skupině handicapovaných již od svého vzniku, nebo se toto zaměření vyprofilovalo postupem doby?

3. Studenti se zrakovým postižením

3a. Kolik zrakově postižených studentů v současné době studuje na univerzitě, při níž působí Vaše středisko?

3b. Kolika z nich nyní poskytujete své služby?

3c. Jestliže někteří zrakově postižení studenti Vaše služby nevyužívají, uveďte, z jakých důvodů (z Vašeho pohledu).

4. Jaké druhy služeb můžete nabídnout studentům s těžkým zrakovým postižením studujícím na univerzitě, při níž působíte?

5. Poskytujete své služby i studentům z jiných univerzit, případně žákům středních škol?

5a. Pokud ano, konkretizujte, o které služby se jedná.

5b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů.

6. Jaké služby jsou těžce zrakově postiženými studenty nejčastěji požadovány?

7. Vznášejí těžce zrakově postižení studenti k Vaší práci připomínky?

7a. Pokud ano, čeho se týkají?

7b. Jakým způsobem se je snažíte řešit?

7c. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů nemají námitek (z Vašeho pohledu).

8. Inspirují Vás náměty a požadavky těžce zrakově postižených studentů nebo jiných osob k rozšiřování a zkvalitňování Vašich služeb?

8a. Pokud ano, uveďte konkrétní náměty a uveďte, odkud pocházejí.

8b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů se náměty neinspirujete.

9. Spolupracujete na poli poskytování svých služeb i s jinými univerzitními středisky?

9a. Pokud ano, uveďte konkrétní příklady této spolupráce.

9b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů s nimi nespolupracujete.

10. Zaměřuje se Vaše činnost i na pomoc těžce zrakově postiženým studentům při hledání vhodného pracovního uplatnění?

10a. Pokud ano, uveďte, jakým způsobem.

10b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů tomu tak není.

11. Domníváte se, že byste Vy sami mohli své služby nějak rozšířit či zkvalitnit?

11a. Pokud ano, uveďte konkrétní příklady.

11b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů nikoli.

PŘÍLOHA P III: PRŮVODNÍ DOPIS A FORMULÁŘ DOTAZNÍKU PRO PRACOVNÍKY TYFLOCENTER

Vážený pracovníci TyfloCenter,

jmenuji se Petra Zlámalová a jsem studentkou druhého ročníku navazujícího magisterského studia programu Specializace v pedagogice a oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.

V současné době píši diplomovou práci na téma Charakteristika některých specifík průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů na vybraných vysokých školách v ČR se zaměřením na moravské univerzity.

Teoretická část této práce pojednává o klasifikaci zrakového postižení, o nevidomosti jakožto jeho nejtěžší formě, o socializaci a integraci jedince se zrakovým postižením a o psychologickém pohledu na jeho osobnost. Stěžejní kapitola tohoto oddílu je věnována formálnímu vzdělávacímu systému zrakově postižených se zaměřením na charakteristiku speciálního i běžného základního a středního školství, jakož i na popis průběhu a náležitostí studia osob se zrakovým handicapem na univerzitě. Stranou nezůstává ani zmínka o zvláštěnostech začleňování těžce zrakově postižených do pracovního procesu. Závěrečnou kapitolu z teorie tvoří přehled organizací zabývajících se pomocí studujícím i dospělým zrakově postiženým. Jmenovitě jde o instituce jako SONS, Tyfloservis a TyfloCentrum, podpůrná univerzitní centra, rekvalifikační střediska určená výhradně zrakově postiženým osobám a agentury podporovaného zaměstnání.

Jádrem praktické části diplomové práce je smíšený výzkum s kvalitativní prvky. Klade si za cíl vystižení specifík studia účelově vybraných těžce zrakově postižených studentů na pěti záměrně zvolených moravských univerzitách v návaznosti na možnosti následného pracovního uplatnění. Na problematiku bude nazíráno ze čtyř úhlů pohledu: zajímá mě stanovisko samotných těžce zrakově postižených studentů, podpůrných univerzitních center, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání. Z jakých důvodů soustředí svou pozornost právě na tyto čtyři subjekty?

Kdo jiný by mohl poskytnout více důležitých, příznačných, konkrétních a obohacujících informací o průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů než oni

sami. Právě oni by měli být nejlépe schopni vyjádřit, s jakými nedostatky se při studiu setkávají, kdo jim je pomáhá řešit, s čím jsou spokojeni nebo čeho se jim naopak nedostává. Měli by umět vystihnout přínos a význam práce podpůrných univerzitních center, jestliže jim byla dána možnost využívat jejich služeb. Ti, kteří se na tato střediska s prosbou o radu či pomoc obrátit nemohli, si jsou dobře vědomi, jak se jim bez nich studovalo a zda by jejich podporu potřebovali či nikoli. Na zrakově postižených studentech také spočívá odhad či úsudek, zda si zvolili takový obor, který by jim poskytl atraktivní pracovní uplatnění, jež by je bavilo a dávalo jejich životu smysl. Budou to opět oni, jichž se dotáží, zda již při studiu uvažovali o možném budoucím pracovním uplatnění, jakým způsobem by postupovali při hledání zaměstnání, na které instituce by se v případě potřeby obrátili o radu, zda by neváhali využít projektů TyfloCenter či služeb agentur podporovaného zaměstnání, za jakých podmínek by zvážili rekvalifikaci, případně se byli ochotni odstěhovat za prací do jiného města nebo obce.

Pracovníci podpůrných univerzitních center se specializují na pomoc těžce zrakově postiženým studentům při usnadnění jejich samostatného studia na vysoké škole. Jsou na tuto práci vyškoleni, disponují k ní odbornými znalostmi i „lidskými“ předpoklady. Vědí, jaké služby je třeba studentům se zrakovým postižením nabízet, aby byl zajištěn pokud možno hladký průběh jejich studia. Je jim známo, jakou podporu z jejich strany tito studenti nejvíce oceňují, jaké negativní postoje k ní zaujímají a jakými prostředky by se měly řešit případné nedostatky na obou stranách.

TyfloCentra mohou být studentům se zrakovým handicapem prospěšná v podstatě dvojitým způsobem. Mohou jim buď usnadňovat studium mimo jiné úpravou a digitalizací studijních materiálů, nebo je mohou zapojit do projektu realizovaného za účelem zvýšení zaměstnatelnosti osob se zrakovým postižením. Oba druhy aktivit se jeví být pro studenty nanejvýš užitečné, avšak až tímto výzkumem dojde k ověření, nakolik jsou aktuální z perspektivy studentů i pracovníků TyfloCenter.

Agentury podporovaného zaměstnání se začaly orientovat na pomoc zrakově postiženým teprve v nedávné době. Služby, jejichž prostřednictvím mohou zrakově postižení získat a udržet si vhodné místo, se jeví přínosné a mohou v jistém smyslu doplňovat obdobné poslání TyfloCenter či úřadů práce.

Jakožto zástupce z řad pracovníků vybraných TyfloCenter působících ve zlínském, olomouckém, jihomoravském a severomoravském regionu vás touto cestou prosím

o vyplnění dotazníku, jehož cílem bude objasnění vaší role v procesu usnadnění samostatného vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů a zvyšování jejich uplatnitelnosti na otevřeném trhu práce formou účasti ve vámi realizovaném projektu. Otázky dotazníku jsou otevřené, některé z nich obsahují nabídku alternativních odpovědí, jež mohou být obohaceny o vaše vlastní vyjádření. Zaručuji, že data získaná z dotazníku nebudou žádným způsobem zneužita a poslouží pouze za účelem vyhotovení diplomové práce na zmíněné téma. Vaše anonymita bude rovněž zachována. V případě, že se vyplněním dotazníku zapojíte do výzkumu, bych vás ráda požádala o svolení zveřejnit jeho plné znění v příloze své diplomové práce. Uděluji vám právo seznámit se s výsledky výzkumu a celou prací, projevíte-li zájem.

Vyplněný dotazník zašlete, prosím, zpět na níže uvedenou emailovou adresu nejpozději do 4. dubna včetně.

Rozhodnete-li se stát respondenty realizovaného výzkumu, již nyní vám děkuji za ochotu spolupracovat. Vaše přání na výzkumu se nepodílet přitom plně respektuji.

V případě jakýchkoli otázek či nejasností z vaší strany mě, prosím, neváhejte kontaktovat!

Na podnětnou a obohacující spolupráci se těší

Petra Zlámalová

Kontaktní údaje:

Telefon: 577222438

Mobil: 737480331

Email: petra.zlamalova@tiscali.cz

Skype: petra.zlamalova

Dotazník pro TyfloCentra

1. Realizovali jste nebo realizujete v současné době projekt zaměřený na zvýšení zaměstnatelnosti osob s těžkým zrakovým postižením?
2. Pokud ano, uveďte, odkud vzešel podnět pro jeho realizaci?
3. Jakým způsobem se klienti na vás obracejí nebo jakým způsobem na ně získáváte kontakt?
 - klienti se na vás obracejí sami
 - klienti jsou vám doporučeni (kým)
 - vy sami klienty aktivně vyhledáváte (jakým způsobem)
 - jiné (dopíšte):
4. Je pro účast v projektu nutná registrace?
 - 4a. Pokud ano, popište její průběh a způsob.
 - 4b. Pokud ne, vysvětlete, proč nejsou zájemci o službu registrováni.
5. Charakterizujte poslání, cíl a náplň projektu.
 - doba trvání projektu
 - fáze realizace, v níž se projekt nachází (počátek, plný rozkvět, závěr apod.)
 - kolikátá etapa (vlna) projektu
 - počet účastníků (klientů) projektu
 - záměr uskutečnění projektu
 - cílová skupina, na niž se projekt zaměřuje (absolventi středních škol, studenti nebo absolventi vysokých škol, lidé dlouhodobě nezaměstnaní apod.)
 - konkrétní služby (prostředky podpory a pomoci)
 - jiné charakteristiky projektu (dopíšte):

6. Charakterizujte úspěšnost projektu:

- kolik klientů projekt dokončilo nebo dokončí (pokud někteří odstoupili předčasně nebo hodlají odstoupit, uveďte, z jakých důvodů)
- kolika klientům se díky projektu podařilo nalézt pracovní uplatnění a na jakých pozicích
- hodláte projekt v případě, že byl úspěšný, opakovat?
- Jiné charakteristiky (dopíšte):

7. Byl nebo je projekt z pohledu klientů úspěšný?

7a. Pokud ano, konkretizujte, v čem byl pro klienty přínosný.

7b. Pokud ne, uveďte, jaké připomínky klienti vznášeli a jakým způsobem jste se snažili / snažíte je řešit a jak mohou sami klienti přispět ke zdárnému průběhu projektu?

8. Jak hodnotíte vy sami projekt z hlediska úspěšnosti? Myslíte, že by bylo možné na projektu něco vylepšit?

8a. Pokud ano, uveďte, jak byste projekt zkvalitnili.

8b. Pokud ne, zdůvodněte, proč je jeho stávající podoba vyhovující.

9. Pokud takový projekt nerealizujete, uveďte, z jakých důvodů.

9a. Za jakých podmínek byste takový projekt mohli realizovat?

9b. Podporujete-li těžce zrakově postižené při hledání zaměstnání jinou formou, popište ji.

10. Obracejí se na Vás těžce zrakově postižení vysokoškolští studenti s prosbou o pomoc při usnadnění průběhu jejich studia?

10a. Pokud ano, jaké služby jim konkrétně poskytujete nebo můžete poskytnout?

10b. Pokud ne, uveďte, z jakých důvodů Vaši pomoc nevyhledávají.

10c. Za jakých podmínek byste jim takové služby mohli poskytnout?

11. Domníváte se, že jsou vysokoškolští studenti s Vámi poskytovanými službami spokojeni?

11a. Pokud ano, uveďte, jakým způsobem je oceňují.

11b. Pokud ne, uveďte, jaké vznášejí připomínky a jakým způsobem se snažíte je řešit.

12. Domníváte se, že byste Vy sami mohli služby poskytované těžce zrakově postiženým vysokoškolským studentům nějak zkvalitnit či rozšířit?

PŘÍLOHA P IV: PRŮVODNÍ DOPIS A FORMULÁŘ DOTAZNÍKU PRO AGENTURY PODPOROVANÉHO ZAMĚSTNÁNÍ

Vážení pracovníci agentur podporovaného zaměstnání,

jmenuji se Petra Zlámalová a jsem studentkou druhého ročníku navazujícího magisterského studia programu Specializace v pedagogice a oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně.

V současné době píši diplomovou práci na téma Charakteristika některých specifík průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů na vybraných vysokých školách v ČR se zaměřením na moravské univerzity.

Teoretická část této práce pojednává o klasifikaci zrakového postižení, o nevidomosti jakožto jeho nejtěžší formě, o socializaci a integraci jedince se zrakovým postižením a o psychologickém pohledu na jeho osobnost. Stěžejní kapitola tohoto oddílu je věnována formálnímu vzdělávacímu systému zrakově postižených se zaměřením na charakteristiku speciálního i běžného základního a středního školství, jakož i na popis průběhu a náležitostí studia osob se zrakovým handicapem na univerzitě. Stranou nezůstává ani zmínka o zvláštích začleňování těžce zrakově postižených do pracovního procesu. Závěrečnou kapitolu z teorie tvoří přehled organizací zabývajících se pomocí studujícím i dospělým zrakově postiženým. Jmenovitě jde o instituce jako SONS, Tyfloservis a TyfloCentrum, podpůrná univerzitní centra, rekvalifikační střediska určená výhradně zrakově postiženým osobám a agentury podporovaného zaměstnání.

Jádrem praktické části diplomové práce je smíšený výzkum s kvalitativními prvky. Klade si za cíl vystižení specifík studia účelově vybraných těžce zrakově postižených studentů na pěti záměrně zvolených moravských univerzitách v návaznosti na možnosti následného pracovního uplatnění. Na problematiku bude nazíráno ze čtyř úhlů pohledu: zajímá mě stanovisko samotných těžce zrakově postižených studentů, podpůrných univerzitních center, TyfloCenter a agentur podporovaného zaměstnání. Z jakých důvodů soustředí svou pozornost právě na tyto čtyři subjekty?

Kdo jiný by mohl poskytnout více důležitých, příznačných, konkrétních a obohacujících informací o průběhu vysokoškolského studia těžce zrakově postižených studentů než oni

sami. Právě oni by měli být nejlépe schopni vyjádřit, s jakými nedostatky se při studiu setkávají, kdo jim je pomáhá řešit, s čím jsou spokojeni nebo čeho se jim naopak nedostává. Měli by umět vystihnout přínos a význam práce podpůrných univerzitních center, jestliže jim byla dána možnost využívat jejich služeb. Ti, kteří se na tato střediska s prosbou o radu či pomoc obrátit nemohli, si jsou dobře vědomi, jak se jim bez nich studovalo a zda by jejich podporu potřebovali či nikoli. Na zrakově postižených studentech také spočívá odhad či úsudek, zda si zvolili takový obor, který by jim poskytl atraktivní pracovní uplatnění, jež by je bavilo a dávalo jejich životu smysl. Budou to opět oni, jichž se dotáží, zda již při studiu uvažovali o možném budoucím pracovním uplatnění, jakým způsobem by postupovali při hledání zaměstnání, na které instituce by se v případě potřeby obrátili o radu, zda by neváhali využít projektů TyfloCenter či služeb agentur podporovaného zaměstnání, za jakých podmínek by zvážili rekvalifikaci, případně se byli ochotni odstěhovat za prací do jiného města nebo obce.

Pracovníci podpůrných univerzitních center se specializují na pomoc těžce zrakově postiženým studentům při usnadnění jejich samostatného studia na vysoké škole. Jsou na tuto práci vyškoleni, disponují k ní odbornými znalostmi i „lidskými“ předpoklady. Vědí, jaké služby je třeba studentům se zrakovým postižením nabízet, aby byl zajištěn pokud možno hladký průběh jejich studia. Je jim známo, jakou podporu z jejich strany tito studenti nejvíce oceňují, jaké negativní postoje k ní zaujímají a jakými prostředky by se měly řešit případné nedostatky na obou stranách.

TyfloCentra mohou být studentům se zrakovým handicapem prospěšná v podstatě dvojitým způsobem. Mohou jim buď usnadňovat studium mimo jiné úpravou a digitalizací studijních materiálů, nebo je mohou zapojit do projektu realizovaného za účelem zvýšení zaměstnatelnosti osob se zrakovým postižením. Oba druhy aktivit se jeví být pro studenty nanejvýš užitečné, avšak až tímto výzkumem dojde k ověření, nakolik jsou aktuální z perspektivy studentů i pracovníků TyfloCenter.

Agentury podporovaného zaměstnání se začaly orientovat na pomoc zrakově postiženým teprve v nedávné době. Služby, jejichž prostřednictvím mohou zrakově postižení získat a udržet si vhodné místo, se jeví přínosné a mohou v jistém smyslu doplňovat obdobné poslání TyfloCenter či úřadů práce.

Jakožto zástupce z řad pracovníků vybraných agentur podporovaného zaměstnání působících ve zlínském, olomouckém, jihomoravském a severomoravském regionu vás

touto cestou žádám o vyplnění dotazníku, jehož cílem bude ozřejmení vaší role v procesu poskytování služeb podporovaného zaměstnání osobám s těžkým zrakovým postižením, zejména pak takto handicapovaným vysokoškolským studentům. Otázky dotazníku jsou otevřené, některé z nich obsahují nabídku alternativních odpovědí, jež mohou být obohaceny o vaše vlastní vyjádření. Zaručuji, že data získaná z dotazníku nebudou žádným způsobem zneužita a poslouží pouze za účelem vyhotovení diplomové práce na zmíněné téma. Vaše anonymita bude rovněž zachována. V případě, že se vyplněním dotazníku zapojíte do výzkumu, bych vás ráda požádala o svolení zveřejnit jeho plné znění v příloze své diplomové práce. Uděluji vám právo seznámit se s výsledky výzkumu a celou prací, projevíte-li zájem.

Vyplněný dotazník zašlete, prosím, zpět na níže uvedenou emailovou adresu nejpozději do 4. dubna včetně.

Rozhodnete-li se stát respondenty realizovaného výzkumu, již nyní vám děkuji za ochotu spolupracovat. Vaše přání na výzkumu se nepodílet přitom plně respektuji.

V případě jakýchkoli otázek či nejasností z vaší strany mě, prosím, neváhejte kontaktovat!

Na podnětnou a obohacující spolupráci se těší

Petra Zlámalová

Kontaktní údaje:

Telefon: 577222438

Mobil: 737480331

Email: petra.zlamalova@tiscali.cz

Skype: [petra.zlamalova](https://www.skype.com/people/petra.zlamalova)

Dotazník pro agentury podporovaného zaměstnání

1. Poskytuje Vaše agentura služby podporovaného zaměstnání těžce zrakově postiženým zájemcům? Pokud ano, uveďte, po jak dlouhé časové období (zda tomu tak je již od vzniku agentury, případně zda se toto zaměření postupně vyprofilovalo a odkud k němu vzešel podnět.

2. Jakým způsobem se na Vás těžce zrakově postižení klienti obracejí, jakým způsobem na ně získáváte kontakty?
 - klienti Vás oslovují sami
 - klienti jsou Vám doporučeni (kým)
 - sami je aktivně vyhledáváte (jakým způsobem, na koho se obracíte)
 - jiným způsobem (dopíšte):

3. Je nutné, aby se zájemci o Vaše služby registrovali? Pokud ano, popište způsob, průběh, náležitosti a podmínky registrace. Pokud ne, vysvětlete, z jakých důvodů registrace zapotřebí není.

4. Charakterizujte účel a náplň služeb s ohledem na těžce zrakově postižené klienty:
 - počet těžce zrakově postižených klientů, jimž jste dosud poskytli nebo poskytujete služby
 - věková skladba klientů (absolventi středních škol, vysokých škol, dlouhodobě nezaměstnaní apod.)
 - konkrétní formy a prostředky podpory
 - jiné charakteristiky služeb (dopíšte):

5. Zhodnoťte úspěšnost služeb podporovaného zaměstnání z pohledu těžce zrakově postižených osob:
 - kolik uchazečů se nepodařilo zapojit do podpory a z jakých důvodů
 - kolika uchazečům se s Vaší pomocí podařilo nalézt a udržet si vhodné zaměstnání a na jakých pozicích pracují
 - jiné charakteristiky (dopíšte):

6. Myslíte si, že byli / jsou klienti s Vámi poskytovanými službami spokojeni? Pokud ano, konkretizujte, co nejvíce oceňovali. / oceňují. Pokud měli / mají připomínky nebo námitky, vysvětlete, v čem spočívaly / spočívají a uveďte, jakým způsobem jste se snažili / se snažíte je řešit a jak mohou sami klienti přispět ke zkvalitnění služeb?

7. Myslíte si, že by se na kvalitě Vašich služeb poskytovaných osobám s těžkým zrakovým postižením dalo něco zlepšit? Uveďte návrhy.

8. Jestliže těžce zrakově postiženým klientům své služby neposkytujete, vysvětlete, z jakých důvodů. Za jakých podmínek byste těmto osobám mohli pomáhat?

PŘÍLOHA P V: NÁVRH SMĚRNICE O STUDIU OSOB SE SPECIFICKÝMI POTŘEBAMI NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ

NÁVRH SMĚRNICE O STUDIU OSOB SE SPECIFICKÝMI POTŘEBAMI

Článek 1 - Obecné zásady

Osobami se specifickými potřebami se pro potřeby této směrnice rozumí uchazeči a studenti se specifickým zdravotním postižením. Specifickým zdravotním postižením se rozumí zejména zrakové postižení, sluchové postižení a těžké tělesné postižení.

Všichni zaměstnanci Ostravské univerzity v Ostravě jsou povinni jednat se studentem nebo uchazečem se specifickým zdravotním postižením způsobem zohledňujícím v nejvyšší možné míře jeho specifické potřeby vyplývající ze zdravotního postižení tak, aby nebyl odkázán při těchto jednáních na vlastního asistenta. Od tohoto postupu mohou upustit pouze na vlastní žádost uchazeče, který spolupráci s vlastním asistentem dává výslovně přednost.

OU zajistí nabídku kontaktní osoby pro studenty se specifickými potřebami prostřednictvím www stránek OU a rovněž v jiných informačních materiálech pro uchazeče o studium na OU. Kontaktní osoba bude uchazeče informovat o postupech, které OU nabízí studentům se specifickými potřebami, bude připravena pomoci uchazečům orientovat se v nabídce studijních programů jednotlivých fakult, kontaktovat příslušného pracovníka Univerzitní knihovny OU pro orientaci v nabídce informačních zdrojů a standardních i specifických služeb zajišťovaných knihovnou, nabídne účast na Kurzu pro zájemce o studium apod.

Článek 2 - Přijímací řízení

Podá-li uchazeč se specifickým zdravotním postižením přihlášku ke studiu, v jejíž příloze žádá zohlednění svého zdravotního stavu a specifických potřeb vyplývajících ze zdravotního postižení, uvedomí studijní oddělení neprodleně kontaktní osobu na OU

a příslušného pedagogického poradce (dle vybraného studijního programu) a předá mu kopii přihlášky ke studiu včetně informace o žádaném zohlednění.

Pedagogický poradce je po konzultaci s kontaktní osobou povinen navázat s uchazečem osobní kontakt, vyšetřit povahu a rozsah specifických potřeb a navrhnout děkanovi fakulty modifikaci přijímacího řízení. Přitom dbá zásady, že navrhovaná úprava se má odchylovat od běžného postupu v nejmenší nutné míře.

Uchazečům nebo studentům se specifickými potřebami, kteří nezvládají potřebné komunikační technologie, může Ostravská univerzita v Ostravě nabídnout kurzy v rámci celoživotního vzdělávání, jež jim umožní tyto technologie zvládnout.

Veškeré informace a materiály související s přijímacím řízením, které jsou poskytovány ostatním studentům (cvičné texty, vzorové přijímací zkoušky apod.), musí být poskytnuty studentům se specifickými potřebami ve formě odpovídající jejich potřebám (Braillovo písmo, zvětšený černotisk, digitální elektronická neboli počítačová podoba, audionahrávka apod.).

O přijetí uchazeče se specifickými potřebami uvědomí studijní oddělení neprodleně příslušného pedagogického poradce.

Článek 3 - Tutor studenta se specifickými potřebami

Tutorem studenta se specifickými potřebami je pedagogický poradce příslušné katedry, která garantuje studijní obor zvolený studentem nebo jiný akademický pracovník této katedry, pověřený vedoucím katedry. Tutor bude trvale spolupracovat při tvorbě osobního studijního plánu pro studenta se specifickými potřebami. Tutor se určuje nejméně na dobu jednoho roku.

Článek 4 - Osobní studijní plán

Pokud je s ohledem na specifické potřeby studenta zapotřebí osobního studijního plánu, vypracuje tutor studenta se specifickými potřebami, případně s ostatními odborníky katedry a odbornými poradci dalších kateder jeho návrh, který předloží děkanovi fakulty nebo jím pověřené osobě. Plán nemusí ve zdůvodněných případech respektovat ustanovení Studijního a zkušebního řádu Ostravské univerzity v Ostravě. Při stanovení plánu je tutor studenta se specifickými potřebami povinen dbát toho, aby osobní studijní plán :

byl sestaven v souladu se studijním plánem zvoleného oboru studia,
byl vytvořen nejméně na nejbližší dva semestry,
umožňoval ukončit studium v čase co nejbližším standardní době studia, nejpozději však za dvojnásobek standardní doby studia; v případě navazujícího studia magisterského může být dvojnásobek standardní doby studia překročen o 1 rok,
zahrnoval identifikaci specifických potřeb studenta při studiu.

Článek 5 - Registrace a zápis

Studijní oddělení je oprávněno v okamžiku zápisu nebo jiných úředních úkonů požadovat fyzickou přítomnost studenta se specifickými potřebami kvůli převzetí dokladů určených do vlastních rukou (karta ISIC apod.), pokud je jednací místnost i jednací agenda uchazeči nebo studentovi se specifickými potřebami dostupná ve smyslu ustanovení čl. 1 odst. 1 této směrnice. Není však oprávněno žádat v případě studentů se zrakovým postižením, aby doručovali písemnosti kontrolovatelné pouze zrakem. Agendu tohoto typu vyřizuje student elektronickou cestou, popř. s jemu přiděleným tutorem nebo osobou, kterou označí za svého průvodce.

Tutor studenta se specifickými potřebami zodpovídá za to, že student bude v daném semestru zapsán do takových předmětů, které s ohledem na své specifické potřeby skutečně může studovat, neboť jsou k jejich absolvování vytvořeny potřebné podmínky (dostupnost literatury a specifických didaktických pomůcek, tlumočnicků, technologií, známost přístupových tras).

Pokud se v průběhu jednoho měsíce po začátku semestru ukáže, že vzhledem ke specifickým potřebám nemůže student některý ze zapsaných předmětů v daném semestru absolvovat, upraví tutor studentovi zápis tak, aby jeho možnostem studia odpovídal.

Článek 6 - **Specifické potřeby během výuky**

Tutor studenta se specifickými potřebami je oprávněn požadovat od garantů jednotlivých předmětů přesnou anotaci předmětů, které v souladu s běžným či osobním plánem má stu-

dent absolvovat v nejbližších dvou semestrech, včetně studijní literatury nezbytně nutné k absolvování předmětu v podobě a ve specifikovaném formátu, který zohledňuje potřeby studenta (Braillovo písmo, zvětšený černotisk, audionahrávka elektronická podoba apod.). Pokud není možné uvedené materiály v potřebné době a v požadovaném formátu získat, může tutor studenta se specifickými potřebami odmítnout zápis předmětu s ohledem na technologickou nezajištěnost.

Tutor studenta se specifickými potřebami uvědomí nejpozději 14 dní před začátkem semestru všechny vyučující, v jejichž studijních skupinách jsou zaregistrováni studenti se specifickým zdravotním postižením a nabídne jim konzultaci, popř. je odkáže na kontaktní osobu na OU.

Tutor studenta se specifickými potřebami ve spolupráci s kontaktní osobou zajistí nezbytnou literaturu pro dohodnuté předměty individuálního plánu, event. tlumočnictví do znakové řeči a dostupné specifické didaktické technologie.

Vyučující je povinen upozornit tutora studenta se specifickými potřebami před zahájením výuky v semestru na požadavky, které mohou překračovat možnosti tohoto studenta (například písemný test nebo zrakově podmíněná laboratorní a praktická činnost v případě studentů se zrakovým postižením apod.), a ověří tak možnosti technologického řešení těchto úkolů nebo alternativních náhrad za ně.

Pokud didaktický postup vůbec neumožňuje sledovat výuku v její běžné podobě nebo pokud vyučující neumožní studentovi se specifickými potřebami využívat speciální technologie a pomůcky (např. diktafon, digitální lupa, elektronický zápisník s hlasovým či hmatovým výstupem, s běžnou či braillovou klávesnicí, notebook se zvětšovací programem, odečítačem obrazovky a hlasovým syntetizérem nebo hmatovým displejem, kancelářský psací stroj, Pichtův psací stroj pro záznam Braillova písma), je vyučující po dohodě s tutorem a studentem se specifickými potřebami povinen určit z řad studentů lektora, který studentovi se specifickými potřebami podá alternativní výklad a potřebná vysvětlení individuálně, popř. poskytnout mu obsah přednášek a seminářů v plném rozsahu v podobě odpovídající potřebám studenta (Braillovo písmo, zvětšený černotisk, elektronická podoba, audionahrávka apod.).

Článek 7 - Pokyny k průběhu testů, zápočtů a zkoušek

Každý uchazeč nebo student se specifickými potřebami má právo na takové pracovní podmínky, které jej neznevýhodňují v porovnání s ostatními uchazeči nebo studenty. Naopak zkoušející z neznalosti nesmí ustupovat od standardního průběhu zkoušky tam, kde dostupné technologie umožňují i uchazeči nebo studentovi se specifickými potřebami vyhovět běžným nárokům.

Pracovní podmínky především charakterizuje:

1. Přístupnost budov a místností

Zkušební místnost musí být fyzicky přístupná (šikmá rampa, „tzv. schodolez“, výtah potřebných rozměrů, označení prvního a posledního schodu přístupového schodiště reflexními pruhy, případně nášlapnými reliéfními pásy apem apod.), a pokud možno v těsné blízkosti bezbariérových toalet.

2. Technické vybavení zkušebních místností

Uchazeči nebo studenti se specifickým zdravotním postižením jsou ke zkouškám a testům zváni do zvláštní zkušební místnosti, kdykoliv jejich začlenění mezi ostatní uchazeče či studenty není technicky možné vzhledem k využívání zvláštní techniky, závislosti na osobním asistentovi, přístupnosti místnosti, apod. Za technické vybavení této místnosti zodpovídá kontaktní osoba na OU ve spolupráci se studijním oddělením příslušné fakulty, jemuž musí požadavky zkoušejícího být sděleny v souladu s ustanovením čl. 6 odst. 4.

3. Využívání vlastního a univerzitního specifického zařízení

a) Uchazeči nebo studenti, kteří běžně pracují se specifickým zařízením, jsou povinni předem upozornit na to, že mají zájem toto vlastní specifické zařízení použít (digitální lupa, elektronický zápisník s hlasovým nebo hmatovým výstupem, s běžnou či braillovou klávesnicí, notebook se zvětšovací programem nebo s hlasovým výstupem (syntetizérem) nebo hmatovým displejem (braillovým řádkem), kancelářský psací stroj, Pichtův psací stroj pro záznam Braillova písma, diktafon apod.).

b) OU je oprávněna požadovat, aby uchazeč či student užíval během zkoušky zařízení z inventáře OU; ta je však povinna vytvořit na tomto zařízení pracovní podmínky odpovídající specifickým potřebám uchazeče či studenta.

c) Uchazeči či studenti nevidomí a slabozrací mohou skládat zkoušky v Braillově písmu nebo ve zvětšeném černotisku, přičemž mohou zápis provádět jak manuálně, tak za pomoci příslušného technického zařízení (elektronický zápisník, notebook apod.).

d) Uchazeči či studenti neslyšící nebo se sluchovým postižením mají nárok na překlad do znakové řeči, pokud si zajistí tlumočnickou službu. Kontaktní osoba zodpovídá za to, že jako tlumočnický vystupuje během zkoušek pouze osoba k této činnosti způsobilá a nebude narušena regulérnost zkoušky.

4. *Forma zkoušek*

U všech typů zkoušek včetně zkoušek přijímacích, je tutor (popř. ve spolupráci s kontaktní osobou) oprávněn požadovat, aby zadání vycházelo z písemných materiálů a předpokládalo takové pracovní postupy, které uchazečům nebo studentům se specifickými potřebami umožní účastnit se zkoušek za rovných podmínek. Jeho požadavek lze odmítnout pouze v případě, že požadovaná modifikace zadání nebo postupu modifikuje samu věcnou podstatu zkoušky. Modifikací se rozumí textová úprava, úprava formátu apod. Zadání zkoušky musí být převedeno do podoby odpovídající specifickým potřebám studenta (Braillovo písmo, zvětšený černotisk, digitalizace do elektronické podoby apod.).

5. *Prodloužená lhůta*

Uchazeči či studenti mohou využívat prodloužené lhůty ke složení zkoušky, s výjimkou případů zcela zvláštních a výslovně schválených děkanem na návrh kontaktní osoby. Tato lhůta nesmí překročit trojnásobek času běžně předpokládaného pro složení příslušného testu nebo zkoušky.

6. *Dozor u zkoušek a přísedící*

a) Dozor u přijímacích zkoušek, souborných zkoušek, státních závěrečných zkoušek, státních rigorózních zkoušek a státních doktorských zkoušek probíhá stejně jako v případě ostatních uchazečů nebo studentů.

b) Je-li s ohledem na specifické potřeby uchazeče nebo studenta nezbytná přítomnost přísedícího, určí jej děkan fakulty přednostně z řad vyučujících té disciplíny, která je předmětem zkoušky. Není-li to možné, je přísedící určen tak, aby svým vzděláním stál na úrovni uchazeče nebo studenta, má-li vzdělání odlišného typu, nebo na úrovni o jeden stupeň nižší, ovšem za předpokladu, že má potřebné základní znalosti dané disciplíny.

Článek 8 - Poplatky spojené se studiem

1. Student se smyslovým nebo pohybovým handicapem není vyvázán z povinnosti platit administrativní poplatky spojené se studiem.
2. Student se smyslovým nebo pohybovým handicapem je osvobozen od placení poplatků za nadstandardní dobu studia.

Článek 9 - Závěrečná ustanovení

Tato směrnice nabývá účinnosti dne.....

PŘÍLOHA P VI: SMĚRNICE O STUDIU OSOB SE SPECIFICKÝMI NÁROKY NA MU V BRNĚ

SMĚRNICE Č. 4/03 O STUDIU OSOB SE SPECIFICKÝMI NÁROKY

Podle § 10 odst. 1 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), vydávám tuto směrnici:

Článek 1 - Obecné zásady

1. Všichni zaměstnanci Masarykovy univerzity v Brně (dále jen „MU“) jsou povinni jednat se studentem, který je smyslově nebo pohybově handicapován (dále jen „specifický student“), nebo s takto postiženým uchazečem o studium (dále jen „specifický uchazeč“) způsobem zohledňujícím v nejvyšší možné míře jeho specifika (například tlumočení do znakové řeči, písemné formuláře a korespondence ve zvětšeném černotisku nebo bodovém písmu, jednání v místnostech dostupných na invalidním vozíku apod.), tak aby nebyl odkázán při těchto jednáních na vlastního asistenta. Od tohoto postupu mohou upustit pouze na vlastní žádost uchazeče, který spolupráci s vlastním asistentem dává výslovně přednost.

2. Zaměstnanci MU jsou zejména povinni dbát toho, aby osoby se specifickými nároky zrakovými nebyly nuceny přijímat úřední informace ve formátu přístupném pouze zrakově, závazně se k nim vyjadřovat a svým ručním podpisem je stvrzovat.

3. Informace o vnitřním řádu Střediska pro pomoc studentům se specifickými nároky (dále jen „Středisko“), o jeho personálním složení a působnosti jednotlivých pracovníků musí být v aktuální podobě trvale veřejně dostupné prostřednictvím institucionálních www-stránek MU.

Článek 2 - Přijímací řízení

1. Studijní oddělení děkanátů fakult respektive Útvar pro studium Rektorátu MU (dále jen „studijní oddělení“) poskytnou specifickému uchazeči kromě informace o možnostech

studia pro uchazeče bez jakéhokoliv postižení rovněž odkaz na Středisko. Středisko informuje specifického uchazeče navíc o postupech, které MU nabízí specifickým studentům s ohledem na jejich potřeby.

2. Podá-li specifický uchazeč přihlášku ke studiu, v níž žádá zohlednění svého fyzického specifika, uvědomí studijní oddělení neprodleně Středisko, předá mu kopii přihlášky ke studiu a informace o podmínkách platných pro uchazeče nespécifické (zejména termíny přijímací zkoušky, požadované znalosti, forma zkoušky apod.).

3. Středisko je povinno navázat se specifickým uchazečem osobní kontakt, vyšetřit povahu a rozsah specifického nároku (v odůvodněných případech si tento nárok nechá potvrdit od uchazečova ošetřujícího lékaře) a navrhnout studijnímu oddělení modifikaci přijímacího řízení v souladu s ustanoveními čl. 7 této směrnice. Přitom dbá zásady, že navrhovaná úprava se má odchylovat od běžného postupu v nejmenší nutné míře a má kromě předpokladů pro studium zvoleného studijního programu dále ověřovat připravenost uchazeče využívat standardních technologií, které jsou pro překonání daných specifických bariér k dispozici (kompenzační pomůcky, výpočetní technika, znalost znakové řeči nebo hmatového písma apod.).

4. Uchazeče s nepochybnými předpoklady pro studium, který nezvládá potřebné komunikační technologie, může MU přijmout současně ke studiu v rámci programu celoživotního vzdělávání osob se specifickými nároky, který jim umožní tyto technologie zvládnout.

5. O přijetí specifického uchazeče ke studiu studijní oddělení uvědomí neprodleně ředitele Střediska.

Článek 3 - Tutor specifického studenta

Na žádost Střediska garant příslušného studijního programu nebo oboru určí odborného konzultanta, který bude se Střediskem trvale spolupracovat při tvorbě individuálního studijního plánu pro specifického studenta (dále jen „tutor“). Tutorem může být určen docent nebo profesor, případně i jiný učitel respektive student doktorského studijního programu v prezenční formě, který je absolventem daného studijního oboru. Tutor se určuje nejméně na dobu jednoho roku.

Článek 4 - Individuální studijní plán

Pokud je s ohledem na specifické nároky studenta zapotřebí individuálního studijního plánu, vypracuje Středisko ve spolupráci s tutorem, případně s odbornými poradci Katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty MU a dalších specializovaných pracovišť, jeho návrh, který předloží tento plán děkanovi fakulty nebo jím pověřené osobě. Plán nemusí ve zdůvodněných případech respektovat ustanovení o studijních blocích, o nezbytných předpokladech (prerekvizity) zápisu jednotlivých předmětů. Plán lze vytvářet postupně, nejméně však na nejbližší dva semestry. Při stanovení plánu je ředitel Střediska povinen dbát toho, aby individuální plán:

- a) umožňoval ukončit studium v čase co nejbližším standardní době studia, nejpozději však za dvojnásobek standardní doby studia; v případě navazujícího studia magisterského může být dvojnásobek standardní doby studia překročen o 1 rok.
- b) zahrnoval kromě obvyklých dovedností navíc ty, které souvisejí se specifikem smyslového vnímání nebo pohybových možností (zejména schopnost korektně zachycovat odborný text za pomoci braillovského písma, znakové řeči, schopnost ovládat potřebné kompenzační pomůcky apod.)

Článek 5 - Registrace a zápis

1. Studijní oddělení je oprávněno v okamžiku zápisu nebo jiných úředních úkonů požadovat fyzickou přítomnost specifického studenta kvůli převzetí dokladů určených do vlastních rukou (karta ISIC apod.), pokud je jednací místnost i jednací agenda specifickému uchazeči nebo studentovi dostupná ve smyslu ustanovení čl 1 odst. 1 této směrnice. Není však oprávněno žádat v případě studentů zrakově postižených, aby doručovali písemnosti kontrolovatelné pouze zrakem (kopie studijních dokladů, černotiskové formuláře apod.); agendu tohoto typu vyřizuje zrakově postižený student elektronickou cestou ve Středisku.

2. Ředitel Střediska zodpovídá za to, že specifický student bude v daném semestru zapsán do takových předmětů, které s ohledem na své specifické nároky skutečně může studovat, neboť jsou k jejich absolvování vytvořeny potřebné podmínky (dostupnost literatury a specifických didaktických pomůcek, tlumočnicků, technologií, známost přístupových tras

apod.). Počet kreditů splněných v předcházejícím semestru studia může být ve zdůvodněných případech nižší, než stanoví příslušný Studijní a zkušební řád.

3. Pokud se v průběhu jednoho měsíce po začátku semestru ukáže, že vzhledem ke specifickým nárokům nemůže specifický student některý ze zapsaných předmětů v daném semestru absolvovat, upraví ředitel Střediska na návrh vyučujícího nebo tutora zápis tak, aby možnostem studia specifického studenta odpovídal.

4. Předměty skutečně zapsané po uplynutí 1 měsíce od začátku semestru je specifický student povinen ukončit pokud možno v předepsané době, nejpozději však za dobu nepřekračující trojnásobek předepsané lhůty. Studium předmětů neuzavřených v této lhůtě ukončí studijní oddělení jako neúspěšné.

Článek 6 - Specifické nároky během výuky

1. Ředitel Střediska je oprávněn požadovat od garantů jednotlivých programů nebo oborů (buď přímo nebo prostřednictvím tutorů) přesnou anotaci předmětů, které v souladu s individuálním plánem má student absolvovat v nejbližších dvou semestrech, včetně určení studijní literatury nezbytně nutné k absolvování předmětu, a určení vyučujícího, do jehož studijní skupiny bude specifický student zařazen. Pokud není možné tyto informace v potřebné době získat, může ředitel Střediska odmítnout zápis předmětu s ohledem na technologickou nezajištěnost.

2. Středisko uvědomí nejpozději 14 dní před začátkem semestru všechny vyučující, v jejichž studijních skupinách jsou zaregistrováni specifickí studenti, a nabídne jim konzultaci v otázkách použitelných didaktických postupů a technologií.

3. Nezbytnou literaturu, tlumočnickví znakové řeči a specifické didaktické technologie zajistí Středisko pro dohodnuté předměty individuálního plánu tak, aby byly k dispozici v době postačující k přípravě na zkoušku, kolokvium nebo zápočet.

4. Vyučující je povinen upozornit Středisko nejméně jeden pracovní den předem na požadavky, které mohou překračovat možnosti specifického studenta (například písemný test nebo zřakově podmíněná laboratorní a praktická činnost v případě zřakově postižených apod.), a ověří tak možnosti technologického řešení těchto úkolů nebo alternativních náhrad za ně.

5. Pokud didaktický postup vůbec neumožňuje sledovat výuku v její běžné podobě, je garant studia nebo vyučující povinen určit po dohodě s ředitelem Střediska z řad vyučujících nebo studentů lektora, který studentovi podá alternativní výklad a potřebná vysvětlení individuálně. Náklady na individuální výuku se účtují Středisku v rozsahu nepřekračujícím trojnásobek hodinové dotace příslušného předmětu.

6. Předměty založené na práci se zcela specifickými technologiemi (zejména výuku práce s výpočetní technikou nebo jazyková cvičení za pomoci tištěných materiálů) absolvuje specifický student přímo ve Středisku s využitím potřebných technologií. Vyučujícím může podle dohody být buď přímo vyučující daného předmětu pro běžné studenty, nebo pověřený vyučující Střediska. Absolvování předmětu v těchto specifických případech potvrzuje vyučující daného předmětu pro běžné studenty nebo ředitel Střediska.

Článek 7 - Pokyny týkající se testů, zkoušek a konkurzů

Každý specifický uchazeč nebo student má právo na takové pracovní podmínky, které jej neznevýhodňují v porovnání s ostatními uchazeči nebo studenty. Naopak zkoušející z neznalosti nesmí ustupovat od standardního průběhu zkoušky tam, kde dostupné technologie umožňují i specifickému uchazeči nebo studentovi vyhovět běžným nárokům.

1. Přístupnost budov a místností

Zkušební místnost musí být fyzicky přístupná (šikmá rampa, výtah potřebných rozměrů), a pokud možno v těsné blízkosti specificky upravených toalet.

2. Technické vybavení zkušebních místností

Specifičtí uchazeči nebo studenti jsou ke zkouškám a testům zváni do zvláštní zkušební místnosti (zpravidla do Střediska), kdykoliv jejich začlenění mezi ostatní uchazeče či studenty není technicky možné vzhledem k využívání zvláštní techniky, závislosti na osobním asistentovi apod. Za technické vybavení této místnosti zodpovídá ředitel Střediska, jemuž musí požadavky zkoušejícího být sděleny v souladu s ustanovením čl. 6 odst. 4 a čl. 7 odst. 5 této směrnice.

3. Využívání specifického zařízení

a) Uchazeči nebo studenti, kteří běžně pracují se specifickým zařízením, jsou povinni předem upozornit na to, že mají zájem toto vlastní specifické zařízení použít (digitální lupa, braillovský záznamník, notebook s hlasovým syntetizérem nebo hmatovým displejem,

psací stroj apod.). Ředitel Střediska odpovídá za to, že při využití techniky nedochází k porušování zásad obecně platných pro zkoušky (využívání dat na osobních záznamnících a počítačích v případě, kdy zkouška s využitím osobních poznámek nepočítá apod.). Z toho důvodu je MU oprávněna požadovat, aby uchazeč či student užíval během zkoušky zařízení z inventáře MU; je však povinna vytvořit na tomto zařízení pracovní podmínky odpovídající specifickým nárokům uchazeče či studenta.

b) Uchazeči či studenti nevidomí a slabozrací skládají zkoušky v braillovém písmu nebo ve zvětšeném černotisku, přičemž mohou zápis provádět jak manuálně, tak za pomoci příslušného technického zařízení. Tam, kde to povaha zkoušky připouští, může ředitel Střediska povolit zkoušku pouze za pomoci hlasového syntetizéru. Pokud je v případě zkoušek prováděných specifickým způsobem požadována anonymita, přepíše text do běžného písma určený člen zkušební komise nebo pověřená osoba pod dohledem určeného člena komise a tato kopie se zařadí mezi texty ostatních uchazečů či studentů.

c) Uchazeči či studenti neslyšící nebo sluchově handicapovaní mají nárok na úřední překlad do znakové řeči. Ředitel Střediska zodpovídá za to, že jako tlumočnický vystupuje během zkoušek pouze osoba k této činnosti způsobilá.

4. Prodloužená lhůta

a) Uchazeči či studenti mohou využívat prodloužené lhůty ke složení zkoušky; s výjimkou případů zcela zvláštních a výslovně schválených děkanem na návrh ředitele Střediska nesmí tato lhůta překročit trojnásobek času běžně předpokládaného pro složení příslušného testu nebo zkoušky.

b) Časová organizace kontrolních testů a zkoušek musí ponechat handicapovaným uchazečům či studentům dostatečnou dobu k odpočinku mezi dvěma zkouškami během dne, tak aby doba určená pro oběd byla odpovídající. Přitom je třeba učinit všechna potřebná opatření, aby zkoušky začínaly pro všechny uchazeče v tutéž dobu.

5. Obsah a forma zkoušek

a) V případě, že mezi zkoušenými jsou specifickí uchazeči nebo studenti, je zkoušející nebo garant zkoušky povinen zadání zkoušky postoupit řediteli Střediska nebo osobě jím pověřené nejpozději 24 hodin před konáním zkoušky, tak aby Středisko mohlo zajistit, že se během zkoušky bude standardním způsobem využívat technologií v daném specifickém

případě obvyklých. Ředitel Střediska odpovídá za to, že poskytnuté informace nebudou sděleny třetí osobě a tak zneužity k ovlivňování výsledků zkoušky.

b) V odůvodněných případech může zkoušející nebo garant zkoušky trvat na tom, že zadání bude pracovníkům Střediska sděleno až v tu chvíli, kdy je sdělováno všem uchazečům. V takovém případě zkouška specifického uchazeče nebo studenta začne se zpožděním nutným k tomu, aby zadání zkoušky bylo převedeno do podoby odpovídající specifickým nárokům.

c) Pokud jde o zkoušky, jež mají konkurzní charakter, včetně zkoušek přijímacích, je ředitel Střediska oprávněn požadovat, aby zadání vycházelo z takových písemných materiálů a předpokládalo takové pracovní postupy, které specifickým uchazečům nebo studentům umožní účastnit se konkurzů za rovných podmínek. Jeho požadavek lze odmítnout pouze v případě, že požadovaná modifikace zadání nebo postupu modifikuje samu věcnou podstatu zkoušky.

6. Dozor u zkoušek a přísedící

a) Dozor u přijímacích zkoušek, souborných zkoušek, státních závěrečných zkoušek, státních rigorózních zkoušek a státních doktorských zkoušek probíhá stejně jako v případě ostatních uchazečů nebo studentů. V případě, že se zkouška koná ve Středisku, rozhodne zkoušející, zda dozor postoupí pracovníkům Střediska nebo zajistí dozor vlastními silami.

b) Je-li s ohledem na specifické nároky uchazeče nebo studenta nezbytná přítomnost přísedícího, určí jej děkan fakulty přednostně z řad vyučujících té disciplíny, která je předmětem zkoušky. Není-li to možné, je přísedící určen tak, aby svým vzděláním stál na úrovni uchazeče nebo studenta, má-li vzdělání odlišného typu, nebo na úrovni o jeden stupeň nižší, ovšem za předpokladu, že má potřebné základní znalosti dané disciplíny.

Článek 8 - Ubytování a stravování specifických studentů

1. Správa kolejí a menz MU na návrh ředitele Střediska zajistí přednostní ubytování specifických studentů tak, aby ubytování jak svým vnitřním zařízením, tak svou vzdáleností od výukových prostor a od Střediska odpovídalo platným normám pro pobyt a pohyb osob se specifickými nároky a v maximální míře i doporučením občanských sdružení zastupujících jednotlivé skupiny postižených (fyzická dostupnost pokoje

a sociálních zařízení v případě pohybového handicapu, existence jasných vodicích linií a přístupnost internetu v případě zrakového handicapu apod.).

2. Ředitel Střediska v součinnosti s vedením Správy kolejí a menz MU zajistí všem specifickým studentům, kteří mají zájem využívat stravovacích zařízení MU, aby jim strava byla nabízena dostupným způsobem a aby při objednávání stravy a jejím přijímání nebyli závislí na vlastních asistentech.

Článek 9 - Závěrečná ustanovení

Tato směrnice nabývá účinnosti dne 1. srpna 2003.

V Brně 24. července 2003

Jiří Zlatuška - rektor

PŘÍLOHA P VII: CIZOJAZYČNÝ TEXT V NĚMECKÉM ORIGINÁLE POJEDNÁVAJÍCÍ O UNIVERZITNÍM STUDIU ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH

Blinde Studierende

Die Zahl der blinden Menschen in der BRD wird durch den Deutschen Blindenverband (DBV) mit etwa 155.000 angegeben [kahlisch0596]. Dabei ist anzumerken, dass der größte Anteil, ca. 70%, im Alter erblindete Personen sind. Die verbleibenden 30% unterteilen sich in Blindgeborene und sog. Späterblindete. Nur ein sehr geringer Teil der Blinden studiert an Hochschulen und Universitäten. Die Zahl der blinden Studierenden wird von Drolshagen mit etwa 300 angegeben. Dies entspricht lediglich einem Prozentsatz von 0,2% der Blinden ([drolshagen95], S.107).

Drolshagen charakterisiert sehgeschädigte Studierende im allgemeinen als Personen: "bei denen das fehlende oder eingeschränkte Sehvermögen und dessen Folgen im funktionalen Bereich [...] einen besonderen individuellen schul- und/oder studienbegleitenden Förderbedarf verursacht und deren individuelle Schul-, Studien- und Lebenssituation durch sozial/gesellschaftliche und materiell/dingliche Veränderungen verbessert werden kann, so dass sich der benötigte individuelle Förderbedarf auf das ausschließlich schädigungsbedingte Maß reduziert oder ganz entfällt" ([drolshagen95], S.21). Ausgehend vom Individuum ergeben sich die Besonderheiten blinder Studierender aus der auf das Fehlen der visuellen Wahrnehmungsmöglichkeiten zurückzuführenden eingeschränkten Mobilität. Als Mobilität wird dabei die Fähigkeit des Individuums verstanden, sich mit seiner Umwelt auseinanderzusetzen. Mobilität besitzt dabei eine territoriale und eine informationelle Komponente.

Territoriale Mobilität

Territoriale Mobilität beschreibt die Möglichkeiten des Individuums, sich in einem bestimmten Raum bzw. Gelände zu orientieren und zu agieren. Das Auffinden von Hörsälen, Seminar- oder Büroräumen der Hochschule ist dabei ebenso wie das Leben im Wohnheim, der Besuch einer Kulturveranstaltung bzw. der Einkauf im Supermarkt dieser Komponente zuzurechnen. Einen hierbei nicht zu vernachlässigenden Bereich stellen sog.

lebenspraktische Fähigkeiten dar, die den blinden Menschen in die Lage versetzen, die Vielfalt der im Alltag zu verrichtenden Arbeiten selbständig ausführen zu können. Ein individuell durchzuführendes Mobilitätstraining ist das geeignete Mittel, um blinden Studierenden ihre territoriale Mobilität sowohl im Wohnumfeld als auch in den Einrichtungen der Hochschule zu vermitteln. Durch die Erstellung tastbarer Orientierungs- und Mobilitätspläne können zusätzliche Orientierungshilfen angeboten werden [heidig97].

Informationelle Mobilität

Informationelle Mobilität kennzeichnet die Zugangsmöglichkeiten des Individuums zu Informationen im täglichen Leben und in der Arbeitswelt wie Bücher, Zeitschriften, Informations- und Kommunikationssysteme sowie Studienmaterialien. In diesem Bereich kann eine Fülle von Maßnahmen dazu beitragen, behinderungsbedingte Defizite zu kompensieren. Die informationelle Mobilität blinder Studierender ist auch in den Möglichkeiten, Informationen zu rezipieren, eingeschränkt. Hierbei ist zu berücksichtigen, dass sich die Art der Informationsaufnahme (Leseprozess) des blinden von der des sehenden Menschen unterscheidet. Der blinde Leser muss (aufgrund der Ausschließlichkeit akustischer bzw. taktiler Wahrnehmung) vom einzelnen Gehörten bzw. Ertasteten auf das Gesamtbild schließen. Es ist ihm somit nicht möglich, sich zunächst (ohne Kenntnis von Details) einen Überblick über ein Dokument zu verschaffen und davon ausgehend auf Einzelheiten zuzugreifen. Wie in Kapitel 4 an vielen Beispielen aufgezeigt, können durch die Vermeidung ausschließlich gedruckter bzw. handschriftlicher Darstellungen sowie die übersichtliche Gestaltung und Strukturierung von Informationen Einschränkungen der informationellen Mobilität weitestgehend kompensiert werden.

Soziale Kompetenz

Soziale Kompetenz umfasst die Kommunikationsfähigkeiten des Individuums zum Aufbau und zur Pflege von sozialen Kontakten. Ein engagiertes und aufgeschlossenes Verhalten des blinden Studierenden ist dabei eine wichtige Voraussetzung. Umfangreiche soziale Kontakte sind sehr hilfreich, spezifische Probleme wie Einschränkungen der territorialen und informationellen Mobilität zu bewältigen.